

שיעורים בהלכות בורר

שנאמרו מפ' הרה"ג
הרב נתנאל ניר שליט"א

בכולל 'דורשי ציון' שע"י ראש הכולל
הרה"ג הרב אברהם צוויג שליט"א

כל הזכויות שמורות
טבת תשע"ט

הערות והארות יתקבלו בשמחה
במייל:
n0548411554@gmail.com

דברי פתיחה

אודה לה' המלמד לעמו תורה באהבה אשר זיכני למסור שיעורים תמידין כסדרן מזה כמה שנים בהיכל התורה 'כולל דורשי ציון' וקונטרס זה הינו חלק משיעורי עיון ההלכה שנמסרו בתוככי חבורתנו בשיעורי חודשי כסליו - טבת תשע"ט וקראתי שם הקונטרס 'ברור מללו' מתוך הפסוק בספר איוב [ל"ג ג'] בדברי אליהוא בן ברכאל הבוזי **"יושר לבי אמרי ודעת שפתי ברור מללו"** וחידש הפסוק שהכח לדבור ברור נובע מתוך 'שפתי דעת', השפתיים תמיד הינן שתיים ודוקא החיכוך וההתנגשות שבהם הוא הגורם לכח החיתוך שבהם המברר את ההבל והקול הסתום הנמצא בפי האדם. תחושה זו מלווה אותי במהלך מסירת ועריכת השיעורים שאמירת הדברים בפני ת"ח חריפים ועמוקים בבחינת 'שפתי דעת' היא הגורמת לסייעתא דשמיא לברר ולחדש בצורת 'ברור מללו', ומטרת השיעורים היא לעורר נקודות רדומות ולהאיר פינות אפילות ולשאוב עוד מעט ממים שאין להם סוף מי תורתנו הקדושה, **ולכן קראתי שם הקונטרס 'ברור מללו' ע"ש הלכות 'בורר' שנתבררו בשיעורים אלו.** ובסיומן של הלכות בורר החמורות, אשר כל לומד הנכנס בשעריו של סימן שי"ט מבחין בדקויות הסברות אשר בחילוק דק משתנה הדין מחיוב להיתר ומכיוון שחובה עלינו לענג את השבת במאכל ומשתה הרי ששומה עלינו לשקוד ולברר את הלכות השבת וגדרי מלאכתה על מנת שכבוד ועונג השבת יעלה לרצון לפני ה', וראיתי להביא מדברי 'מרגניתא טבא' שהביאו מרנא הח"ח בסו"ס אהבת חסד וז"ל **"שלא להזיז ידיו בשבתו ביו"ט ובמועד לשום פעולה אם לא יחקור מתחילה וישים אל לבו אם אין בו חשש איסור חילול שבת ויו"ט ומועד ח"ו, ונכון לזכור כשיעשה המלאכה בחול ואסור לעשותה בשבת וקרוב הדבר להכשל בו ח"ו בשבת כי הוא מהדברים כי הוא מהדברים שאינם נזהרים בו כ"כ, שיזכור זה בפיו שיש בשבת איסור אם עשה זה ובזה מקיים בחול מצוות עשה של זכור את יום השבת" עכ"ל,** ובפרט הלכות בורר העמוקות ומצוי להכשל בהן אם לא יתן דעתו ולבו לבררן ולשנן ויהיו שגורין בפיו ובפי בני ביתו.

והנה שורש המילה **בורר** בלשון הקודש הינו בעל משמעות כפולה, דאפשר למוצאו כתבואה נקיה כדוגמת **"ויצבור יוסף בר"** ומילת בר מסמלת את הדבר שעלינו לאסוף

ולכנוס, ולעומת זאת בספר איוב מצינו מילת בר מייצגת דוקא את המרוחק והמסולק "יחלמו בניהם ירבו בבר" [ל"ט ד'] ובדברי חז"ל מצינו דקרו לחוץ בר ושניהם אמת דע"מ ליטול את הנקי והזך נדרשים אנו לסלק לחוץ את הפסולת והיינו מאי דתנינן 'בורר ואוכל בורר ומניח ולא יברור' דנטיילת האוכל הזך וסילוק הפסולת תרוויהו מיקרו 'בורר'. ונמצא פירוש מילת 'בר' נקיון, או שמתייחס לתוצאה שהיא התבואה הנקיה או שמתייחס אל התהליך והוא סילוק הפסולת שהוא 'היכי תימצ' להשיג נקיון, אך מצינו סוג נוסף של נקיון והוא נקיון שלילי דהיינו 'חסרון התבואה' ומצינו כדוגמתו בספר משלי "באין אלפים אבוס בר - ורב תבואות בכח שור" [י"ד ד'] ופירש רש"י: "באין שוורים האבוס ריקם שאפילו תבן אין מצוי בבית, בר: נקי וריקם כלומר במקום שאין תלמידי חכמים אין הוראה נמצאת כהלכה" הראת לדעת כי מקום שהרפיון שולט בו נקרא מקום 'בור' שנקי ומסולק מחכמה רח"ל, אך להיפך, במקום שישנם תלמידי חכמים המנגחים בהלכה בכח העיון ובשקידה עצומה שם תתברר ההלכה מכל הכיסויים וערפל האי-וודאות, דשקלו וטרו בדיבוק חבירים ולא נותר דבר דלא נתברר בבית מדרשם, וזכינו ב"ה שכן הוא בבית מדרשנו הבית הגדול לתורה ועבודת ה' דיתבי ת"ח כיתות כיתות והוגין המון התלמוד הזה אלו בכה ואלו בכה, ובגמרא במסכת שבת בסוגיא דבורר מסופר על רב ביבי שבשבתא דיליה אקלעו רבי אמי ור' אסי לקמיה ושדא קמייהו כלכלה דפירי מבלי לברור, ואף הקונטרס הזה הוא בבחינת כלכלה דשדינא קמי רבנן ואי אפשר לכתוב ולתאר את הריתחא דאוריתא והאש שסיבבה את מהלך השיעורים אך ביקשוני האברכים להעלות על הכתב את תמצית השיעורים למען תשמר לנו מתיקות הדברים שעלו בשעת השיעורים ולאחריהם בבחינת מן בצנצנת.

• • •

ומכאן ברכה שלוחה לכל לומדי, אברכי, חכמי ורבני הכולל הגדול כולל דורשי ציון, ובפרט לרבני חבורת ההלכה שמשימים עצמם כשור לעול וכחמור למשאוי ביגיעת וידיעת התורה, וביותר יזכרו לטובה מחצדי חקלא בני החבורה הקדושה "דורשי ייחודך".

ולראש הכולל הרב אברהם צוויג שליט"א נשלח ברכתנו בשם כל הלומדים שיזכה להמשיך במפעליו הרבים ולהגדיל תורה בכל חלקיה ויזכו הוא וב"ב העומדים על ימינו למלא חפניים נחת מילדיהם מתוך שלווה והשקט ישלם לכם ה' שכרכם על אין סוף שעות של הקרבה לטובת הצלחת הכולל.

"ולאביו שלח כזאת עשרה חמורים נושאים מטוב מצרים ועשר אתונות נושאות בר ולחם ומזון לאביו לדרך" ומנחת ברכתי הדלה להורי היקרים שלכל אורך הדרך תומכים

יועצים ומעודדים וביותר על שעות הלימוד המזוקקות שמו"ר אבי הגאון שליט"א מקדיש לי ללמדני מעושר חכמתו הצפונה בליבו, ינצרה ה' בשמירה מעולה ובבריאות איתנה ויקוים בהם מקרא שכתוב "עוד ינובון בשיבה דשנים ורעננים יהיו" באחדות מופלאה של כל המשפחה.

וקובעת ברכה לעצמה אשתי שעומדת על ימיני לעזרני בכל הענינים ועליה יאה לומר "בטבעות הארון יהיו הבדים לא יסורו ממנו"

ואסיים בתחינה ובקשה מהחונן לאדם דעת "אוחילה לאל אחלה פניו אשאלה ממנו מענה לשון" שאזכה למעלת 'ודעת שפתי ברור מללו'.

נתנאל ברבי שאול ניר

תוכן הענינים

בדין קנס מעשה שבת במלאכת בורר א

ששת מצבי הברירה ◊ הכרעות הרב פעלים ◊ יסוד אחד-לא אהני מעשיו' ומשם יפרד
והיה לארבעה ראשים ◊ חקירה: הקנס יחול על 'הפעולה' או אפי' על 'החפצא' ◊ דחיית
ראיית הרב פעלים ◊ הכרעת הביה"ל ע"פ החי"א ◊ הבנה מחודשת בדעת המשנ"ב
בגדרי 'קנס במלאכת הוצאה' ◊

קנס מעשה שבת במלאכת הוצאה יב

שלשה תירוצי הראשונים לקושיא זו ◊ שיטת תוס' ◊ שיטת הטור - כתירוצ' תוס' ◊
שיטת רבינו יונה ◊ שיטת הרמב"ן ◊ סיכום ג' השיטות ◊ שיטת הרמב"ם אינה
מוכרעת ◊ מח' הנשמ"א והמג"א בדעת השו"ע ◊ שיטת החמוד משה ◊ דחיית דברי
המג"א - נתיב חיים וק"נ ◊ דעת המרדכי - והביאו הב"י ◊ דעת הרשב"א - והביאוהו
הב"י והרמ"א ◊ ביאור המאמר מרדכי ◊ שיטת הרמ"א - בראי הנשמ"א ◊ הכרעת החיי
אדם ◊ הבנת הפמ"ג בדברי הרמ"א ◊ ולסיכום ◊ מדוע לא היקל הביה"ל מדין פלוגתא
דרבוותא ◊ הבנה מחודשת בגדרי קנס במלאכת הוצאה ◊

פיצוח וקילוף בוטנים כב

ביאור חידוש הגר"א בדישה לאלתר ◊ קילוף שקדים ◊ קילוף בטנים 'קלופים'
מהקליפה האדומה ◊ ביאור פעולת הניפוח ◊ סיכום היתרי נפיחה בפיו ◊

שריית פירות במים לא

הגדרת ברירה בהשריה ◊ שריית פסולת - כקילוף קליפה ◊ ארבעת ההבדלים בין
קליפה ללכלוך ◊ ג' ראיות שמוותר לסלק פסולת בהדחה ◊ חילוק בין בורר ביד
לבורר בכלי ◊ יסוד התהילה לדוד - חילוק בין שריה לרחיצה ◊ בורר מדרבנן בספק
תערובת ◊ יסוד מחודש בהיתר ניקוי אדם וכלים ◊ וזאת תורת העולה ◊

פסיק רישיה במלאכת בורר לח

הוצאת שקית התה מהכוס ◊ שיטת רש"י ◊ שיטת השו"ע ◊ שתי קושיות ע"ד השו"ע ◊ ביאור דברי השו"ע ◊ החידוש בשיטת השו"ע ◊ ביאור שונה בדעת השו"ע ◊ סיכום דחיית החידוש בשו"ע ◊ פס"ר באיסור דרבנן ◊ סיכום השיטות ◊ הרמ"א ס"ל דשרי ברירה דרבנן בשינוי ◊

ברירת זיתים בכף מנוקבת מו

שיטת מהר"י חאגיז - ניכר כל מין בפנ"ע ◊ דעת הטל אורות ◊ חקירה: האם יש לאסור שימוש בכלי כאשר ליכא 'תורת ברירה' ◊ 'מקלף' לקילוף ירקות ופירות ◊ שיטת מהר"י אבולעפיא - סמוך לאכילה ◊ שיטת מהריט"ץ - אין ברירה בלח ◊ שיטת הט"ז - ברירת פסולת יחד עם אוכל ◊ שיטת שו"ע הרב - ישפוך את הזבוב ◊ שיטת 'הבאר היטב' - 'אין ברירה בצף' ◊ שיטת החזו"א - אין ברירה למוצק בלח ◊ ארבע סברות להקל ◊ הוצאת 'שקית-תה' מכוס התה ◊

בדין מחבץ ושאר ברירה בלח נו

שלושת ביאורי הראשונים ◊ "נתינת קיבה" ◊ 'סינון הגבינה מהקום' ◊ נפק"מ בין רש"י להרמב"ם ◊ 'עשיית חמאה' ◊ 'גרמא גמורה' ◊ הגדרת הרה"מ יש ברירה בלח, מחבץ ומשמר. ◊ חקירה: מחבץ, הפרדה בין דבקים, או משלח מדנים בין אחים. ◊ דמיון מחבץ חלב לחובץ שומשמין ◊ מחבץ-חיוב בברירה במין אחד ◊ נפק"מ ממחבץ לכבשים ◊ חיבוץ לאלתר ◊ סתירה לכאורה בדעת המשנ"ב ◊ חילוק נפלא בין חיבוץ לחיבוץ ◊ קושיא ע"ד המג"א: מה בין חלב לביצה ◊ יישוב נפלא בדברי המגן אברהם ◊ ברירת יין בשעת הגיתות וקושיא עצומה ◊ חילוק בין יין מגיתו למחבץ ◊ חילוק בין שעת הגיתות למשמר ותירוצ נפלא ◊ סכמוני באשיות ◊

רקק והפריחתו הרוח סז

דברי הרמ"א וחמשת קושיות הנשמ"א ◊ רוק אין דרכו בזרייה ◊ צורת זרייה ברכת דחיית נזק ◊ אין זרייה אלא בגידולי קרקע ◊ זורה, הפרדה או תיקון אוכל ◊ חילוקים בין המג"א לרמ"א ◊ יישוב עוד קושיות ע"ד המג"א ◊ רוקק חייב משום זורה ◊ דוגמאות מצויות ◊ חידוש מחודש: חילוק בין בורר לזורה ◊ חילוק בין יורק, ליורק והפריחתו ◊ אי ליכא ניקוי, הכל שרי ◊ זריית חמץ ◊ ניעור מפה ◊

בדין קנס מעשה שבת במלאכת בורר

ששת מצבי הברירה

הכרעות הרב פעלים

יסוד אחד- 'לא אהני מעשיו' ומשם יפרד והיה לארבעה ראשים

חקירה: הקנס יחול על 'הפעולה' או אפי' על 'החפצא'

דחיית ראיית הרב פעלים

הכרעת הביה"ל ע"פ החי"א

הבנה מחודשת בדעת המשנ"ב בגדרי 'קנס במלאכת הוצאה'

• • •

וביתר ביאור, אדם שבישל בשבת, הרי אינו דומה כלל מצבו של המאכל קודם הבישול למצבו אחר בישולו וראו חכמים צורך לקנוס בהכי וכן ברוב המלאכות כגון תופר או שוחט. אך במלאכת בורר לא השתנו בעצם חלקי המאכל הנכרר, אלא רק הוזזו והופרדו חלקי התערובת, ולפיכך ייתכן שלא ראו חכמים צורך לקנוס את העובר עליה.

יש לדון באדם ששגג או הזיד ועבר על איסור בורר, האם יהא דינו ככל שאר מלאכות שבת שפורש דינם בשו"ע סי' שי"ח ס"א דאם עבר בשוגג, תאסר עליו ועל אחרים המלאכה עד מוצאי שבת ובמזיד-תאסר לחוטא עולמית ולאחרים נתיר במוצאי שבת. או שמא ישנו חילוק לקולא בין מלאכת בורר לשאר מלאכות.

ששת מצבי הברירה

ויש להבחין בששה מצבים:

ב. 'היכולת להחזיר למצב ראשון': וגם אם תאמר שאין זוהי סיבה שלא לגזור בכ"ז יש לדון מחמת ענין ייחודי שיש למלאכה זו והוא 'היכולת להחזיר למצב ראשון' וביתר ביאור, אדם שעבר ובישל, הרי שלעולם לא אוכל 'להחזיר את הגלגל' ולהפוך את המאכל לנא ולכן גזרו וקנסו בהכי חכמים, אך במלאכת בורר

א. 'מלאכה-גרועה': בעצם המלאכה דאפשר למימר שטבעה של מלאכה זו היא שאינה גורמת שום שינוי מהותי במהות החפץ או המאכל, ומתוך כך יתכן שאין לגזור כלל באדם שעבר ובורר,

אעצם העובדה שאפשר בכל רגע נתון להשיב את המצב לקדמותו זוהי סיבה שלא לגזור על הבורר.

ג. 'פנים חדשות': ובפרט אם בפועל, לאחר שעבר וברר באיסור, חזר הבורר ועירב שוב את הפסולת והאוכל וביטל בכך את פעולת הבירור שעשה האם נאמר דבהא פקע איסורא ואף אם קנסו רבנן קנסא, הרי שנאמר דעל המאכל המבורר גזרו והוא איננו כאן דפנים חדשות באו לכאן או דלמא נימא דכיון דקנסו רבנן, איסורא וקנסא להיכן אזלי.

ויש לדון בכל הנ"ל בשבת עצמה לבורר בין בשוגג ובין במזיד בין לבורר עצמו ובין לאחרים, ואף לאחר השבת יש לשאול מה יהיה דינו של הבורר במזיד, האם נאסור עליו את המאכל הנברר עולמית, ואם כן ששה מצבים לפנינו: שלשה בשבת עצמה, ושלשה לאחר השבת.

ומצאתי להפמ"ג [שי"ט א"א ס"ק א'] שדן בזה בקצרה והעלה כי: א. 'פסולת מאוכל בשבת': יש לחלק בין אם ברר פסולת מאוכל שבודאי יש לאסור בזה ככל דיני קנס מעשה שבת. ב. 'אוכל מאוכל בשבת': אך אם יברור אוכל שאינו מעונין בו, הרי שבזה יש להסתפק מחמת שגם קודם ברירתו יכל לאכול את כל התערובת אלא שאינו מעונין במאכל אחד

ולכן ברר אותו ולפיכך יש להסתפק במעשה כזה אפי' בשבת עצמה דאפשר דלא חשיב 'נהנה ממלאכת שבת' ואולי לא קנסוהו חכמים. ג. 'פסולת מאוכל אחר השבת': ויש לדון באדם שבירר במזיד האם ייאסר עליו לאכול את הנברר לעולם כדין המבשל בשבת במזיד או שמא יש לחלק שהרי 'לא אהנו מעשיו' בכך שיכול להשיב את המצב לקדמותו ולערב שוב את הפסולת והאוכל. ד. וסיים הפמ"ג, וי"ל דאסיר מטעם קנס דעביד איסורא, וצ"ע.

הכרעות הרב פעלים

ובשו"ת רב-פעלים ב [ח"א או"ח סי' י"ג] וכן בתהל"ד הבינו כי נסתפק הפמ"ג רק אחר שחזר ובירר, אך לא נסתפק אי לא בירר מכח דיכול לחזור ולערב, אך לתרוייהו פשיטא להו דבשבת עצמה ודאי שיאסר על הבורר לאכול מהנברר ואף אי ישוב ויבלול את האוכל עם הפסולת.

ולכאורה נשאר מכל ששת המצבים רק מצב ספק אחד והוא כאשר לאחר השבת חזר ועירב את התערובת שבירר, אך בשאר המצבים, פשוט שאסור לאכול.

וברב-פעלים הביא ראייה לאיסור בשבת עצמה מדברי הרשב"א, [הוב"ד בב"י סוס"י רנ"ג] דמי שאמר לגוי

א. ויוצאת מן הכלל מלאכת 'מחבץ' שאחר שנתן קיבה בחלב לעולם לא יוכל להשיב את הנעשה.
ב. רבי יוסף חיים מבבל 'הבן איש חי' גדול רבני בכל תלמיד 'הזבחי צדק' רבי עבדאללה סומך חיבר ספרי רבים ביניהם שו"ת רב פעלים בארבעה חלקי השו"ע ובסופו 'סוד ישרים' והוא שו"ת בעניני סוד וקבלה. ה'תקצ"ה-ה'תרס"ט.

וברב-פעלים הביא ראיה נוספת, לפשוט את ספיקו השני של הפמ"ג בדין בירר במזיד ואחר השבת ביטל מעשיו, מהמשנה בתרומות פרק ב' משנה ג' שנפסק בה כדברי ר' מאיר "המבשל בשבת שוגג יאכל מזיד לא יאכל, הנוטע בשבת שוגג יקיים מזיד יעקור" ויש להבין הרי בין מבשל ובין נוטע, תרוייהו מלאכות אסורות נינהו ומדוע קל דינו של המבשל שנאסר עליו לאכול את התבשיל מהנוטע שקנסוהו לעקור את נטיעתו וביאר בתויו"ט שאכן בעצם היינו צריכים להחמיר אפי' במבשל, אך אין לנו אפשרות מעשית לעקור את שבח הבישול שכבר נתבשל, וטען ברב-פעלים שלא ייתכן שנתיר לנטוע שוב אחר העקירה את השתיל, דהרי השוותה המשנה דיניהם ולא ייתכן שדין נטיעה החמורה [שצריך לעקרה] יהיה קל מדין מבשל ודייק זה אף מדברי הרמב"ם, ומזה הוליד יסוד חדש דכל מלאכה שנעשתה באיסור שבת חל עליה איסור 'מעשה שבת' ולא יעזור בכך שינסה לבטל את המעשה ע"י עקירה או עירוב מחדש.

ולפיכך נראה שמסקנת רבינו יוסף-חיים ברב פעלים דבכל מצב יחול איסור מעשה שבת על האוכל הנברר בין אם בירר אוכל מאוכל ובין אם בירר פסולת מאוכל בין בשבת ובין אחר השבת [בבורר במזיד] ואפי' אם חזר ובלל את התערובת.

להבעיר אש ולחמם תבשילו [שבושל כבר מערב שבת] קנסינן וענשינן ליה שלא יאכל תבשילו בשבת ואפילו נצטנן. ופסק כן הרמ"א [רנ"ג ס"ה] והרי שנלמד מכאן דאפי' הכא שהתבשיל היה מבושל והשבח היחיד שהשביח בשבת היה החימום ובכ"ז פסקינן דאף אם יחזור לקדמותו ויהיה צונן כבראשונה עדיין ישאר התבשיל באיסורו הראשון, ומהא נקיש לנידון דידן ונאמר דאע"פ שביטל את שבח ההפרדה בכ"ז תשאר התערובת באיסורה הראשון לכל השבת.

ולכאורה נראה מדבריו שפשט לאיסור אפילו במה שהסתפק הפמ"ג לענין שבת עצמה, כברירת אוכל מאוכל שסבר כי אולי יש להקל מחמת שלא הועילו מעשיו דהרי אף קודם הברירה יכלתי לאכול את שני המינים, ועתה אחר הראיה נראה לאסור בזה דהרי התבשיל שחומם ע"י גוי היה ראוי לאכילה אף קודם החימום ובכ"ז קנס הרשב"א. הראת לדעת כי אין הסברא של יכולת הנאה אף לולי העבירה גורמת היתר.

אלא מאי, דמדברי הרשב"א לכאורה אפשר לפשוט לקולא את ספיקו השני של הפמ"ג בבירר במזיד ומבטל מעשיו אחר השבת דהרי הרשב"א אסר אך ורק בשבת עצמה ולא אחר השבת, לא תימא הכי אלא דהכא אקילו מחמת שמעשה האיסור נעשה ע"י גוי בציווי ישראל, אך בנידון דידן מעשה הברירה נעשה ע"י ישראל ולכן יש להסתפק בו כמשנ"ת לעיל.

בחמימותו מותר ואין קונסים אותו דהא לא אהנו מעשיו דהרי התבשיל היה חם והטמנת האיסור גרמה רק מניעת הצטננות וזו לא מיקרי הנאה.

וכתב המג"א דאף אם יטמין בשבת עצמה בדבר שאינו מוסיף הבל לא ייאסר עליו מכיוון שלא אהנו מעשיו ע"י האיסור, מכיוון שהתבשיל היה כבר חם קודם איסור ההטמנה א"כ נמצא שהאיסור שעשה לא גרם הנאה חשובה ולא קנסו ע"ז חכמים. [ואף שרצה הגרע"א לדייק מדברי המג"א שבטומן בדבר המוסיף הבל נחמיר יותר ונאמר דאע"פ שהיה התבשיל חם ועומד בחמימותו בכ"ז נאסור, אין הכרח לומר כך דכבר ביארו האחרונים שאין כוונת המג"א לחלק בין דין אינו מוסיף הבל למוסיף הבל אלא מפני שרצה המג"א לומר את דינו אפי' בתבשיל שלא נתבשל כ"צ ובזה מוסיף הבל בודאי שייאסר אע"פ שהיה התבשיל חם עוד טרם ההטמנה מפני שקירב את בישולו]

וגדולה מזו מצאנו בסימן רנ"ג בענין איסור חזרה החמורה דאם יחזיר בשבת בין שוגג ובין מזיד אסור עד מוצאי שבת אך כל זאת דוקא בתבשיל שמצטמק ויפה לו אך אם יחזיר תבשיל שמצטמק ורע לו הורה הרמ"א וכ"כ בב"י שלא ייקנס, מחמת שלא הועילו מעשיו להשביח שבח חדש בתבשיל אלא לשמר חומו שלא יצטנן.

וכן פסקו בכמה ספרי אחרונים^ג שהבורר אוכל מפסולת לאחר-זמן או בורר פסולת מאוכל ישתווה דינו לכל מלאכות שבת שדינן קבוע- בשוגג אסור לו ולאחרים באותה שבת ולמוצאי שבת נתיר מיד, ובמזיד ייאסר לו לעולם ולאחרים נתיר במוצאי שבת, ויש שפסקו^ד כי דין בורר כשאר מלאכות רק בבירר במזיד אך בבירר בשוגג ישתנה דינו להיתר, ונתיר מיד.

יסוד אחד-לא אהני מעשיו ומשם יפרד והיה לארבעה ראשים

אך רציתי להציע לפני הלומדים דרך שונה, ואפשר להתיר עפ"י ברוב המקרים שהובאו לעיל ואפי' בבירר במזיד.

היסוד הראשון הוא 'לא אהנו מעשיו', ויש להבחין בו בכמה סוגי 'לא אהני':

א. 'לא אהני מעשיו'-מניעת קלקול: וענינו דקנס מעשה שבת יש לקונסו רק כאשר ישנה הנאה משמעותית מעשית האיסור וראיה לדבר, דמצינו בסימן רנ"ז ס"א שאם עבר אדם על איסור הטמנה, נאסר עליו התבשיל אפי' בדיעבד אך הגביל השו"ע קנס זה דוקא בצונן שנתחמם ע"י ההטמנה האסורה או בתבשיל שנצטמק ויפה לו, אך בעומד

ג. כ"כ בארחות שבת פרק כ"ה סעי' כ"ג.

ד. איל משולש פ"א סעי' י"ג.

ברור בדין קנס מעשה שבת במלאכת בורר מללו ה

והרמב"ם שחייב בבורר אוכל מאוכל אזיל לשיטתיה דמחייב במלאכה שא"צ לגופה והקשה הביה"ל ע"ד הישועות יעקב משיטת הרא"ש שאע"פ שפוסר במלאכה שא"צ לגופה בכ"ז העתיק את דין איסור ברירת אוכל מאוכל ולפיכך הסיק הביה"ל שהרא"ש ס"ל דאפי' בבורר אוכל מאוכל איכא קילקול בתערובת ותיקון בברירה.

והפ"י ההגדרת המחודשות שלפנינו נוכל לומר דאם בריר אוכל מאוכל הרי שלפי הישועות יעקב נחשבת פעולתו כפעולה בפסולת ולא נקנס קנס מעשה שבת אפילו לרמב"ם שמחייב במלאכה שא"צ לגופה, וגם לשיטת הרא"ש נראה שלגבי מעשה שבת יחשיב את הפעולה שנפעלה בתערובת אוכל מאוכל כאינה צריכה לגופה, ועל אחת כמה וכמה אליבא דשיטת הרז"ה [ריש פרק האורג לו: בדפי הרי"ף] שחידש כי אע"פ שבכל מלאכות שבת אין חייבין על מלאכה שא"צ לגופה, ישנן שתי מלאכות 'יוצאות דופן' והן הזורה והבורר שבהן חידשה תורה כי חייבין עליהן אף ששתיהן מלאכות שא"צ לגופן מובהקות שהרי כל עסקם של הזורה והבורר הוא להרחיק את הפסולת ואם כן אף אנו נלמד לענין קנס מעשה שבת שאף שחידוש נתחדש דמחייבין עליהו לא נקנס את הבורר בקנס מעשה שבת דהרי מבחינת 'הנאתו' לא נהנה ואפילו אם ברר פסולת גמורה מאוכל.

הראת לדעת משלשה דינים אלו שאין קונסים קנס מעשה שבת אי ליכא באיסור שעשה הנאה משמעותית ומצינו כן: א. בדין איסור הטמנה במוסיף הבל מע"ש-בעומד בחמימותו. ב. בדין הטמנה בשבת עצמה-בעומד בחמימותו. ג. בדין חזרת איסור בשבת עצמה-אי מצטמק ורע לו.

ואף אנן נדון ונאמר דבמלאכת ברירת אוכל מאוכל אחר אין ההפרדה נחשבת כמלאכה חשובה אלא כמלאכה שאינה צריכה לגופה וזאת ע"פ יסוד הישועות יעקב^ה שהוב"ד בביה"ל [ס"ג ד"ה לאכול מיד] שהקשה בעיקר מלאכת בורר שכל ענינה סילוק הפסולת והרחקתה ודומה למכבה הנר מחמת שחס עליו שלא יפקע וביאר רש"י [צג: ד"ה ר"ש] "וכל מלאכה שאינה צריכה אלא לסלקה מעליו הוי מלאכה שא"צ לגופה דברצונו לא באה לו ולא היה צריך לה הלכך לאו מלאכת מחשבת היא" אלא מיבעי לן למימר שכאשר מעורבים אוכל ופסולת יחדיו נחשב האוכל כמקולקל מחמת עירוב הפסולת ובוזה שבירר את הפסולת אנו רואים את סילוק הפסולת כפעולת תיקון באוכל דהרי ע"י הרחקת הפסולת נתקן האוכל וחשיבא כמלאכה הצריכה לגופה אך בתערובת שני מיני אוכלים אין אחד מהם חשיב כמקולקל מחמת עירובו בשני ולפיכך הסיק הישועות יעקב שכל בורר אוכל מאוכל חשיב כמלאכה שא"צ לגופה ופסור

ה. רבי יעקב משולם אורינושטיין, אב"ד לבוב ניין ונכד לחכם צבי, נפטר ה'תקצ"ט.

ובדרך קצרה: אחר שהוכחנו כי אין לקנוס קנס מעשה שבת במעשה שגדרו 'מניעת קלקול' נתבאר כי אין לקנוס על מלאכה שהגדרתה 'מלאכה שא"צ לגופה' מחמת שאין מעשה הברירה נתפס 'מעשה הנאה' אלא 'הרחקת נזק' ואף אם יהיה חיוב חטאת בכה"ג ענין קנס מעשה שבת שאני דבעינן 'מעשה הנאה' וליכא.

ב. 'לא אהני מעשיו' - לא שינה דבר בגוף החפץ: ומצינו סברא זו בדברי רבינו יונה ואחריו תמך בסברא זו גם הריטב"א [ונבאר דבריהם בהרחבה בנספח לקמן] ותורף דבריהם הוא שאין לקנוס 'קנס מעשה שבת' אם לא השתנה דבר בעצם התבשיל וכגון מאכל שהוצא מרה"י לרה"ר, והרי שנעברה בו מלאכה דאורייתא דהוצאה מרשות לרשות ובכל זאת לא אסרו את אכילת המאכל מחמת שמעשה העבירה לא שינה בעצם התבשיל אלא רק הניעו וקירבו ממקום למקום.

והרי במלאכת ברירה לא נשתנה דבר בעצמות החפץ הנברר ולפיכך יורו רבינו יונה והריטב"א כי אין לקנוס כלל ואפילו לבורר במזיד פסולת מתוך אוכל ואפילו בשבת עצמה ואף שהרויח ממעשה העבירה דהמאכל שברר נקי מפסולתו, וא"צ לערבו בפסולתו ע"מ להתירו ולכאורה היה נראה לומר דסברא

זו נכונה רק בבורר אוכל מאוכל אחר שבעצם לא שינה דבר אבל בבורר פסולת מאוכל, שכל זמן שהיו מעורבים נחשב גם האוכל כמקולקל מחמת עירוב הפסולת בגוויה ולפיכך נחשבת פעולת הברירה כפעולת תיקון והשבחה בגוף המאכל הנברר ועל אחת כמה וכמה אי היו מעורבים בצורה חזקה כגון תערובת אוכל ופסולת בלח שנראה כי ברירה כזו דמיא לבישול וחשיבא כשינוי בעצם, אך מדברי הגאון רבי יצחק טייב' בספר ערך השולחן שדימה סינון מים ויין למלאכת הוצאה ניכר שלא חילק כן.

ג. 'לא אהני מעשיו' - הוחזר למצבו הראשון: וסברא זו מצינו בדברי הרמב"ן [ונביא דבריו לקמן] באדם שעבר על איסור הוצאה מרשות לרשות וייסד הרמב"ן דאי נהנה בפועל ממעשה העבירה כגון שהוציא מרה"י לרה"ר ועדיין הפירות ברה"ר הרי שנאסרם עליו דהרי מיתנהי מעבירה אך אם יוחזרו הפירות לרה"י, ששם היו מתחילה נתירם באכילה ואפילו למחזירם במזיד אף שפעמיים נעבדה בהם מלאכה דאורייתא, פעם אחת בהוצאה ופעם נוספת בהכנסה, וטעם סברת הרמב"ן, דלא נהנה מהעבירה דהא שם נמצאו מתחילה ולשם חזרו.

ובנידון דידן דברירה פשיטא שאם יערב את האוכל הנברר בפסולת הרי שביטל את מעשהו ונמצא שלא נהנה

ו. אך יש להבחין בין סתם מלאכת בורר למחבץ שפעולתו משנה מהותית את הנברר.

ז. מגדולי רבני תוניס, תלמיד ר' יוסף זרקא, בן דורו של החיד"א חיבר ספר ערך השולחן על ד' חלקי השו"ע ווי העמודים על ספר יראים ועוד. ה'תק"ג-ה'תק"צ.

את הברירה בכך שישוב ויערב אוכל בפסולת הרי שאין לקנס על מה לחול דהרי הקנס חל על פעולת הברירה ומתוך דאזלא ליה ברירתו נמצא שפרח עמה גם קנס חכמים ונתיר לברור מחדש את התערובת בצורה המותרת. או דלמא דאחר שקנסו חכמים על מעשה האיסור ממשיך ומתפשט הקנס על עצם המאכל והוא גופיה הופך להיות 'חפצא של איסור' ולא יועיל מה שיערב שוב את חלקי התערובת דאין האיסור חל רק על הפעולה אלא אפילו על המאכל עצמו. וברב פעלים צידד בתחילה להביא ראיה לאדם שחזר ועירב את שברר מהלכות בכור בהמה טהורה [י"ד ש"ג ס"א] שמותר לאכילה ע"י נפילת מום קבוע בו ולמדנו שם שאדם שצרם את און הבכור קנסו חכמים שלא יותר הבכור לאכילה במום זה אך אם יפול בו מום קבוע נוסף שלא בכוונת אדם נתיר את שחיטת הבכור ומכאן ראיה שכאשר קנסו וענשו חכמים לא קנסו את הבכור עצמו אלא אך ורק את מעשה האיסור שרצה אותו חוטא להרוויח ומכאן נלמד לדין בירר בשבת באיסור שאם ישוב ויערב ויבטל את פעולתו האסורה וממילא גם יפוג תוקפו של הקנס.

אך נלע"ד דלא דמיא כלל וכלל דהא הבכור מעולם לא טעם טעם היתר מימיו ומשעה שהומלט נאסר, ובא אותו אדם וצרם את אוננו ע"מ להתירו קנסו חכמים וביטלו את נסיון פעולתו להתיר את הבכור ואוקמוהו על איסורו הראשון אך הכא בתערובת האוכל ופסולת מעולם לא נאסרו חלקי האוכל שבה ואחר שברר

כלום ממעשה האיסור שיתיר הרמב"ן דאיה השבח שהשביח, הרי עקרו. אלא שאפשר לצדד שאף שעדיין לא עירב את האוכל בפסולת בכ"ז נתיר מכח האפשרות לערב ואף שבמלאכת הוצאה הותר הקנס רק אם הפירות חזרו בפועל זהו מחמת שאין אפשרות בפועל להחזירן לרה"י מחמת איסורא דרביע עלייהו, ודומים הפירות בזמן שהייתן ברה"ר למאכל שבושל באיסור שאי אפשר להחזירו למצבו הקודם ולבטל את שבחו, אלא שבכישול המניעה היא 'מעשית' וכאן בפירות שהוצאו לרה"ר המניעה היא 'דינית', ושניא מפירות שנבררו שאין שום מניעה לערבן. אך יש לדחות שמחמת שעדיין ניכר השבח שבהם יאסר לאכלן עד שיבטל בפועל את השבח שהשביח ולא תליא באפשרות 'היכולת לערב' אלא אי 'עירב בפועל' ואיבר ושיבר איסורו.

וראה יסודי ושרשי דברי רבינו יונה והריטב"א, ואת סברות הרמב"ן והתוס' ומה שפלפלו בדבריהם ראשונים ואחרונים בתוך השיעור 'מעשה שבת במלאכת הוצאה'.

חקירה: הקנס יחול על 'הפעולה' או אפי' על 'החפצא'

ולכאורה יש לחקור בעצם מלאכת איסור בשבת אי קנסינן על הניית 'פעולת הגברא' או דלמא כיון דקנסינן, הקנס יחול אף על החפצא. וביתר פירוט, אדם שבירר ונאסר עליו המאכל מאי נאסר האם נאסר עליו ליהנות ממעשה הברירה דיליה וממילא אי יבטל

ופעל איסור החילו רבנן איסור חדש על המאכל כמות שהוא ומנא לך להתירו מדינא דבכור ששם רק המשיכו רבנן את האיסור הקיים.

ד. לא אהני מעשיו-יכל ליהנות גם מבלעדי האיסור: ונקדים בדברי הגמ' בסוכה [לז:] "דאמר רבה הדס המחובר מותר להריח בו, אתרוג המחובר אסור להריח בו" וביארו בגמ' טעמו שכיון שתשמישו של ההדס הוא להרחיח בלבד אין חשש שאם נתיר לו מלהריחו יבוא לתולשו שהרי אין הבדל בין ריח הדס מחובר להדס תלוש אבל אתרוג, כיון שהוא עומד לאכילה יש לחוש שאם נתיר לו להריחו יבוא לתולשו ע"מ לאכלו [כך גרסו הרי"ף, הרמב"ם והרא"ש] אבל רבינו חננאל והגאונים גרסו בגמרא איפכא, דהדס המחובר אסור להרי בו שמפני שגם הדס שנתלש באיסור קוצר בשבת מותר בהנאה בשבת עצמה ואפי' למי שקצצו מחמת שלא 'אהנו מעשיו' דמה הנאה לו שקצצו והרי להריח יכל גם בעודו מחובר, חששו חכמים שמא יבוא לתולשו מכיון שאינו מתיירא מקנס חכמים אבל באתרוג שאם יקצצנו אהנו מעשיו' דהרי מעתה אינו מחובר והכשירו בזה לאכילה קנסו חכמים 'קנס מעשה שבת' ואם יקצצנו ייאסר עליהם האתרוג לעולם [אליבא דרבי יהודה] ולפיכך לא ראו חכמים לגזור גזירה נוספת ולאסור את ההרחח באתרוג, כיון שידעו דמהזר זהירי ביה אינשי וכך ביאר בדעתם בספר ערך-השולחן, ואף

שהשו"ע בסימן של"ו פסק כגירסא דידן שנקטוה שלשת עמודי ההוראה אך על עיקר סברת רבינו חננאל והגאונים לא נראה שיש מאן דפליג, ולא עוד אלא שבמשנ"ב [ס"ק מ"א] ציין לדעת הים של שלמה שהוב"ד במג"א שהורה לחוש לשתי הדעות.

וכן מצינו בגמרא שבת [קכב.] על דברי המשנה שהורתה שאם מילא הגוי מים מבור [שדינו כה"י] אל תוך השוקת הנמצאת ברה"ר ובכך עשה מלאכה דאוריתא של הוצאה מרשות לרשות עבור בהמת ישראל, ייאסר על הישראל להשקות את בהמתו ממים אלו, והרי זהו קנס מעשה שבת והורה רבינו-תם שבדוקא נקטה המשנה ציור דממלא מים לצורך בהמה, משום שלאיש הישראל עצמו ישנה דרך להגיע אל המים ולולי מעשה האיסור של הגוי וזאת ע"י טיפוס ע"ג דפני הבור ולכן אין מעשה האיסור של הגוי חשיב כהנאה שיש לקנסה, משא"כ בהשקיית בהמה דלא שייך להכניסה לבור ולכן תועלת והנאה גדולה ישנה ממלאכת האיסור, ולכן גזרו וקנסו בהכי רבנן, והוב"ד בדברי הרמ"א [סי' שכ"ה ס"י] ועוד הוסיף וכתב דיש מתירים אף לכתחילה.

וניהדר אנפין לנידון דידן דבורר פסולת מתוך אוכל ונאמר דהכא נמי 'לא אהני מעשיו'-יכל ליהנות גם מבלעדי האיסור, דהא במקום לברור את הפסולת

מהמאכל לולי החטא כגון הכא שהמאכל היה מבושל [ואף שהיה צונן אין זה מחשיכו למידי דלאו בר אכילה] והרי זה סותר ושובר את יסוד 'לא אהנו מעשיו-החזיר למצב קודם' וכן את יסוד 'לא אהנו מעשיו-יכל ליהנות גם קודם'

וכן הביא הגאון ר' יצחק טייב בספרו ערך השלחן ראיה חזקה לצדד לאיסור מדברי המרדכי [ס' שכ"ג] שכתב – וראוי ליזהר שלא יאמר לגוי לסלקו [היכא דאיכא גחלים לוחשות סביב הקדירה] דשבות דאית ביה מעשה הוא, אבל אין לאסור התבשיל בסילוק הגוי דמבעיר, דאפי' בישראל הוא מלאכה שאצל"ג ואין כאן איסור דרבנן אליבא דר"ש, והביאו הב"י [בסו"ס רנ"ט] והרי מדויק מדבריו שאע"פ שלא נעשה איסור בגוף התבשיל אלא רק בגחלים הסוחרות לו, בכ"ז שרי רק משום דהוי איסור דרבנן, אך אילו היה כאן איסור דאורייתא הרי שהיינו אוסרים מפני שנעשה על ידו איסור, ואף על פי שלא נעבדה עבירה הגורמת שינוי בעצם התבשיל והרי נידון זה הוא ממש כנידון מאכל שנעבדה בו מלאכת ברירה ומוכח אם כן שהמרדכי סובר לאיסור ובכ"ז הביאו ב"י, משמע מכאן להכריע ההלכה דבורר אף שלא עבר עבירה ישירה אלא רק הרחיק את הפסולת הרי הוא בתוך גדרי קנס מעשה שבת וסותר לכאורה את כל מה שביארנו ביסוד 'לא אהנו מעשיו-מניעת קילקול' וכן ביסוד 'לא אהנו מעשיו-לא שינה דבר בגוף החפץ'.

באיסור היה יכול לברור את האוכל מהפסולת בהיתר גמור ונמצא אם כן מה הנאה היא ליה מאיסורא ואין זו סיבה מספיקה ע"מ לגזור ולקנוס, ועל אחת טובה כפולה ומכופלת בבורר אוכל שאינו חפץ בו מאוכל אחר שחפץ בו דאיכא תרי 'לא אהנו מעשיו' האחד, מעצם העובדה שיכל לברור את האוכל שהינו חפץ בו ובזה לא היה עובר על שום איסור. והשני, דמה הנאה איכא בהאי ברירה והרי תרוויהו מיני אוכלים הם^מ.

דחיית ראיית הרב פעלים

ומתוך הדברים נראה כי דרך 'לא אהנו מעשיו' הינה סברא חזקה שאפשר להתיר בה בבירר במזיד ואפי' בשבת עצמה מארבעה כיוונים, אך מה נעשה מראיית הרב-פעלים שהביא ראיה לאיסור בשבת עצמה מדברי הרשב"א, [הוב"ד בב"י סו"ס רנ"ג] דמי שאמר לגוי להבעיר אש ולחמם תבשילו [שבושל כבר מערב שבת] קנסינן וענשינן ליה שלא יאכל תבשילו בשבת ואפילו נצטנן. ופסק כן הרמ"א [רנ"ג ס"ה] והרי שנלמד מכאן דאפי' הכא שהתבשיל היה מבושל והשבח היחיד שהשביח בשבת היה החימום ובכ"ז פסקינן דאף אם יחזור לקדמותו ויהיה צונן כבראשונה עדיין ישאר התבשיל באיסורו הראשון, ומהא נקיש לנידון דידן ונאמר דאע"פ שביטל את שבח ההפרדה בכ"ז תשאר התערובת באיסורה הראשון לכל השבת ועוד נלמד מכאן שאף שיכל ליהנות

מ. ונראה שמזה הטעם צידד הפמ"ג להקל אחר שברר באיסור אוכל מאוכל.

המאכל הנברר ואפילו בשבת עצמה ואם ירצה לבסס את היתר האכילה ישוב ויערב את האוכל בפסולת וישוב ויברור כהלכות בורר.

הכרעת הביה"ל ע"פ החי"א

והכריע החי"א (הוב"ד בביה"ל ד"ה אחת) 'ודווקא שנעשה מעשה בגוף הדבר שנשתנה מכמות שהיה כמבשל וכיוצא בו, אבל המוציא מרשות לרשות שלא נשתנה הדבר מכמות שהיה מותר אפי' לו אפי' בו ביום, ואם במזיד – אסור אפי' לאחרים עד מוצאי שבת מיד.

ומכל מקום יש להחמיר בכל איסורי שבת כמו במבשל, עכ"ל, וצריך להבין דבריו דבתחילה נטה להתיר ואח"כ פסק למעשה לחומרא ולא רק על החי"א יש לתמוה אלא שלכאורה יש להקשות גם על המשנ"ב שהביא דבריו בביה"ל, מדוע הסכמת עם הכרעת הנשמ"א שאסר במלאכת הוצאה הרי לפי הכלל דכל דבר השנוי במחלוקת הפוסקים יש להתירו ואכן כאן, רבינו יונה והריטב"א מפורשות התירו ומדוע פסקת את דינו של הנשמ"א בביה"ל 'ומכל מקום יש להחמיר בכל איסור תורה כמו מבשל'.

וייתכן לבאר כי כל האי התירא 'דמחלוקת הפוסקים' הוא כמש"כ החי"א אדם דכל דבר שיש מתירין לכתחילה בהאי שרינן, אך אם ישנה מח' לגבי דיעבד – בהאי לית האי כללא, והרי כאן נחלקו הריטב"א ותוס' מה יהא דינו

אך באמת אין זה סתירה כלל דגם בדברי הרשב"א שציין הרב פעלים ואף בדברי המרדכי שציין ערך השולחן מדובר באיסור 'אמירה לגוי', ואמירה לגוי שניא והחמירו בה רבנן, כך חילק ערך השולחן עצמו בסימן של"ו ונתן טעם לשבח דאמירה לגוי קילא בעיני אינשי ולכן אחמירו בה רבנן, ואמת שלולי חילוק זה יש להקשות לכאורה קושיא עצומה על דברי רבינו יונה והריטבא שלא קנסו קנס מעשה שבת במלאכת הוצאה, ממשנה ערוכה "מילא מים להשקות בהמתו משקה אחריו ישראל ואם בשביל ישראל אסור" ויש להבין הרי כאן עבר הגוי עבור ישראל עבירת הוצאה מרשות היחיד [בור המים שעמוק עשרה ורחב ארבעה] אל השוקת ברה"ר ובכ"ז אסרו חז"ל אלא ברור ופשוט שבמלאכת גוי מחמירין טובא'.

ונראה לחדש ולהוסיף בביאור החילוק בין 'אמירה לגוי' לבין שאר מלאכות ובכללן בורר, שכל טבעה ומהותה של המלאכה היא 'אמירה' ואמירה לית ביה מעשה ולעולם אינה יכולה לשנות שינוי בגוף מאכל, ולפיכך אחר שנתחדש קנס מעשה שבת באמירה לגוי אין שום טעם בעולם לחלק בין שינה דבר בגוף המאכל או לא שינה דעצם מציאות 'אמירה לגוי' לית ביה שינוי ובכ"ז קנסו בה רבנן.

העו"ה מן האמור, אדם שבירר בין בשוגג ובין במזיד, לא נאסר

לגבי דיעבד, ומעולם לא התירו לכתחילה את מלאכת הוצאה.

הבנה מחודשת בדעת המשנ"ב בגדרי 'קנס במלאכת הוצאה'

אך נלע"ד להציע עוד הבנה מחודשת בדברי הנשמ"א, דאף דפסקינן להלכה כדברי ר' יהודה ולפיכך אפי' בשוגג ייאסר לחוטא ולאחרים להנות מהמלאכה בשבת ואפי' בשוגג, אבל במלאכה כמלאכת הוצאה, שבפועל לא הועילו מעשיו לפעול שינוי בגוף החפץ ורבינו יונה והריטב"א סוברים שבשל כך לא נקנס קנס מעשה שבת ואפילו במזיד, ולדעת הרמב"ן נתיר אי לא אהנו מעשיו כגון אם הושבו למקומם, ולפיכך אף אם נחמיר כדעת תוס', לא נחמיר תרי חומרי ולפיכך הורה לפסוק במלאכת הוצאה כשיטת ר' מאיר שהורה כי במעשה שבת בשוגג שרינן לכולי עלמא אפי' בשבת עצמה, [והגר"א פסק כשיטת ר"מ בכל דיני מעשה שבת]

ועפ"ן הכריע החי"א (הוב"ד בביה"ל ד"ה אחת) ודווקא שנעשה מעשה בגוף הדבר שנשתנה מכמות שהיה כמבשל וכיוצא בו, אבל המוציא מרשות לרשות שלא נשתנה הדבר מכמות שהיה – מותר אפי' לו אפי' בו ביום, ואם במזיד – אסור אפי' לאחרים עד מוצאי שבת מיד [וכדין המפורש בשיטת ר' מאיר], ומכל מקום יש להחמיר בכל איסורי שבת כמו במבשל. ופירוש דבריו: א. דבמלאכת מבשל נפסוק כר' יהודה. ב. דבמלאכת הוצאה

וכדוגמתה שלא נשתנה דבר מהותי בגוף החפץ נפסוק כר' מאיר [ולא נקל כרבינו יונה] ג. בשאר מלאכות – נדמה אותן למלאכת בישול [ולא נקל בהן כר' מאיר וכ"ש דלא כרבינו יונה]. וראיה להבנה זו מדברי הביה"ל ריש סי' שי"ט שהכריע להורות במלאכת בורר כדעת הגר"א ולא התנה שיהא דוקא במקום צורך כמו שהתנה בסימן שי"ח ס"ק ז'.

ולמסקנא: אין מחמירין בקנס מעשה שבת שתי חומרות ולכן במלאכת הוצאה שהחמירו בה כדעת תוס', נורה להקל כדעת ר' מאיר המתיר בשוגג בין לו ובין לאחרים, ולפיכך גם לדעת המשנ"ב שהחמיר, ובמלאכת בורר יורה כר' מאיר, בשוגג שרי לכ"ע ואפי' באותה שבת ובמזיד החמיר ואסר לבורר עצמו בשבת [ובפשטות אפי' אם יערכ שוב]

אך פשוט שיתיר במוצאי שבת לאחרים ואפילו לו עצמו, וכשיטת ר' מאיר.

ואף שכבר פסק המשנ"ב להורות כר"מ במקום צורך, נראה שיסוד התירו מבוסס על ביטול עונג שבת ולכן הורה כן רק בבישול בשוגג שבו יש צורך שבת דאם נפסוק כר' יהודה וכהשו"ע ייאסר לכולם לאכלו בשבת עצמה אך אם נורה כר' מאיר וכהגר"א נתיר לכ"ע לאכול בשבת עצמה אך לגבי בישול במזיד שהנפק"מ בו לענין מוצאי שבת לא היקל. אך לפי ביאורינו בשיטת המשנ"ב יש להקל במלאכות כגון הוצאה וברירה כר"מ ואפי' בשוגג שלא במקום צורך ובמזיד אפי' במוצאי שבת.

קנס מעשה שבת במלאכת הוצאה

שלשה תירוצי הראשונים לקושיא זו

שיטת תוס'

שיטת הטור - כתירוץ תוס'

שיטת רבינו יונה

שיטת הרמב"ן

סיכום ג' השיטות

שיטת הרמב"ם אינה מוכרעת

מח' הנשמ"א והמג"א בדעת השו"ע

שיטת החמד משה

דחיית דברי המג"א - נתיב חיים וק"נ

דעת המרדכי - והביאו הב"י

דעת הרשב"א - והביאוהו הב"י והרמ"א

ביאור המאמר מרדכי

שיטת הרמ"א - בראי הנשמ"א

הכרעת החיי אדם

הבנת הפמ"ג בדברי הרמ"א

ולסיכום

מדוע לא היקל הביה"ל מדין פלוגתא דרבוותא

הבנה מחודשת בגדרי קנס במלאכת הוצאה

• • •

פירות שהוצאו באיסור חוץ למקומן בין ביו"ט ובין בשבת: אי הוחזרו למקומן, מותר לכולם בין בשוגג ובין במזיד, וכל זמן שלא הוחזרו אם הוצאו בשוגג מותרים באכילה אך אם הוצאו

תוספת לשיעור 'קנס מעשה שבת במלאכת בורר' מתוך השיעור 'קנס מעשה שבת במלאכת הוצאה'

פסק השו"ע בסימן ת"ה ס"ט בענין

עליו כדין מעשה שבת לר"מ כשיטתו ולר"י כשיטתו.

שיטת הטור – כתירון תוס'

וכן פסק הטור – דאוקמא להלכה בסי' ת"ה רק בעידנא דיו"ט ולא הזכיר שהלכות אלו שייכות לשבת, ולשיטתם אין שום חילוק 'במעשה שבת' בין מלאכת הוצאה למלאכת מבשל, ולכן הדגיש הטור בסי' שיח 'ויראה שאין חילוק בכל מעשה שבת' כדי לשלול אפשרות של קולא במלאכת הוצאה אלא – הוצאה ובישול – דינא חדא להם.

שיטת רבינו יונה

אך רבינו יונה פליג על התוס', והרשב"א במס' שבת (קל, ב ד"ה הא דתניא – ומורי הרב ז"ל כתב) הביא את שיטת רבו רבינו יונה בגדרי 'מעשה שבת' וביאר מהו 'מעשה' – וז"ל: "פירוש שנתחדש בו מעשה בגופו של דבר כגון עשיית כלי או אפיה ובישול ולהחם מים וכיוצא באלו שנתחדש ענין בגופן וכו' אבל הבאת כלים ואוכלין מרשות לרשות ודאי לא מיתסרי אפילו לר' יוחנן הסנדלר בהבאתן כיון שלא נתחדשה בהן הכנה בשבת" עכ"ל, וכ"כ הריטב"א בעירובין.

ויוצא לדברי רבינו יונה והריטב"א שישנו חילוק מהותי בין מלאכה שממש 'פעלה עבירה' בגוף החפץ, לבין מלאכה שהחפץ שימש 'כחלק מעבירה' ולפ"ז מתבאר החילוק בין סוגיית 'פירות שיצאו' שאע"פ שנעברה עבירה באמצעות פירות אלו דהוצאו, ואפי' בשבת ואפי' עברו מרה"י לרה"ר וטולטלו

במזיד, ייאסרו הפירות למי שהוציאן, ויסוד ההלכה מונח בגמ' עירובין [מא:]

והקשו הראשונים שמהיכן שלא נתבונן על סוגיית 'פירות שיצאו' נראה כי דיניהם קלים מכל מעשה שבת, דהרי אם עדיין הם מחוץ לתחום שרינן בשוגג, ובמעשה שבת שרינן בשוגג רק לר' מאיר, ואם חזרו הפירות – שרינן בין שוגג ובין מזיד – והרי 'במעשה שבת' גם ר"מ אסר במזיד.

שלשה תירוצי הראשונים לקושיא זו:

שיטת תוס'

נביא את דברי תוס' בעירובין (מא, ב ד"ה לא הפסידו) שטען כי חילוק גדול יש הכא – וז"ל: ולא דמי למבשל בשבת במזיד לא יאכל, דהתם הוי איסור דאורייתא. עכ"ל הרי שהבינו תוס' דהכא – מדובר שהאיסור שנעשה הינו איסור דרבנן, דהיינו עבירה על איסור תחומין בלבד, משום דכל סוגיין ביו"ט מוקמינן לה ובכל הני הוצאות והחזרות לא נעברה בפירות עבירה דאורייתא של הוצאה והכנסה, ולא הולכת ד"א ברה"ר, משום דלא שייך ביו"ט כל הני איסורים, ומשום כך אין להחמיר ולקנוס במלאכה דרבנן כאשר חזרו הפירות למקומן ואפי' במזיד.

אך בכל סוגיית 'מעשה שבת' עסקינן במלאכות דאורייתא ובהם ראוי לקנוס, ואמת כי אי היה מוציא את הפירות מרה"י לרה"ר, או אפי' מוליך ד"א ברה"ר – ודאי שהיינו אוסרין

מעשה שבת וז"ל: "אבל מי שהיו לו פירות בביתו והוציאן לרה"ר והחזירן לבית, למה יאסרו, וכי באיסורי שבת באו לידו, והלא בביתו היו עמו ואינו נהנה במעשה שבת כלל, אבל ודאי לאכלן ברה"ר כיון שבאיסור שבת באו לידו אסור" עכ"ל

הרי שאוקים הרמב"ן סוגיא דידן אף בשבת, ולדבריו כך צריך לפרשה – פירות שיצאו חוץ למקומן – בשוגג יאכל במזיד לא יאכל – כשיטת ר' מאיר בדין מעשה שבת 'המבשל בשבת בשוגג יאכל במזיד לא יאכל', ואם החזירן – למקום המדויק שהיו שם, דהיינו – היו בביתו והוציאן בעבירה דרך רה"ר ואפי' מחוץ לתחום והחזירן לביתו – שרי לאכלן, דהרי 'לא מיתהני מעבירה', דמה הנאה יש לו – בביתו היו ולביתו חזרו * אך לדעת הרמב"ן – אם לא יחזרו הפירות לביתו – מתוך שנעברה בהם עבירה שטולטלו ברה"ר – יש לאסרם כדין 'מעשה שבת'.

העו"ה מן הדברים – כי שיטת הרמב"ן שודאי מלאכת הוצאה נחשבת 'מעשה שבת' אא"כ חזרו הפירות למקום שהיו שאז ישנו יסוד 'דלא מיתהני מעבירה', דהיינו – עבירה הייתה ואפי' במזיד, אך אין 'הנאה' מעבירה.

ד"א ברה"ר וחזרו בכל אותן איסורין – בכ"ז מותרים במזיד ואפי' לו כיון שלא נשתנה דבר בגוף הפירות ע"י העבירה, ולפ"ד יש להעמיד סוגיית 'פירות שיצאו' בין בשבת שאיסורה דאורייתא ובין ביו"ט שאיסורו מדרבנן, ובשניהם נקל דלא כגדרי 'מעשה שבת' משום שאין כאן 'מעשה' בגוף הפירות. אמנם חשוב לציין שהרשב"א עצמו במקום אחר חולק על רבו וסובר כתוס'.

ונמצא כי נחלקו ר' יונה והתוס' בתרתי:

- א.** במעשה שבת במלאכה דרבנן – דהתוס' יתירו, ורבינו יונה אוסר.
- ב.** במעשה שבת במלאכת הוצאה – דהתוס' יאסרו, ורבינו יונה יתיר.

ובמלאכת הוצאה דרבנן – יישתוו להתיר.

שיטת הרמב"ן

ונוסף כאן דרך שלישית בהכנת ההבדל שבין סוגית 'פירות שיצאו' לשאר מעשה שבת והיא תירוצן רבינו הרמב"ן (עירובין מא, ב ד"ה וזה שאמר בגמ') שחילק בין המקומות ואמר דאם הפירות חזרו למקומן – אין לקנוס מדין

א. אלא שיש להעמיק בסברא זו ולשאול מדוע לא חשיבא הנאה, והרי ברגע שהוצאו מביתו ריוח גדול הוי ליה שחזור.

ב. והעיר האברך החשוב הרב אלישיב לוי, שלכאורה בריש סי' רנ"ז הבאנו את הסברא 'דלא אהנו מעשיו' לגבי הטמנה, ולא מצאנו שחולקים בדבר, ומדוע כאן חולקים על הרמב"ן, והשיב לו האברך החשוב הרב ד"ש אוזי בצחות לשון דהתם יש 'חיסרון במלאכה' דהרי מאי דעביד הוי מלאכה גרושה אבל אצלנו חומרת המלאכה במקומה עומדת אלא שביטל את הנאתו ממנה.

פסק כר' יהודה האיסור בשוגג בשבת, ולכאורה נראה שפסק כר' יונה, אך מהמשך דבריו שהחמיר במזיד – נראה שפסק כתוס' והתחבטו האחרונים בדבריו אלו לכאן ואלו לכאן, הנשמת אדם – כר' יונה, והערוך השולחן – כתוס'.

מח' הנשמ"א והמג"א בדעת השו"ע

דעת השו"ע – בראי הנשמת אדם

ועתה נבואה לבאר את דברי השו"ע שלכאורה נראה שפסק (סי' תה סע"ט) כדברי הטור, וא"כ בהשקפה ראשונה נראה כי פסק כתוס' אך אם נדייק בדבריו נראה שהוסיף משפט אחר **ואם הוא שבת מותרים באכילה במקומם ואפי' לאותו ישראל שהחזירם לצרכו במזיד'.**

הרי שהבין כי יש להעמיד סוגיא 'דפירות שיצאו' ואפי' בשבת וכאשר יצאו הפירות איתעבידא בהו מלאכה דאורייתא של הוצאה מרשות לרשות וטלטול ד"א ברה"ר ובכ"ז – בזמן שחזרו – שרי אפי' למחזיר עצמו – ואפי' במזיד ומחוץ למקומם – שרי בשוגג לכ"ע – והיאך, הרי השו"ע עצמו פסק כר"י בדין מעשה שבת.

ואכן מכח הבנה זו קבע הנשמת אדם (כלל ט ס"י יא) כי השו"ע פוסק כדעת רבינו יונה והריטב"א.

דעת השו"ע – בראי המג"א

אך המג"א (סי' תה ס"ק יד) הבין כי דברי השו"ע מתפרשים כתוס' וכתב וז"ל

סיכום ג' השיטות

שיטת תוספות שאוקמי סוגיא 'דפירות שיצאו' ביו"ט, ולשיטתם אין הבדל 'במעשה שבת' בין מלאכת מבשל להוצאה.

שיטת רבינו יונה והריטב"א דאוקמי סוגיא 'דפירות שיצאו' בין בשבת ובין ביו"ט, ולשיטתם יש הבדל עצום 'במעשה שבת' בין מלאכת מבשל להוצאה, דהכא נוצר שינוי מהותי בגוף המאכל והתם רק הועבר ממקום למקום.

שיטת הרמב"ן דאוקים סוגיא 'דפירות שיצאו' בין בשבת ובין ביו"ט, אך לשיטתו אין הבדל מהותי 'במעשה שבת' בין מלאכת הוצאה למבשל, ובשניהם יהיה הדין לר"מ – בשוגג יאכל במזיד לא יאכל, אלא שישנו הבדל טכני שבהוצאה אם יחזיר לקדמותו דהיינו הוציא מביתו לרה"ר ואסר על עצמו מדין מעשה שבת אם יחזיר לביתו דווקא – הרי שביטל את 'המעשה שבת' מכח 'לא מיתהני מעבירה', ובמלאכת מבשל לא שייך האי ביטול.

שיטת הרמב"ם אינה מוכרעת

ודברי הרמב"ם אינם מוכרעים האם כתוס' או כר' יונה שכתב (פ"ו הכ"ד) "פירות שיצאו חוץ לתחום וחזרו בשוגג יאכלו בשבת שהרי לא נעשה בגופן מעשה ולא נשתנו במזיד לא יאכלו עד מוצאי שבת" עכ"ל. והרי שבשוגג פסק שכיוון שאין נעשה בגופן שינוי – אין לאסרן, ואע"פ שבמעשה שבת (הכ"ג)

ויצא לפי דברי המג"א ד' חילוקי דינים:

א. עשה מלאכה דאורייתא - בין בישול ובין הוצאה - נידון בגדרי 'מעשה שבת'.

ב. עשה מלאכה דרבנן - מעשר מטביל ומוציא לרה"ר דרבנן - אית ליה פירי אחריני - נידון כגדרי מעשה שבת.

ג. עבר על מלאכה דרבנן - מעשר ומטביל והוצאה לרה"ר האידנא - ולית ליה פירי אחריני - שרי לאכלם ואפי' במזיד.

ד. עבר על איסור תחומין - והפירות מחוץ למקומן - בשוגג מותר, ובמזיד אסור [וצ"ב מאי שנא].

שיטת החמד משה

אך לחמד משה הוקשה שהרי לא חלקו הפוסקים בהיתר של פירות שחזרו ולא התנו דדווקא בעינן שלית ליה פירי אחרינא, ולכן חילק מדוע הקלנו בפירות שיצאו יותר מדיני המעשר והמטביל כלים בשבת - משום דהתם במעשר הפירות לא היו ראויים לאכילה כלל לולא העישור שעשה בעבירה, ולכן א"צ לקנוס אלא להשיבן למצב הקודם - דהיינו 'למצב טביל' כגדרי מעשה שבת, ואין קונסין בדרבנן כלל ולכן גם הכא אין קונסין בפירות שיצאו ומפני שלא נעשה שום תיקון בגוף הדבר - אין לאסור ולא לקנוס בדרבנן.

ולא דמיא למבשל בשבת במזיד דאסור, דהתם אסורא דאורייתא הוא. עכ"ל הרי שהבין המג"א שאע"פ שכתב השו"ע מפורשות דעסקינן נמי בשבתא - אין מוכרח לומר שמדובר בעבר על איסור הוצאה והכנסה.

וקצת תימא - במאי מוקמינן לה, האם רק בכרמלית, ולא משמע שחולק השו"ע בכך, וכן הקשה בביה"ל, אך יש להעיר כי ענין זה שנוי במח' בין השו"ע למג"א, דלשו"ע איכא בזה"ז רה"ר [כמ"ש בס' שמה ס"ז], והמג"א שם [ס"ק ז] סובר כי האידנא ליכא רה"ר, וטען כי כך גם דעת השו"ע עצמו, ולכן אין להקשות ע"ד המג"א דיכול לומר דהשו"ע ס"ל דהאידנא לית רה"ר דאורייתא, ודברי השו"ע בס' ת"ה במוציא מרה"ר לרה"ר דידן, ולכן בין איסור תחומין ובין הוצאה שניהם איסורי דרבנן נינהו, ולכן הקילו בהם בין מעשה שבת.

והקשה המג"א על עצמו - והרי המטביל כלים בשבת והמעשר פירותיו, שגם הם איסורי דרבנן וקנסינן ליה, נמה הועלנו בתירוץ דפירות שיצאו דרבנן נינהו, ומתריך - דהכא בפירות שיצאו לית ליה פירי אחריני וזו ע"פ היתר שהובא בגמ' (ביצה יז:) שאם עבר עבירה דרבנן אם לית ליה פירי אחריני שרי לאכלם [ומוכח שם בגמ' שכל ההיתר דלית ליה אחריני, לא חל על איסורי דאורייתא].

המג"א, ונקט לעיקר כדברי הריטב"א, וכמו שהבין הנשמת אדם בדברי השו"ע.

הראת לדעת : כי אין דעת השו"ע מוכרעת, וייתכן כי באיסור הוצאה יורה כדעת התוס' דדינו ככל מעשה שבת וכ"כ המג"א והחמד משה, וייתכן שיורה כדעת ר' יונה והריטב"א שמלאכת הוצאה שונה מכל מעשה שבת וכל שלא נעברה עבירה בגוף התבשיל – אין לאסור, וכך נקטו הנש"מ"א הקרבן-נתנאל והנתיב חיים.

דעת המרדכי – והביאו הב"י

אך הביא הגאון ר' יצחק טייב בספרו ערך השלחן ראה חזקה לצדד בשיטת השו"ע מדברי המרדכי [סי' שכ"ג] שכתב – וראוי ליזהר שלא יאמר לגוי לסלקו [היכא דאיכא גחלים לוחשות סביב הקדירה] דשבות דאית ביה מעשה הוא, אבל אין לאסור התבשיל בסילוק הגוי דמבעיר, דאפי' בישראל הוא מלאכה שאצל"ג ואין כאן אלא איסור דרבנן אליבא דר"ש, והביאו הב"י בסו"ס רנ"ט והרי מדויק מדברו שאע"פ שלא נעשה איסור בגוף התבשיל אלא רק בגחלים הסותרות לו, בכ"ז שרי רק משום דהוי איסור דרבנן, אך אילו היה כאן איסור דאורייתא הרי שהיינו אוסרים מפני שנעשה על ידו איסור, ואף על פי שלא נעבדה עבירה הגורמת שינוי בעצם התבשיל והרי נידון זה הוא ממש כנידון מאכל שנעבדה בו מלאכת הוצאה ומוכח אם כן שהמרדכי סובר כתוס' ובכ"ז

ולפ"ד עולה כי חילוק ההלכה יתפרש כך:

א. במלאכה דאורייתא – נידון ככל מעשה שבת.

ב. במלאכה דרבנן דנתקן דבר בעבירה כדוגמת מעשר – אין 'קונסין', אך משיבים את האיסור לכמות שהיה.

ג. במלאכה דרבנן שלא נתקן דבר בעבירה אלא רק נעברה ע"י עבירה כהובאו ברה"ר האידנא – שרי לאכלם ואפי' מזיד.

ד. בתחומין דרבנן – כאשר הפירות בחוץ – התרנו שוגג ואסרנו מזיד [וגם כאן צריך ביאור מדוע לא השווה מדותיו].

דחיית דברי המג"א – נתיב חיים וק"נ

אך הבנת המג"א דהשו"ע ס"ל כהתוס', נדחית בתוקף ע"י הגהת נתיב חיים על השו"ע, והקשה אף הוא את קושית החמד משה דהו"ל להרי"ף והרא"ש לחלק ולומר שכל האי היתירא דפירות שחזרו הוי בדלית ליה פירי אחרוני, והביא את דברי הריטב"א ורצונו לומר שכך צ"ל בדברי השו"ע, ואדרבה – מזה שלא התנו תנאי זה דלית ליה אחרוני, משמע שסברו כי מדובר במלאכה דאורייתא.

וממש במילים אלו כתב הקרבן נתנאל (רפ"ד דעירובין אות ע) והקשה על

נהנה ממלאכת האיסור, וסיים – אבל מה אעשה ורבותינו הצרפתים [התוס'] לא כתבו כן וגם לא מצאתי כעת בשום מחבר, עכת"ד.

ונראה שדבריו עולים בקנה אחד עם סברת הרמב"ן שחילק בין 'חזור' שההיתר משום 'דלא מיתהני', לבין 'יצאו' שהדין כדין מעשה שבת, אך גם לדבריו לא זכיתי להבין, מדוע יש להתיר בשוגג במקרה שיצאו חוץ לתחום, והרי השו"ע פסק כר' יהודה, ובשלמא לדעת הרמב"ן דברי ת"ק עולים בקנה אחד עם דברי ר"מ, אך השו"ע לא פסק כדברי ר"מ אלא כר"י, והיאך אפשר להסביר פירוש זה בדבריו.

שיטת הרמ"א – בראי הנשמ"א

כתב הרמ"א (סי' שיח ס"א) 'או שעשה אחת משאר מלאכות' (טור), והעיר הנשמת-אדם שמשפט זה מיותר דהרי מקורו מדברי הטור, והטור שפסק בסי' ת"ה כדברי תוס', וכל סוגית פירות שיצאו עוסקת רק ביו"ט, אך בשבת ייאסר ואף שנעברה עבירת הוצאה – ממילא צריך הטור להדגיש בסי' שיח שלא רק המבשל נאסר באיסור מעשה שבת אלא 'אין חילוק בכל מעשה שבת' וכל המלאכות כולל הוצאה ייאסרו כדין מעשה שבת.

אך לדעת השו"ע שכתב שם שפירות שיצאו וחזרו ואפי' בשבת ואתעבידא בהו עבירת הוצאה – שרינן, ואפי' במזיד – בודאי שרק המבשל ודומיו

הביאו ב"י, משמע מכאן להכריע דעת השו"ע כהתוס'.

דעת הרשב"א – והביאוהו הב"י והרמ"א

ואפשר להביא ראיה נוספת מדברי תשובת הרשב"א, [הוב"ד בב"י סוס"י רנ"ג] דמי שאמר לגוי להבעיר אש ולחמם תבשילו [שבושל כבר מערב שבת] קנסינן וענשינן ליה שלא יאכל תבשילו בשבת ואפילו נצטנן. ופסק כן הרמ"א [רנ"ג ס"ה] והרי ראיה ניצחת דהרשב"א וכן הב"י שהביאו ובפרט הרמ"א דקבעיה במתניתא דיליה סברי דהלכה כתוס' הסוברים כי אין לחלק בין איסור ששינה במהות התבשיל כגון שוחט ומבשל לבין איסור צדדי שלא שינה בעצם המאכל כגון מלאכת הוצאה מרשות לרשות או חימום דבר שנתבשל ונצטנן.

ביאור המאמר מרדכי

ואגב עסקנו בשיטת השו"ע לא נוכל להתעלם מביאורו של המאמר מרדכי (סי' תה ס"ק ה) שביאר את דעת השו"ע בדרך חדשה, דלא שנא דאורייתא ולא שנא דרבנן, כדי לאסור צריך שתהיה 'הנאה ממלאכת איסור' ולכן מבשל, מטביל כלים טמאים ומעשר פירות טבל – נאסור דאי לאו איסורא דעבד לא חזיא, ומהאי טעמא נמי כשהוא חוץ למקומו ולא הוחזרו, אסורים באכילה משום שלא היו ראויים לאותם שהם חוץ למקומם, ונמצא נהנים ממלאכת איסור, אך אם הוחזרו – לא

ומכל מקום יש להחמיר בכל איסורי שבת כמו במבשל' עכ"ל, דהיינו – מעיקר הדין היה אפשר להקל כהשו"ע והריטב"א, אך משום שהתוס' הטור והרמ"א פליגי עליהו – יש להחמיר, אך יש להדגיש כי כל תוקף ראיית הנשמ"א בהכרחת דברי הרמ"א כהתוס' הוא מכך שכתב 'או שעשה אחת משאר מלאכות' והבין הנשמ"א שבא ללמדנו דלא רק מבשל אסיר אלא אף מוציא לרה"ר.

וצריך ביאור מדוע ברישא שנטה להקל וכשיטת הריטב"א – בכ"ז אסר במזיד והרי נתבאר שלשיטת הריטב"א ור' יונה שרי אף במזיד ורק בזמן שהוצאו חוץ לתחום במזיד אסרו.

הבנת הפמ"ג בדברי הרמ"א

אך הפמ"ג (משב"ז ס"ק א) הקשה ע"ד הרמ"א – מה בא לחדש ומנא תיתא לחלק בין מבשל לשאר מלאכות, והטור שכתב ד"ז מפני שהביא את הפוסקים כר"מ, ולשיטתם יש מח' בדעתו – האם רק במבשל ישנו היתר בשוגג מטעם דחזי לכוס – ישתנה הדין, ולכן כתב הטור בדעה ראשונה 'דויראה שאין חילוק בכל מעשה שבת' ובין מבשל ובין מדליק נר – שרי בשוגג, אך לדעת התרומה – יש חילוק במעשה שבת שמבשל שרי בשוגג [דחזי לכוס], ומדליק את הנר [דלא חזי לכוס] אסור אפי' בשוגג לר"מ דנפישא הנייתה, אך אנו פוסקים כר"י ומדוע הגיה הרמ"א, וכן הקשו הבית מאיר והנתיב חיים.

יאסרו אך לא מלאכת הוצאה, וממילא הרמ"א שלא חלק על השו"ע שם בסי' תה – מדוע לפתע חולק על השו"ע הסובר שמעשה שבת במלאכת הוצאה שרי וקובע הרמ"א שמעשה שבת במלאכת הוצאה אסור, ומתוך כך הקשה הנשמ"א על הרמ"א שהחליף סברתו.

ומחומר הקושיא ביאר הנשמ"א בסברת הרמ"א שלא חלק ע"ד השו"ע שם בסי' ת"ה משום שיש לבאר לדעת הרמ"א את דברי השו"ע שכתב שהפירות שהוצאו באיסור מותרים באכילה, מדובר כהלכות מעשה שבת' ומפני כך לא ראה צורך להגיה שם על דבריו.

ולפי דברים אלו יוצא כי הבין הנשמת אדם בדעת הרמ"א שסובר כתוס' לכל דבריו, וישנה מח' בין השו"ע לרמ"א בדין מעשה שבת במלאכת הוצאה, דהשו"ע שפסק כר' יונה והריטב"א – התיר, והרמ"א שפסק כהתוס' – אסר.

הכרעת החיי אדם

ולפיכך הכריע החי"א (הוב"ד בביה"ל ד"ה אחת) – 'ודווקא שנעשה מעשה בגוף הדבר שנשתנה מכמות שהיה כמבשל וכיוצא בו, אבל המוציא מרשות לרשות שלא נשתנה הדבר מכמות שהיה – מותר אפי' לו אפי' בו ביום, ואם במזיד – אסור אפי' לאחרים עד מוצאי שבת 'מיד' נוכדין פירות שיצאו חוץ למקומן].

ותירין הפמ"ג (ס"ק ב) שני תירוצים – האחד – דלא תימא שרק המבשל אינו צריך להמתין במוצאי שבת בכדי שיעשו דהרי כבר חזי קצת, אך המדליק את הנר בשוגג הואיל ולא היה חזי כלל ייאלץ להמתין לר"י בכדי שיעשו, ולכן כתב הרמ"א דין זה להיתירא – דבין מבשל ובין שאר מלאכות כגון מדליק נר או שוחט למוצאי שבת שרינן מיד.

ועוד תירין הפמ"ג – דלא תימא שרק במבשל דהיה חזי לכוס פסקינן כר"י אך במדליק נר או שוחט בהמה דלא חזי לכוס נפסוק כר' יוחנן הסנדלר משום דנפישא הנייתה, ולכן הורה הרמ"א דבין מבשל ובין שאר מלאכות מורינן בהו כר' יהודה. ומוכח א"כ שלמדו הפמ"ג הנהניב חיים והבית מאיר – דדברי הרמ"א לא באים לשלול היתירא במלאכת הוצאה.

ולסיכום:

נחלקו הראשונים בדין מלאכת הוצאה שנעבדה בפירות האם דינה ככל מעשה שבת או לא, התוס' הורו שדינה ככל מעשה שבת, וכן הרשב"א, אך רבינו יונה והריטב"א למדו כי ישנו חילוק בין מלאכת הוצאה לכל שאר מעשה שבת.

ונחלקו האחרונים בדברי השו"ע, אלו בכה ואלו בכה, וכן נראה שדעת הרמ"א אינה מוכרעת, ואף את ראיית האחרונים מדברי המרדכי שממנה לכאורה יש להורות כי הב"י דעתו נוטה כתוס' – יש לדחות כמ"ש בספר אבני צדק (סי' תנד) בנידון דתשובת הרשב"א, דהתם

מיירי בגוי שסילק קדירת התבשיל מן הגחלים, וגוי שעשה מלאכה חמיר טפי דילמא אתי לומר לגוי שיעשה מה שאין כן בישראל שעשה מלאכה בשבת וכן נאמר לגבי נידון דהמרדכי.

מדוע לא היקל הביה"ל מדין פלוגתא דרבוותא

ולכאורה יש להקשות ע"ד קדשו של המשנ"ב, מדוע הסכמת עם הכרעת הנשמ"א – הרי לפי הכלל דכל דבר השנוי במחלוקת הפוסקים יש להתירו ואכן כאן, רבינו יונה והריטב"א מפורשות התירו ומדוע פסקת את דינו של הנשמ"א בביה"ל 'ומכל מקום יש להחמיר בכל איסור תורה כמו מבשל'.

וייתכן כי כל האי התירא היא כמש"כ החיי אדם דכל דבר שיש מתירין לכתחילה בהאי שרינן, אך אם ישנה מח' לגבי דיעבד – בהאי לית האי כללא, והרי כאן נחלקו הריטב"א ותוס' מה יהא דינו לגבי דיעבד, ומעולם לא התירו לכתחילה את מלאכת הוצאה.

הבנה מחודשת בגדרי קנס במלאכת הוצאה

אך נלע"ד להציע הבנה מחודשת בדברי הנשמ"א, דאף דפסקינן להלכה כדברי ר' יהודה ולפיכך אפי' בשוגג ייאסר לחוטא ולאחרים להנות מהמלאכה בשבת ואפי' בשוגג, אבל במלאכה כמלאכת הוצאה, שבפועל לא הועילו מעשיו לפעול שינוי בגוף החפץ ורבינו יונה והריטב"א סוברים שבשל כך לא

ברור קנס מעשה שבת במלאכת הוצאה מללו כא

נקנס קנס מעשה שבת ואפילו במזיד, ולדעת הרמב"ן נתיר אי לא אהנו מעשיו כגון אם הושבו למקומם, ולפיכך אף אם נחמיר כדעת תוס', לא נחמיר תרי חומרי ולפיכך הורה לפסוק במלאכת הוצאה כשיטת ר' מאיר שהורה כי במעשה שבת בשוגג שרינן לכולי עלמא אפי' בשבת עצמה, [והגר"א פסק כשיטת ר"מ בכל דיני מעשה שבת]

ועפ"ז הכריע החי"א (הוב"ד בביה"ל ד"ה אחת) - ודווקא שנעשה מעשה בגוף הדבר שנשתנה מכמות שהיה כמבשל וכיוצא בו, אבל המוציא מרשות לרשות שלא נשתנה הדבר מכמות שהיה - מותר אפי' לו אפי' בו ביום, ואם במזיד - אסור אפי' לאחרים עד מוצאי שבת מיד [וכדין המפורש בשיטת ר' מאיר], ומכל מקום יש להחמיר בכל איסורי שבת כמו במבשל.

ופירוש דבריו א. דבמלאכת מבשל נפסוק כר' יהודה. ב. דבמלאכת הוצאה נפסוק כר' מאיר [ולא נקל כרבינו יונה] ג. בשאר מלאכות - נדמה אותן למלאכת בישול.

וראיה להבנה זו מדברי הביה"ל ריש סי' שי"ט שהכריע להורות במלאכת בורר כדעת הגר"א ולא התנה שיהא דוקא במקום צורך כמו שהתנה בסימן שי"ח ס"ק ז'.

ולמסקנא: אין מחמירין במעשה שבת שתי חומרות ולכן במלאכת הוצאה שהחמירו בה כדעת תוס', נורה להקל כדעת ר' מאיר המתיר בשוגג בין לו ובין לאחרים.

עד כאן משעור מעשה שבת במלאכת הוצאה'.

פיצוח וקילוף בוטנים

ביאור חידוש הגר"א בדישה לאלתר

קילוף שקדים

קילוף בטנים 'קלופים' מהקליפה האדומה

ביאור פעולת הניפוח

סיכום היתרי נפיחה בפיו

• • •

רבינו הטור והרב המגיד ורבינו ירוחם,
וכן פירשו הרמב"ן והרשב"א בשבת.

ומובן שיפסוק השו"ע הלכה כמותם
(סי' שיט סעי' ו) וז"ל: אין
מוללין מלילות, אלא מולל בשינו מעט
בראשי אצבעותיו. עכ"ל. הרי דהותרה
דישה בשבת ובתנאי שיהא מעט
ובשינוי.

אך ישנם ראשונים והם רש"י ותוס' וכן
הרז"ה בביצה והמרדכי, שנקטו כי
ישנו איסור למלול בשבת, והגמ' בביצה
שנאמר בה דשרינן למלול בשינוי עוסקת
ביו"ט ולא בשבת.

ולכן הדין לשיטתם כי ביו"ט מותר
למלול בשינוי, אך בשבת אסור
למלול, והגמ' (שבת קכח) שבה מוכח
שמותר למלול בשבת - ביאר הרז"ה
דמדובר במיני תבלין בלבד [שאין דרך
לדושם כלל וממילא לא שייך בהם דישה].

בגמ' שבת (קכח, א): חבילי סיאה, אזור
דקורנית, הכניסן למאכל מסתפק
מהן בשבת וכו' ושם - חכמים אומרים
מולל בראשי אצבעותיו ויאכל, ובלבד
שלא ימלול בידו הרבה כדרך שהוא עושה
בחול, וכן באמיתא וכן בפיגם וכן בשאר
מיני תבלין.

ולפ"ז פסקו רבים מרבתינו הראשונים
דשרינן בשבת 'למלול' דהיינו
לדוש ביד.

ועפ"ז למדו בגמ' בביצה (יג, ב) כיצד
מולל, רבא אמר - כיון דמשני
[צורת המלילה] אפי' חדא [אצבע אחת]
אכולהו נמי [מותר בכל האצבעות], וממנה
נלמד כי הותרה לן מלילה בשינוי -
אוקומי כל הני ראשונים בשבת ביום
השבת.

וכן פסקו הרי"ף והרמב"ם והרא"ש
שלשת עמודי הוראה, והלכו בדרכם

והמרדכי ביאר שישנן שתי משמעויות למילה 'מולל' א. דישה. ב. ריכון. ולכן בגמ' בביצה מדובר על 'מלילת' - דישה' ומותרת ביו"ט בשינוי, ובגמ' בשבת מדובר על 'מלילת' - ריכון' ומותרת בשבת כיון שאינו דש כלל.

והרמ"א הגיה ע"ד השו"ע - וז"ל: ויש מחמירין, ולכן אסור לפרק האגוזים לזים או אגוזים גדולים מתוך קליפתן הירוקה וטוב להחמיר מאחר דיכול לאכלן כך בלא פירוק. עכ"ל. ולכאורה נראה שדעתו כדעת השיטה השניה וחולק על השו"ע.

ולסיכום: ישנה מח' ראשונים - ונראה שבכך נחלקו שו"ע ורמ"א, לדעה הראשונה - מותר לדוש בשבת מעט ובשינוי, ולדעה השניה - אסור מכל וכל לדוש בשבת. ולכן: באגוזים שעליהן שתי קליפות - העליונה ירוקה ומתקלפת, והתחתונה קשה ומתפצחת. לדעה הראשונה - מותר לקלף את הקליפה הירוקה בשינוי, ולדעה שניה - יהיה אסור.

ולגבי הקליפה התחתונה המתפצחת - לכ"ע אין בה משום 'דישה', ונידון זה שייך לסוגיית 'קילוף קליפות', ומשנה שלימה היא 'קורנס לפצע בו את האגוזים', ולכן הצי"ע הרמ"א [ע"פ ביאור האג"ט בדבריו], דבמקרה שיש לפנינו אגוז בעל שתי קליפות שיפצח את שתיהן יחדיו ואגב פיצוח הקליפה הפנימית 'מתפצחת' הקליפה הירוקה.

ועפ"ז בא לדון בספר 'שבט הלוי' (ח"א ס"י פ"א) בדין פיצוח בוטנים מקליפתן העליונה, וטען כי בכה"ג איכא משום חשש מפרק דאורייתא אי עביד כן כדרכו, ואיסור דרבנן בכלאחר יד ושומר שבת יזהר מלפתחם בשבת.

ותורף דבריו - דמצינו שני נידונים שעסקו בהם רבותינו האחרונים לבאר מדוע אין בהם משום דישה:

א. מהו החילוק בין קליפת האגוז הירוקה דאית בה משום דישה - לקליפה התחתונה הקשה שאין בה משום דישה.

ב. ביישוב תמיהת מהרי"ל (הוב"ד במג"א ס"ק ח) על מנהג העולם הלוקטים קטניות מתוך שרביטין שלהן.

ובנושא הראשון - מהו החילוק בין קליפה ירוקה לקליפה קשה - מצינו שני ביאורים ברבותינו האחרונים, שו"ע הרב כתב כי איסור מפרק שייך רק בקליפה העליונה, והאג"ט ביאר יסוד נפלא בחילוק בין 'מלאכת שדה' לבין 'מלאכת בית', שדרך הדשים לקלף קליפה חיצונה הירוקה ולהכניס האגוזים לאוצר אך את הקליפה הפנימית מפצחים סמוך לאכילה, ולכן ליכא בזה דישה, ולפי שני הטעמים הנ"ל - אין להתיר פיצוח קליפת הבוטנים, דהרי לטעמא דשו"ע הרב - אף בבוטנים איכא תרי קליפין, ולטעמא דהאג"ט - האידנא דרך הדישה היא לאו דווקא סמוך לסעודה אלא קולפים למאות ואלפים את הבוטנים ומוכרים אותם

אח"כ קלופים, ולפ"ז האידנא קליפת הבוטנים היא 'מלאכת שדה'.

ובנושא השני – על תמיהת המהרי"ל מדוע נוהגים העולם ללקוט הקטניות מתרמיליהם נאמרו ג' ביאורים באחרונים:

המג"א – ביאר כי באותן הקטניות שנהגו העולם ללקוט מהן מדובר בקטניות טריות שאף הקליפה נאכלת וממילא אין כאן דין 'דישה' כיון שדישה היא הפרדת ופירוק אוכל מפסולת, אך הכא מין אחד הוא וליכא הכא מפרק כלל.

האליה רבה – ביאר במנהג העולם דלוקטין קטניות שעדיין מחוברות בשרביטן, ולכן הוו כתולש בעלמא ואין כאן משום מפרק, דמפרק הוא רק באוכל שאינו מחובר בשרביט אלא רק 'מונח' בתוכו.

הט"ז – ביאר (ע"פ לבושי שרד) להיפך מהא"ר, דדוקא אי דחק מע"ש וניתק את הקטניות מחיבורן בשרביט תו ליכא משום מפרק ומותר בשבת לקחת את הקטניות מהשרביטין.

ועתה מכל הני טעמי לא עלתה ארוכה להיתר הבוטנים – דלטעמא דהמג"א – דתלה היתירא בשרביט נאכל – הכא אין קליפת הבוטנים נאכלת. ולטעמא דהא"ר – דתלה היתירא במחוברות בשרביטן בבוטנים אינן מחוברות. ואף לטעמא דהט"ז דסבר איפכא, ותלה טעמא דהיתירא במנותקין – איכא חילוקא רבא, דטעמא דהיתירו ביאר

בשו"ע הרב 'דאתחיל בדישה' מע"ש ולכן נחשב שעשה את עיקר הדישה מע"ש ועתה רק גומר – מלאכתו ולא חשיב מפרק, אך הכא לא שייך האי היתירא, דהרי לא פעל האדם את ניתוק הבוטן מקליפתו ולא אתחיל בדישה כלל, ועפ"ז הסיק דאסיר לקלוף קליפת הבטנים.

אך רציתי להציע בפני הלומדים אלו הערות קטנות, דאפשר לומר דיסוד החילוק בין קליפה ירוקה לקשה – דקליפה ירוקה לית בה צורך כלל ועתידה ליפול מעצמה, ולפיכך ממהרין הלוקטים להסירה ולהשליכה כדומן על פני השדה, אך הקליפה הקשה – הרי היא שבח האגוז ומהניא ליה לאישתמורי וממילא חפצים בה האוצרים, ואף בבית משיירים הקליפה עד שעת אכילה, ואף שבמפעלים סותרים את הקליפה הקשה של הבוטנים – אין זה גורם להיות כבר דישה, אלא מסיבות נוחות מפרקים, אך אין חיסרון בעצם מציאות הקליפה.

ובוודאי להולכים בשיטת השו"ע אין לחוש לדישה, ויתירו את פיצוחי הבטנים, דהרי אפי' במלילות ממש דודאי היא דישה – שרא לן השו"ע, ולפיכך – יקוים בו 'ואכלת פרי בטנך'.

אך אפשר עוד לומר דליכא הכא מח' בין השו"ע לרמ"א, ונדייק זאת מדברי הרמ"א שכתב וז"ל: 'ויש מחמירין', ולכן אסור לפרק האגוזים לזדים או אגוזים גדולים מתוך קליפתן הירוקה, וטוב להחמיר מאחר שיכול לאכלן כך בלא פירוק. עכ"ל.

בקולף לאלתר, דהרי היתרא דלאלתר
שייך לכאורה רק במלאכת בורר, ומפני
כך ציין הגר"א על דברי הרמ"א - עיין
סי"ב בהגהה, וכוונתו ברורה - דשם התיר
הרמ"א מלאכת טוחן בלאלתר ע"פ
תשובת הרשב"א.

ולפ"ז זכינו לדין חדש - דלא רק בורר
לאלתר שרי אלא אף טוחן, וחידוש
הגר"א דאפי' במלאכת 'דישה' אמרינן
דשריא בלאלתר.

ביאור חידוש הגר"א בדישה לאלתר

ואידי דחביבים עלי דברי קדשו של
רבינו הגר"א נשתעשע בהם מעט.

דייש להקשות לכאורה על דבריו מסעיף
דידן (סי' שיט סע"ו) דפסק השו"ע:
אין מוללין מלילות, אלא מולל מעט
בראשי אצבעותיו. עכ"ל. וכתב ע"ז
הרמ"א - ואע"פ שמפרק האוכל מתוך
השיבולים, הואיל ואינו מפרק רק כלאחר
יד כדי לאכול שרי. עכ"ל.

ועתה נקשה קושיא גדולה ע"ד הגר"א -
אי דישה לאלתר שריא - מדוע
הכא הצרכנו דישה בשינוי.

וא"א לומר דהכא שרינן לאחר זמן, דהא
משמע מדברי הרמ"א דהכא מיירי
לאכול מיד, דכתב: הואיל ואינו מפרק רק
כלאחר יד כדי לאכול - שרי. ע"כ. ומשמע
דמיירי לאכול לאלתר.

ונראה לתרץ דיש לחלק בין מלילה
לקילוף שום ובצל, דבמלילה -

והרי שאחר שביאר את דעת ה"ש
מחמירין' פסק כי "מהיות טוב -
אל תקרא רע", ואם יש בידך לנהוג כדעת
שניהם - אל תקלף את האגוזים אלא
תאכלם ללא פירוק, אך אם אין אפשרות -
לא אסר הרמ"א ויתיר כדעת השו"ע.

וכ"כ בבית"ל (ד"ה בשינוי) בדעת הרמ"א
וכתב שכך כתב האליה רבה בשם
היש"ש ונחלת צבי, ומסתבר הדבר דהרי
רוב הראשונים סברי ליה הכי, ויש
להוכיח עוד יסוד זה דהרמ"א לא פליג על
השו"ע מהא דבהלכות יו"ט התיר השו"ע
מלילה ללא שינוי ולא חלק עליו הרמ"א,
ולדעת היש מחמירין הרי תרי חומרי
איכא - א. בשבת שאסרו את המלילה
בכל גווני. ב. ביו"ט שהתירו את המלילה
רק בשינוי.

ולפיכך, לא נחלקו השו"ע ורמ"א בדין
זה כלל אלא שבמקום
שאפשר ליהנות מהאגוז מבלי לעבור
על דברי 'היש מחמירין' החמיר הרמ"א
ואסר קילוף כיוון דאפשר, ועוד אפשר
לצדד בהיתר הקילוף ע"פ יסוד הגר"א
בדעת הרמ"א.

ונקדים הקדמה קצרה: הרמ"א פסק (סוף
סי' שכא) דאסור לקלוף שומים
ובצלים כשקולף להניח אבל לאכול
לאלתר - שרי.

ומקורו בירושלמי (הובא בב"י) - האי מאן
דשחיק תומא כד מיפרק רישיה
חייב משום דש, ולפ"ז מובנים מאד
תחילת דברי הרמ"א שאסר קילוף השום,
אך סוף דבריו צריך ביאור - מדוע שרי

המולל אוחז בידו שיכולת המכילה בר ומוץ, ואחר מלילתו אינו יכול לאכול את הנמלל, דהרי הגרעינים מעורבים עדיין במוץ, ונדרשת פעולה נוספת בין המלילה לאכילה והיא פעולת ברירה, אך בכל קילוף - בין קילוף אגוזים ולוזים ובין שומים ובצלים - המקלף אוחז בידו פרי עטוף בקליפה - קולף ומיד יכול לאכול, ואין הפסק בין הדישה לאכילה ולכן הכא אפשר לומר שפעולת הדישה תחשב 'כמעשה אכילה', אך בזמן שישנה חציצה בין מעשה הדישה לפעולת האכילה אי אפשר להתייחס למעשה הדישה כפעולת אכילה.

וזה מה שעלה בדעתי בתחילה, אך אח"כ עיינתי בדבר והצעתי לפני הלומדים חילוק דלא בכל פעולת דישה יתיר הגר"א לדוש סמוך לסעודה, דישה דישה שהיא 'פעולת שדה', כדוגמת מלילת מלילות שהינה בעצם חיקוי של פעולת הדישה במורג - חרוץ אך בביתו ובידיו של המולל, ודישה כזו - לא נתיר לאלתר ללא שינוי דהרי אינה כלל פעולת אכילה אלא פעולת דישה שדה, ולעומת פיצוח אגוזים ולוזים וקילוף שומים ובצלים שכל עניינה 'מלאכת בית' ואין דשים כדוגמתן בשדה.

וביסוד זה בשיטת הגר"א סרה עוד קושיא עצומה שהרי בסי' שכח (סעי' לג) פסק השו"ע: גונח מותר לינק חלב מהבהמה דבמקום צערא לא גזרו רבנן. עכ"ל. והרי הכא - חליבה מבהמה אסורה בשבת משום 'מפרק' והותרה רק לחולה בשינוי.

ויש להבין - הרי הכא ממש שותה לאלתר את החלב - ומדוע ייאסר לכל אדם לינק והרי הותרה דישה לאלתר - אלא ודאי שיש לומר דבמלאכה כעין חליבה שאין עניינה להיות מלאכה הסמוכה לאכילה לא יתיר הגר"א דישה, וישרה סברא זו בעיני הלומדים, ולכן נאמר גם כאן בנידון דבוטנים - דאף אם תאמר דאיכא הכא דש - יתיר הגר"א בגדרי לאלתר.

העולה מן האמור:

- א. בספר שבט הלוי טען כי יש בקילוף בוטנים משום 'דש' ולכן אסור לקלפם בשבת ואפי' בשינוי, אך הכא הובאו צדדים שאין כאן כלל דש ואע"פ שהאידינא מקלפים מהם במפעל - אין זה הופך את קילוף הקליפה למעשה - דישה.
- ב. ועוד נטען כי לדעת המחבר - אף אם ישנה דישה - שריא בשינוי ומעט, ואף הרמ"א כן ס"ל.
- ג. ועוד נאמר דלדעת הגר"א - דישה ע"מ לאכול לאלתר - שריא.

קילוף שקדים

ובקילוף שקדים יתווספו עוד צדדי קולא דהרי לשיטת הט"ז - כל שהוחל בדישתו מע"ש - אין בו דישה אח"כ, הרי הכא כבר נקלפה ממנו קליפתו הירוקה בשדה, ואף אם תאמר שיש בקליפתו הקשה דישה [בשקד שעומד לפני הוחל בדישתו מע"ש].

ביאור פעולת הניפוח

אך כיצד בפועל מתבצעת פעולת הניפוח, בזאת הביא הערוך שני פירושים:

א. מלשון נפה – שמנענע מיד ליד שילך הקליפה, ולפ"ז נראה שהעדיף לגרוס במשנה ובגמ' – מנפה באות ה' ולא מנפח באות ח', וכן היא הגירסא במשנה במעשרות (פ"ד מ"ה) וכן גרס השו"ע.

ב. ויש מפרשים – שמנפח בפיו שילך הקליפה מלשון – "ויפח באפיו נשמת חיים", ולפ"ז יעדיף את הגירסא מנפח והיא גירסת הרי"ף והרמב"ם ועוד ראשונים, אך באמת – אין לדייק מהגירסא דבלשון הקודש האותיות ה' ו ח' מתחלפות הן.

וכדברי הפירוש השני כתב בפשטות בספר ערוך השולחן, דוודאי שרי לנשוף ברוח פיו ולסלק את הפסולת, ובשלמא לפירוש הראשון שמנפה בידיו, אך כיצד אפשר לקיים דבר הפירוש השני שכעין זרייה עסקינן, דהרי רבינו חננאל כתב מפורשות שפעולה זו זורה שמה, וכך פירש גם רבינו הערוך עצמו בערך זר', וחובה עלינו למימר דלדברי הפירוש השני שמדמה המנפח לפעולת זרייה מיירי באדם החפץ לאכול את מה שבידו [וכדוגמת היתרו של מהר"י אבולעפאי המובא בבית"ל (ד"ה הבורר) ועוד תליא סברתו בחבל ראשונים שסברו כן].

ונתחדש הכא שלא רק בבורר שרי לברור פסולת מתוך אוכל

ובפרט לדעת השו"ע הרב דתלה הכל בקליפה עליונה והרי היתה קליפה עליונה והוסרה, וליכא עוד משום דישא.

קילוף בטנים 'קלופים' מהקליפה האדומה

ואחר כל הנ"ל יצא ברור שאין שום איסור דישא בקליפה האדומה הפנימית שעוטפת את הבוטנים לכל הדעות והשיטות ועוד נוסף כאן טעמא להיתירא דהרי היא נאכלת, ולכן הכא אפי' לטעמא דהמג"א גם נתיר את קילופה.

ולפי זה יצא שהרוצה למלול בידו מלא חפנים מהבוטנים ע"מ להסיר את קליפתן האדומה – שרי דאין כאן משום דישא ולא מצאנו חשש ואיסור למלול.

ואף לנשוף ברוח פיו על הפסולת ולסלקה יש לצדד להיתירא ע"פ הגמ' בביצה (יג, ב) כיצד מנפח אמר רב אדא בר אהבה אמר רב מנפח מקשרי אצבעותיו, מחכו עליה במערבא – כיון דמשני בחדא אפי' בכולא ידא נמי אלא אמר ר' אלעזר מנפח בידו אחת ובכל כחו.

וביאור הדברים דאחר פעולת המלילה שבה התפרק האוכל מהפסולת אך עדיין מעורב בו – מגיעה פעולת הברור – והיא נקראת 'ניפוח', ולמסקנת הסוגיא יש לנפח בשינוי דהיינו – ביד אחת ובכל זאת שרי בכל כוחו.

וכן פסק ברמב"ם וכן פסק בשו"ע.

גם הוא שינוי גדול ועצום דהרי אין כלי בידו ועוד מנפה בידו אחת.

ולכן בין להאי ובין להאי פירושא שרינן לנפות ולנפות בידו אחת ולאכול מיד את מה שינפה.

ויש עלינו לזכור דהכא לא עסקינן בפסולת האסורה מדאורייתא, אלא בבורר דרבנן עסקינן, דהרי הקליפות הנ"ל ראויות לאכילה ע"י הדחק.

וכבר חידש הרב המגיד בדבר שזהו 'מין אחד' ג' גדרים יש בו:

א. דאם יברור גדולים מתוך קטנים – ברירה זו מותרת ונידונת 'כהעדפה' ואין ברירה במין אחד.

ב. אם יברור חלק שראוי לאכילה ע"י הדחק – בזאת יש איסור דרבנן וביסס דבריו ע"פ הגמ' (שבת קיד).

ג. אם יברור חלקים שאינם ראויים לאכילה כלל הרי הוא עובר על בורר מדאורייתא.

והמג"א (סי' שיט סק"ג) 'הרכיב' דברי הרב המגיד על דברי הרמ"א שאסר לברור עלים מעופשין מהעלים היפים, ולפי דבריו העלים המעופשין שעליהן דיבר הרמ"א – מעופשין ברמה שאפשר לאוכלם ע"י הדחק.

וכך פסק המשנ"ב בכמה מקומות דפסולת של מין אחד כגון חתיכת בשר שהקדיחה בחלקה – איסור ברירתה רק מדרבנן.

בדרך אכילה דהיינו – את מה שבידו ועומד לאכול, אלא אף במלאכת זורה [שיסודה ברירת פסולת מאוכל בדרך שונה, וכמו שנאמר בגמ' (שבת עג, ב) היינו זורה היינו בורר היינו מרקד, ופירש רש"י – והלא כולן מלאכה אחת הן דמפריש אוכל מן הפסולת] נתיר את זריית האוכל סמוך ונראה לאכילה, אך דא עקא דאין טבע המלאכה לעשותה בסמוך לאכילה כלל ולכן יש לשנות מדרך הזורים 'הרגילה', דזורה בד"כ מנפה בשתי ידיו ובכל כחו נושף ע"ג התערובת, ולכן הכא נצטוינו לשנות מהרגיל ע"מ שלא ייראה כמלאכת זורה המרוחקת מדרך אכילה, ועתה נותר לן לפתור בעיית בורר פסולת מאוכל והתירו ע"י שעושה כן סמוך לפיו, ומיד אוכל את מה שברר.

ועפ"ז אפשר לבאר גם בפירוש הראשון על מילת מנפה – שביאר שהוא 'מנפה' – ומדמה את פעולת הידיים לפעולת נפה וכברה, ומדוע נתיר – הרי הכא אוחז התערובת בידיו ומכח נייעורו – מברר הפסולת מתוך האוכל, ויש לתמוה – מאין הותר לן לברור פסולת מתוך אוכל, אלא י"ל ע"פ דברי המתירים ברירת פסולת מאוכל סמוך לפה.

אך אפשר למימר וזאת ע"פ דברי הרמב"ן שטעמא דהתירא הכא הוא משום 'השינוי', דלפי שני הביאורים איכא שינוי – דאם נופח בפיו ופועל כזורה – בכ"ז משנה מדרך הזורים שהרי 'זורה' משתמש בשתי ידיו והנופח – בידו אחת, ולפי מ"ד שפועלות ידיו כנפה וכברה –

ס"ל דלית הכא בורר כלל וממילא מותר גם לבו ביום, ומג"א ס"ל דאיכא בורר ושרינן לבורר פסולת מתוך אוכל לאלתר משום דבשומר עסקינן, ומעתה – לפי דברי מהרש"ל כיון שבקליפה השומרת על הבוטנים עסקינן – לית הכא בורר כלל.

סיכום היתרי נפיחה בפיו

ולפיכך – נראה שאין כל חשש לנשוף בפיו לידו אחת ובכל כוחו ע"ג קליפות הבוטנים ולאכלם מיד:

א. דיש לנו היתרא דמהר"י אבולעפיא ורבים הראשונים שעמו, ולא מצינו חולק על סברתו נומה שהביא הביה"ל דעת הרא"ש – מיירי בבורר בכלי כמ"כ מהר"י אבולעפיא עצמו.

ב. נראה דלית בקליפות הללו שם פסולת דנאכלות הן.

ג. אף אם תאמר דאינשי מרחקי להו ולא אכלי להו – הרי דינם לכל היותר כפסולת מדרבנן.

ד. גם בפסולת הנאכלת ע"י הדחק יש לנו דעת המנורה הטהורה שאין בה משום בורר ולשיטתו – המיקל לא הפסיד.

ה. כיון דעביד בשינוי – איכא את יסוד הרמב"ן דשרי בניפוח ע"י שינוי, והרי משני בהאי דעביד בידן אחת ובכל כחו.

ו. יש לנו את דעת המהרש"ל דס"ל דלית הכא ברירה כלל דהא הקליפות הללו 'שומר' הן.

ועפ"ז נאמר דהרי הקליפות האדומות שע"ג הבטנים ודאי נאכלות הן ע"י הדחק ואין בברירתן איסור דאורייתא.

ויש לצדד דאפי' איסור דרבנן אין בהן דהרי יש שאוכלין אותן בשופי.

ועוד – דיסודו של הרב המגיד אינו מוסכם לכ"ע שחידש כי איכא

'יסוד חדש' והוא – ברירה מדרבנן – והיכן מצינו ברירה מדרבנן מלבד ברירה ע"י קנון ותמחוי, ולפי רש"י בגמ' (שבת קיד) אין מקום לסברת הרב המגיד, כן פירש המנורה הטהורה, וסיים – והמיקל לא הפסיד, דהיינו – המיקל לבורר במין אחד פסולת שראויה להאכל ע"י הדחק – לא הפסיד דיכול לבאר דברי הרמ"א שאסר ברירת עלים מעופשין – מעופשין לגמרי ואינם ראויים לאכילה כלל, אך במעופש מעט וראוי ע"י הדחק – עדיין דינו כברירה במין אחד המותרת.

ולפי דברי המנורה הטהורה – אין ברירה כלל בקילוף הקליפות האדומות.

ועוד אפשר להוסיף את דעת מהרש"ל ביש"ש הובאו דבריו בביה"ל (ד"ה מתוך אוכל) שסבירא ליה שבמין אחד שאת חלקו הוא 'שומר' אע"פ שאינו ראוי למאכל כלל וחלקו אוכל – אין איסור בברירת הפסולת מתוך האוכל, דאין על הקליפות שם פסולת כלל, וכך נראה שסבר הרמ"א (ס' תקי), ואפי' המג"א שם שחלק על דברי מהרש"ל ס"ל דשרינן לבורר פסולת מאוכל לאלתר ורק נחלק על מהרש"ל בשיעור זמן – דמהרש"ל

ידיו ואין הכא חששא דדש כלל ואין צריך
שום שינוי בזה.

ומותר לנפוח על תערוכת הבוטנים
בקליפתן ע"מ להרחיק את
הקליפות האדומות שאינו חפץ בהם
ואפי' בכל כוחו, ובלבד שיעשה כן בידו
אחת וכל זאת ע"מ שיאכל לאלתר.

ומי שרוצה לצאת בשופי - יאכל מיד
מידו לפיו.

"וצפונך תמלא בטנם"

ז. מכיון שיאכל לאלתר - מסכים המג"א
עם המהרש"ל ומתיר את ברירת
הפסולת מתוך האוכל אע"פ שאפשר
בדרך אחרת של ברירת אוכל מפסולת.

ח. דעת ערוך השולחן דשרי לנפוח על
פסולת ולהרחיקה בנשיפה ואפי'
בפסולת גמורה.

העולה מן האמור:

מוותר למלול את הבוטנים העטופים
בקליפתם האדמדמה ואפי' בשתי

שריית פירות במים

הגדרת ברירה בהשריה
 שריית פסולת - מקילוף קליפה
 ארבעת ההבדלים בין קליפה ללכלוך
 ג' ראיות שמותר לסלק פסולת בהדחה
 חילוק בין בורר ביד לבורר בכלי
 יסוד התהילה לדוד - חילוק בין שריה לרחיצה
 בורר מדרבנן בספק תעובות
 יסוד מהודש בהיתר ניקוי אדם ומלים
 וזאת תורת העולה

• • •

שהיו מביאין [ביו"ט] דלי מלא עדשים ומציפין עליו מים ונמצא אוכל למטה ופסולת למעלה, שואלת הגמ' והתניא איפכא, ביאר רש"י - אוכל למעלה ופסולת למטה, מתרצת הגמ' לא קשיא הא בעפרא הא בגילי, וביאר רש"י עפרא - למטה מן האוכל, גילי - קש למעלה מן האוכל.

הראת לדעת כי לשון 'שלייה' מיירי בהפרדת פסולת מאוכל, בין פסולת הכבדה מן האוכל שדרכה לשקוע, ובין פסולת קלה מאוכל שדרכה לצוף.

ובשו"ע כתב ע"פ הטור וז"ל: אין שורין את הכרשינין דהיינו שמציף מים עליהם בכלי כדי להסיר

במשנה (קמ, א) נאמר אין שולין את הכרשינין ולא שפין אותן, ופירש רש"י - מציף עליהן מים בכלי לברור פסולתן כדתנן במסכת ביצה (יד, ב) אף מדיח ושולה, ורש"י בביצה ביאר 'מדיח ושולה' דהיינו ששולה הפסולת שצף למעלה ע"י המים.

ובערוך ערך 'של' ביאר כי אפשר לבארו על דרך ירידה או העלאה, שלשול - הוא הורדה מעילא לתתא, ושלה - כגון השולה דגים מן הים שהוא לשון העלאה מתתא לעילא.

ואכן בגמ' בביצה (יד, ב) נאמר מפורשות תניא אמר ר' אלעזר ברבי צדוק כך היה מנהגן של בית ר"ג

מהפסולת, ומה ראית להגדיר זאת כברירת אוכל מפסולת, ולכן בכל מצב נאסור את השריית הפירות ואפי' לאלתר.

שריית פסולת – בקילוף קליפה

וע"פ דברי הפמ"ג נבואה לדון – דהרי גם אם תגדיר את פעולת ההשריה כברירת פסולת מאוכל, והרי מצינו מצבים שבהם הותרה לנו ברירת פסולת מאוכל, כדוגמת קילוף קליפות שפסק הרמ"א (סי' שכא) דשרי לקלף שומין ובצלים ע"מ לאכלם לאלתר, וביאר המג"א דטעמא דהרמ"א משום בורר, ואע"פ שבד"כ אסורה ברירת פסולת מאוכל ואפי' לאלתר – הכא שרי, והוסיף המאמר מרדכי (הוב"ד בביה"ל שם) דכיוון דאי אפשר הוי דרך אכילה בהכי.

ואם כן – גם כאן במקרה שאי אפשר לאכול את הפירות ללא ניקויים והדחתם במים – נתיר את ברירתם ע"י השרייה במים, ואת דינא דהשו"ע שאסר את שריית הכרשינין נוקים באפשר לאכלם גם כך, או שישנה דרך אחרת לבררם בהיתר.

ארבעת ההבדלים בין קליפה ללכלוך

אך יש לדחות את הדימוי לקליפה בארבעה אופנים:

אינה מוכרחת

א. היתר קילוף קליפות מבוסס על יסוד אי אפשר, וגם המאמר מרדכי שחידש גדר זה הוסיף דכיון דאי אפשר

הפסולת, ולא שפין אותן ביד כדי להסיר הפסולת דהוה ליה כבורר. עכ"ל.

אך כבר רבים מהאחרונים ס"ל דאין כוונת השו"ע לחלק בין שרייה לשלייה והדין הוא דלא שנא ואסיר בין לשלות ובין לשרות.

ולכאורה מדין זה נולד איסור הנוגע מאד למעשה, והוא – דפירות המדובקים בלכלוך ייאסר לשרותם במים להסיר טיגופם, ואפי' נראה שנאסור לשטפם במים זורמים דמאי שנא, דהרי נתחדש הכא דברירה ע"י מים שמה ברירה ולכאורה בהסרת הלכלוך בידו כגון ע"י גירוד ייאסר מכל שכן, דהרי בידו הוא עיקר בורר.

ולסיכום: נראה כי יש לאסור הסרת לכלוך מפרי בכל שלשת המצבים: והם:

א. השריית הפרי במים.

ב. שטיפה במים ע"מ שתוסר הפסולת.

ג. גירוד הפסולת בידו בפרי שלא ע"י מים.

הגדרת ברירה בהשריה

והפמ"ג (משב"ז סק"ה) נסתפק האם בהשריית תערובת – שבה האוכל נפרש מהפסולת או הפוך, האם נחשב כבורר אוכל מפסולת או כבורר פסולת מאוכל [ונראה דספיקו האם השו"ע אסר רק לאחר זמן או אפי' לאלתר], ואחר דאיבעיא ליה איפשיט דאסיר כדין בורר פסולת מאוכל, משום שבו זמנית נפרש האוכל

אפשר מערב שבת

ד. שמעתי מחכם אחד מלומדי בית המדרש שטען כי יסוד אי אפשר לא ייאמר לכלוך דהרי אפשר מערב שבת להדיח ולנקות את הפירות, אך הסרת קליפות בדרך כלל אינה אפשרית מערב שבת דהרי ירד ערכו וטעמו של הפרי בעקבות הקילוף וכדוגמת תבלין ביו"ט שאי אפשר לדוכו מעיו"ט לפי שמפיג טעמו, ואנו נאמר אף כאן – דקליפות הותרו בקילוף בשבת כיון שאי אפשר ולכן הוי דרך אכילה, דמה שנמנעתי לקולפן היה מסיבת הטירות של הפרי, אך בהסרת לכלוך אין אומרים דאי אפשר, דהיה אפשר מערב שבת.

וממילא אין להקשות מאי שנא מקליפה המותרת דיש חילוקים רבים בין קליפה לפסולת, ואע"פ שבשניהם אי אפשר לאכול את הפרי ללא סילוק הפסולת.

ג' ראיות שמותר לסלק פסולת בהדחה

א. הרה"מ בהלכות שביתת עשור (פ"א ה"ג) על דברי הרמב"ם שכתב: ומותר לקנב את ירק ביאר דהרמב"ן והרשב"א ז"ל פירשו דזהו הדחת ירק, ואמרו שנזכר בירושלמי (שבת ספ"ט) שמותר להדיח כבשים ושלקות, וכן נזכר בתוספתא (ספ"ג), והרי מכאן ראייה דשרינן להדיח ירק מפסולת שעליו.

ב. וכן מצינו (סי' שיח ס"ד) דשרינן להדיח מליח הישן ממלח שעליו, ובין אם נאכל עם מלחו או שאינו נאכל יחד

– הוי דרך אכילה בברירת הפסולת, אך הכא יש לחלק בין קליפה שהיא חלק מהפרי ודרך אכילתה התמידית היא לקלף את קליפת הפרי ממנו לכן נחשבת הסרתה כדרך אכילה, אך פסולת אינה מוכרחת ע"ג הפרי ולכן אין הסרתה ברחיצה נידונת כמעשה אכילה אלא כשאר הפרדת אוכל מפסולת.

מלאכה שקודם אכילה

ב. בהסרת קליפת הפרי דרכם של בני אדם לעשותה כחלק מאכילתן ואפי' על השולחן עצמו, מה שאין כן רחיצה מלכלוך – אין לה שייכות לאכילה אלא היא מתיקוני המזון שקודם הסעודה ולכן לא נוכל להתיר את סילוק הפסולת במלאכה שאין ענינה תיקון אוכל.

אינה שומר ואינה מחובר

ג. בביה"ל הובאו שני טעמים שונים לחלוטין בהיתר קילוף הקליפות, א- הוא טעמו של המאמר מרדכי והבאנו אותו לעיל, ב- טעמא דמהרש"ל דס"ל דכל דבר שהוא שומר לאוכל כגון קליפות לוזים ואגוזים ואפי' עצמות הדגים, חידש הביה"ל שמחמת חיבורן לדג לית בהו ברירה אלא חשיבי כמין אחד (הובא בביה"ל באמצע ד"ה מתוך אוכל).

ולפ"ז – קליפות ועצמות ושאר חלקי הפסולת הטבעית שיש בפרי – נתיר את סילוקן מהאוכל, אך לכלוך – ואפי' המעכב את האכילה – לא נתיר את סילוקו ולא שנא בהדחה שטיפה או גירוד.

עם מלחו - היאך שרית לן והא איני חפץ במלח, ומדוע שרי לן.

ג. וכן מצינו לגבי הרוצה לאכול בשר חי שכתב המג"א (סק"ה) דהדחה מיהא בעי, ומדוע - והא לא גרע מפסולת ע"ג בשר שהסקנו קודם דאסרינן.

אך בראיה זו האחרונה יש לפקפק ע"פ יסוד המנחת חינוך (בורר אות 1) שנסתפק ממש בכהאי גוונא, שחקר - האם ברירה במין אחד אמרינן גם בזמן שבורר איסור מהיתר, כגון תפוחי ערלה מתפוחי היתר, האם נאמר שמא האיסור לא משויא ליה כמין אחר אלא אריא הוא דרביע עליה, או שבכ"ז האיסור משויא ליה כמין אחר או כפסולת, ובתר דמיבעיא ליה הדר איפשיטא ליה מדין בורר בנפה קמח חמץ מקמח כשר בפסח דשרי, וכן מהיתר ניקור החלב, ואם כן בנידון דידן ממש הוי כגוונא דא.

ואפשר לבאר עומק סברתו דאילו לא הצריכה התורה את ניקור החלב מהבשר היינו אוכלים אותו לתיאבון, וכן לכאורה אפשר לומר בדם - דאע"פ שמטיתי ורצוני לסלקו וחשיב בעיני כפסולת גמורה - הרי זה רק מפני שאסרתו תורה ואין כאן פסולת ממש רק איסור, ודינו כשאר ברירה במין אחד דסוגיית הפוסקים להקל בה.

חילוק בין בורר ביד לבורר בכלי

אך בכ"ז שתי הראיות הראשונות נותרו על עמדם, ולכן רציתי לחלק בין הדחה ע"י רחיצה לבין שרייה במים, דבשרייה בכלי שבו מים - פעולת הברירה נידונת כברירה בכלי שלא הותרה לצורך הפרדת קליפות וכדומה ואפי" דאי אפשר, לעומת שטיפה במים זורמים שנידונת כפעולת קילוף רגילה וכל שכן גירוד ביד שאיננו שונה מקילוף שומים ובצלים.

ולפ"ז - החילוק פשוט - בשריה במים ישנו איסור בורר בכלי ולא ביד, ולכן לא שנא אוכל מפסולת או פסולת מאוכל - הכל אסור.

יסוד התהילה לדוד - חילוק בין שריה לרחיצה

ובתהילה לדוד חלק על הפמ"ג וטען דלא שנא פסולת מאוכל או אוכל מפסולת - הכל אסור, משום - דכל מאי דשרינן באוכל מתוך פסולת מיירי בצורה שהיא דרך אכילה, אך בשריית אוכלים להסיר הפסולת מעליהן - ישנו חיסרון בדרך אכילה משום שכל עניינם דרך ברירה ואין נוהגים אנשים לאכול מאכלם בצורה שבוררים בדרך כזו, ולכן הכא בין אם נאמר שבברירה זו נברר האוכל מן הפסולת - הכא נאסור, וכל

א. אך אין כן דעת הפמ"ג, דלפי ספיקו האם נידון כפסולת מאוכל או אוכל מפסולת - מוכח דהבין דברירה ע"י השרייה במים אינה נחשבת כברירה בכלי.

בורר מדרבנן בספק תערובת

אך עדיין יש לדון בדין שרייה דכיוון שפסולת מדובקת אל הפירות – מנא לן להחשיבה כתערובת עם הפירות ואע"פ שבספק תערובת כבר למדנו רבינו התרומת הדשן (סי' נו) שעלינו להחמיר אף שמסברת הלב ייראה להקל.

כל זאת מטעם דספק דאורייתא לחומרא, אך הכא בשריית פירות במים ישנו צד נוסף להקל – דהרי אפילו בשריית כרשינין במים כתבו הטור והשו"ע – דהוה ליה כבורר, ומחמת לשון זה שלא כתב הוה ליה בורר אלא הוסיף את כף הדמיון – כבורר, יש להסתפק אם כוונתו לומר שאין בברירה ע"י שרייה בכלי איסור תורה כלל דהרי עבד בשינוי, וכך הסתפק הפמ"ג (משב"ז סק"ה). אך לאגלי טל ושביית השבת פשיטא להו דהוא בורר מדרבנן.²

ולפיכך יש לומר שנתיר את השריית הפירות יחד עם פסולתן המדובקות בהן משום דספק תערובת בברירה דרבנן שרי, דהרי הוי לן ספק דרבנן לקולא.

וזאת ע"פ יסודו של הביה"ל (ד"ה לאכול מיד) ששם התיר ברירת תערובת שכבות דהיינו כאשר הפסולת מונחת על האוכל כשכבה ומעוניין לסלקה כדי

שכן שאם נקבע שברירה זו מפרישה פסולת מאוכל ייאסר, ולא נאמר דייחשב כהסרת קליפה.

ולפי יסוד התהל"ד נמי ניחא, דאיכא חילוק בין הדחת פסולת במים שוודאי חשבינן ליה במעשה אכילה, ולכן הותרו הדחות הירק הנזכר בראשונים, וכן הדחת מליח הישן ממלחו, והדחת הבשר מהדם שעליו. אך שריה בכלי עם מים – בזו נאסור הכל דענינה מלאכת ברירה ולא מעשה אכילה.

העו"ה מן האמור: לכאורה היה נראה לאסור כל ניקוי פרי מלכלוך שעליו, בין בשרייה ובין ברחיצה ובגירוד.

אך אחר שהבאנו שלש ראיות כי שרינן להדיח ירק מלכלוך, בשר ממלחו, ובשר חי מדם, הבאנו שני חילוקים לחלק בין הדחה לשריה:

א. בשריה האסורה מדינא יסוד האיסור הוא מחמת שבורר בכלי, ולעומת הדחה וגירוד שנדון כבורר בידו.

ב. דשריה נאסרה מכל וכל משום שאינה שייכת כלל לדרך – האכילה אך יש לומר שרחיצה וגירוד הן פעולות השייכות לאכילה כפיצוח וקילוף [וזאת ע"פ התהל"ד].

ב. [ואף שהביה"ל (ד"ה דהוה לי כבורר) נקט דבורר בשרייה הוי דאורייתא, יש לעיין כי ממקורו בירושלמי נראה שמפרשי הירושלמי פני משה וקרוב העדה נקטו איפכא דאיכא ראייה דבורר בשלייה הוי דרבנן].

מתייחסים אל 'תיקון האוכל' אך אם אוכל יהיה מעורב באוכל אחר ברירת וסילוק האוכל שאיני חפץ בו חשיבא כמלאכה שא"צ לגופה ואיסורה רק מדרבנן.

ונאמר עפ"ז - דהכא באדם וכלים אין חיסרון מהותי בהא דאיכא עלייהו פסולת ולא חשיבי כמקולקלים עקב הזוהמא שדבקה בהם, ולכן האדם שמסלק הפסולת שעליהן עבד מלאכה שאינה צריכה לגופה שאיסורה בורר מדרבנן דבהאי שמסיר הפסולת לא הוי 'מתקן' את האדם או 'מתקן' את הכלי דמחמת שמעולם לא נתקלקלו נקיונם לא חשיב 'תיקון' נואין לומר סברא זו בפסולת הדבוקה באוכל דודאי מאכלים ופירות מחמת שאינם חשובים כ"כ כאדם וכלים, הלכך 'מקלקל' להו ובהסרתם מתקן להו וחשיב מלאכה הצריכה לגופה והלכך הדבוק באדם או בכלים חשיב כספק תערובת, וספק דרבנן לקולא.

ולכן מותר בכל הדוגמאות המוזכרות לעיל להסיר את הלכלוך מאדם וכלים ואפי' לאחר זמן, ואין בזה משום בורר דחשיב סילוקן כמלאכה שא"צ לגופה, ובספק תערובת שרי.

ובנידון דפירות מלוכלכים - נראה דהמשנ"ב (ס"ק כט) שאסר את השריית התפוז"א במים להסיר האבק והעפר מעליהן - לשיטתו דס"ל דבורר בהשריה הוי דאורייתא, אך אם נאמר

להרחיקה - והויא ספק תערובת, והתיר זאת משום דמייירי במלאכה שאינה צריכה לגופה שאיסורה מדרבנן, וכך פסק עפ"ז במשנ"ב (ס"ק טו).

ולכן נדון אנן והרי פסולת הדבוקה בפרי נחשבת כספק תערובת ופעולת ההשריה במים איסורה נחשבת לאג"ט ושביה"ש כבורר מדרבנן, [וכן הסכימו הפני משה וקרנן העדה, וכך פשט משמעות דברי הטושו"ע] ולכן נתיר את ההשריה במים.

יסוד מחודש בהיתר ניקוי אדם וכלים

וע"פ יסוד זה - דלכלוך הדבוק בפרי אינו בהכרח נדון כמעורב בו, רצייתי לבאר בדרך מחודשת מדוע הותר להדיח ולשרות כלים מהלכלוך שעליהם (שו"ע ש"כ ס"ו)¹, ומדוע מותר לנקות בגדים מטיט הדבוק בהם (סי' שב ס"ז), וכן מדוע הותר לאדם לרחוץ ולשרות גופו מלכלוך שעליו, וכן שרי לן לפלות כלים מכינים (שו"ע ש"ט ס"ט), ואדם נמי שרי לו לפלות ראשו, ומדוע בכל הני לא ייחשב כבורר.

אך התשובה לכל זה ע"פ יסוד הישועות יעקב (הוב"ד בביה"ל ד"ה לאכול מיד) ותורף דבריו דבורר הינו מלאכה שא"צ לגופה ומדוע נפסק כי יש לחייב עליה חטאת, ויש לבאר דכאשר פסולת מעורבת באוכל בברירת הפסולת נתקן האוכל והוי ליה מלאכה הצריכה לגופה הרי שאנו

ג. משנ"ב סי' רנ"ג סק"ק.

ב. אח"כ הבאנו ראיות דרחיצה מותרת. ספק תערוכת בבור דרבנן.

ג. חילקנו בין השריה האסורה, להדחה הנחשבת כברייה בדרך אכילה ותותר בגדרי בור.

ד. אח"כ נטינו לומר שאפי' השרייה תותר ע"פ צירוף של שתי טענות א-דהכא ספק תערוכת, ב- בורר בשריית מים

מיחשב כשינוי ואיסורו מדרבנן וספק דרבנן לקולא, ועפ"ז נתיר השריה אפי' לאחר זמן דאינה בגדרי בורר כלל.

ה. תלינו את חומרת המשנ"ב שאסר שריית פירות בהגדרתו בשאלה מהי דין ברירה בהשריה.

ו. נתחדש כי היתר ניקוי אדם וכלים מבוסס על שתי טענות, א- דהכא סילוק הלכלוך נדון כמלאכה שא"צ לגופה, ב- הכא ספק תערוכת, וספק דרבנן לקולא.

ז. הבאנו את שיטת הרמב"ם שביאר את כל הסוגיא באופן אחר ולדידיה אין סיבה להחמיר בהדחה מכל בורר אחר.

זנזכה ויתקיים בנו - "וארחץ בניקיון כפי ואסובבה את מזבחך ה'" -

דבורר בהשריה הוי דרבנן יש להתיר כדין ספק תערוכת בבורר דרבנן.

אך גם לדעת הביה"ל נראה בוודאי דיסכים להיתר שטיפת והדחת הפירות ואפי' לאחר זמן, דהרי כל ראיותיו הן על דין השריית פירות דהיא דאורייתא, אך בשטיפה לכאורה יודה דהיא דרבנן.

ועל כל זה יש לזכור דהרמב"ם השמיט כל דין זה דאין שולין את הכרשינים, ולשיטתו כל הנידון אינו מתחיל וכמש"כ בשעה"צ (ס"ק כ"א) דלפלא שלא העתיק הרמב"ם המשנה בהלכותיו, ולפי מה שביאר הרמב"ם את המשנה מובן - דס"ל להרמב"ם דשריית כרשינין היא סוגיית תיקון והשבחת מאכל בהמה שראויה לאכלו ללא תיקון וטרחא מצדנו ולכן נאסרה עלינו טרחא דלא צריכא כזו, וממילא נראה דלשיטתו לא מצינו איסור מיוחד בבורר בהשריה, ופרי שא"א לאכלו ללא שריה שרי לשרותו.

וזאת תורת העולה

פירות שפסולת דבוקה בהן:

א. בתחילה צדדנו דאסור לשרותן לרחצן ולגרדם.

פסיק רישיה במלאכת בורר

הוצאת שקית התה מהכוס

שיטת רש"י

שיטת השו"ע

שתי קושיות ע"ד השו"ע

ביאור דברי השו"ע

החידוש בשיטת השו"ע

ביאור שונה בדעת השו"ע

סיכום דחיית החידוש בשו"ע

פס"ד באיסור דרבנן

סיכום השיטות

הרמ"א ס"ל דשרי ברירה דרבנן בשינוי

• • •

המעורבת עם הכרשינין והיא קטנה מהם
תיפול דרך נקבי הכברה, והרי פעולות
בורר לפניך - אל תחוש, דהרי כבר
נפסקה ההלכה כר' שמעון דס"ל דדבר
שאינו מתכוין כגון הכא שאין כוונתי
בברירת הפסולת - אע"פ שבודאי ניחא
עלי המעשה - שרי, דאין הכרח
שהמעשה ייעשה דייתכן שלא תתברר
כלל פסולת.

ובסיפא דמתניתין: אין כוברים את התבן
בכברה ולא יתנו ע"ג מקום
שירד המוץ אבל נוטל הוא בכברה ונותן
לתוך האבוס.

נאמר במשנה (קמ, א): אין שולין את
הכרשינין ולא שפין אותן, אבל
נותן לתוך הכברה או לתוך הכלכלה,
וביאור הדברים דשרינן להניח את
הכרשינין שהם מין מאכל בהמה
המעורבים בפסולת - בתוך כברה שהוא
כלי המיוחד לברירה לצורך כלשהו כגון
אוורור או ייבוש, ואע"פ שנתינה זו נראית
כהכנה לברירה - בכ"ז מותר, והוסיף
רש"י - ואע"פ דפעמים שהפסולת נופל
דרך נקבי הכברה ונמצא נתברר מאליו.

וביאור לביאורו - דהרי אחר הנתינה
ישנה אפשרות שהפסולת

וביאור הדברים – דהנה נתבן שהוא מאכל בהמה מצוי ועשוי מקשי התבואה הכתושים, אך בתוכו מעורבים חלקיקי מוץ שאינו ראוי למאכל בהמה, ובעל הבהמה מעוניין בדרך כלל לסלק את המוץ הקטן יותר מהתבן, ולכן נותנן לתוך כברה וחלקיקי המוץ נופלים למטה והתבן נשאר למעלה, ובשבת – נאסר עלינו לכבור תבן בכברה, ואיסורו פשוט – דהרי 'מרקד' הוא.

אך חידשה המשנה שאם ארצה לשנע את התבן המעורב במוץ מהאסם אל האבוס – מותר ליתנו בכברה ואע"פ שפעולה זו נראית כהכנה למעשה ברירה, ואף מותר להוליכו כך עד איבוס הבהמה ואע"פ שבדרך עלולים ליפול חלקיקי המוץ.

ויש לתמוה – והרי תרתי לריעותא איכא הכא, האחת – דהרי בורר בכברה. והשנית – הרי בורר פסולת מאוכל. וכל זאת בעודו אוחז את הכברה בידי ומניעה בדרך הילוכו לכיוון האבוס, ותימה מדוע הותרה מלאכה זו.

ואף ע"ז ביאר רש"י דהתירא הכא מבוסס על יסוד 'דבר שאינו מתכוין' וכדוגמת מחלוקתם הידועה של ר' יהודה ור' שמעון בגורר ספסל ועלול לחרוש בדרך הליכתו – דר"י אסר ור"ש שרי, ומודה ר"ש לר"י בפסיק רישיה, דהיינו דמוכרח שיחרוש בהילוכו, ולכן אף בסיפא – סובר רש"י שאין הכרח שבדרך הילוכו של האדם יתברר המוץ ולכן התירה המשנה.

ובדרך קצרה – רש"י ביאר את הרישא שהתירה הנחת כרשינין בתערובת פסולת ע"ג נפה בשבת, וכן את הסיפא שהתירה הנחת תבן ומוץ בלולים ע"ג כברה – במצב שאין הכרח ואין וודאות שנתברר הפסולת מן האוכל, ויסוד ההיתר ע"פ הכלל הידוע – דבר שאינו מתכוין מותר כיון שאינו פס"ר.

הוצאת שקית התה מהכוס

וע"פ שיטת רש"י הכא נבואה לדון בעניין מצוי מאוד בדיני ברירה, דהנה – אחר הכנת כוס תה ונתינת השקית שבה תערובת התה לתוך הכוס, רגילים אינשי להוציא את שקית התה מהכוס.

ונמצינו צריכים לדון ב-ג' מצבים:

א. עצם עירוב השקית בכוס המים החמים, דבזמן עירוב התמצית הרי לכאורה הנני בורר את טעם התמצית לתוך המים החמים.

ב. שליפת השקית מתוך המים שהייתה מעורבת בהן.

ג. לאחר ששלפתי את השקית מן כוס התה נוטפות טיפות תה מתוך תערובת העלים, והמים נוטפים ומסתננים דרך נקבי השקית והרי בורר ממש לפניך.

ונעסוק בדיון השלישי בלבד, ולכאורה איסורו מדאורייתא ממש, דהרי:

א. המים מעורבים היטב בעשבי התמצית.

ב. והרי המים ועשבי התמצית - שני מינים הם ואיכא בהכי ברירה גמורה.

ג. חפצי ורצוני בטיפות, ושמה אני בכך שנוטפות לכוס ולא לאיבוד.

ד. איני מעוניין כלל בעשבי התמצית - ובמים הנוטפים הריני מעוניין, והרי 'משמר' לפניך - דמשמר עניינו נתינת שמרים המעורבים ביין בתוך משמרת, והיין נוזל דרך נקבי המשמרת, והשמרים נותרים על עמדם במשמרת, ובדיוק פעולה כזו מתרחשת בכוס התה שלנו.

ו**לכאורה** נראה ממש כאיסור תורה גמור ומתרינן ביה משום בורר או משום מרקד, ומיבעיא לנו לדון - האם אכן אסור הדבר, או שמא נתיר מחמת שאין מטרתי וכוונתי לפעולת השימור, אלא מעוניין אני להוציא את שקית התה מהכוס ולרחקה, ופעולת הברירה נעשית בפסיק רישיה.

שיטת רש"י

ובשיטת רש"י מוכח שפשט את הספק הנ"ל ואסר פעולת ברירה, אע"פ שאין תכליתי וכוונתי אליה אלא למטרת הליכה, אם מוכרח הדבר שיכרר המוץ מהתבן, ולכן גם בשקית תה ייאסר להוציאה אע"פ שמטרתי רק להוציאה ולא לברור, מחמת שפס"ר הוא שייברר התה.

ולכן העצה היעוצה - ליטול את שקית התה באמצעות כף וממילא לא ינטפו טיפי תה מהשקית המוצאת חזרה

אל תוך הכוס, וכן המליץ לעשות בשש"כ (פ"ג סעי' ס"ד).

שיטת השו"ע

אך אם נעיין בדעת השו"ע (סי' שיט ס"ח) נראה כי רחוק משיטת רש"י ובחר בשיטת הר"ן - דאוקמי מתניתין בין רישא ובין סיפא בפסיק רישיה, דכתב השו"ע וז"ל: אין שורין את הכרשינין דהיינו שמציף מים עליהם בכלי כדי להסיר הפסולת, ולא שפין אותן ביד כדי להסיר הפסולת, אבל נותן בכברה אף על פי שנופל הפסולת דרך נקבי הכברה. עכ"ל. הראת לדעת - כי אוקי למתניתין בודאות שיברור את הפסולת מן הכרשינין.

שתי קושיות ע"ד השו"ע

ויש לתמוה על דבריו - והרי כלל גדול בידינו דאע"פ שאינו מתכוין - פס"ר משוי ומחשיב אינו מתכוין כמתכוין, ומדוע התיר השו"ע בנתינת הכרשינין במקרה שודאי תתבצע פעולת ברירה.

ועוד קשה דבסי' שכ"ד ס"א פסק השו"ע לסיפא דמתניתין וז"ל: "אין כוברים התבן בכברה שיפול המוץ לארץ ולא יניחנו במקום גבוה כדי שירד המוץ, אבל נוטל בכברה ונותן לתוך האבוס אף על פי שהמוץ נופל מאליו מותר כיון שאינו מכוון" עכ"ל. וכאן הקושיא כפולה:

האחת - דיש להקשות כמש"כ קודם דמדוע שרי השו"ע בפסיק רישיה. והשנית - מהו סוף דברי השו"ע

שנתן טעמא דהתירא - כיון שאינו מכוון, והא במעשה דפס"ר עסקינן כדמוכח מתחילה - אע"פ שהמוין נופל מאליו ומאי האי טעמא דהתירא 'שאינו מתכוין', והא בכל פס"ר אע"פ שאינו מתכוין - חייב.

ביאור דברי השו"ע

ונראה לתרץ בס"ד וזאת ע"פ הבנת עומק מציאות מלאכת בורר, דהיא מלאכה שונה משאר מלאכות, דבכל מלאכה - מתרחש שינוי מהותי בחפץ הנפעל, לדוגמא במלאכת בישול - המתבשל נהיה חפצא שונה לגמרי, וכן בכל מלאכות, אך הכא בבורר - לא עבד כלום ומתחייב על הזזת חלקים מתוך התערובת מצד לצד.

ועוד יותר י"ל דמלאכת בורר היא מלאכה התלויה ברצון ובדעת האדם, למשל - הבורר ע"מ לאכול לאלתר - שרי, ולבו ביום - חייב, ומחשבתו משויא ליה היתר.

ולכן אף כאן נאמר, דברירה - 'המחייב' הוא 'הרצון לאצור', ונגד אותו הרצון הבסיסי של הבורר אפשר להתנגד אך ורק ברצון הפוך, והוא - 'בורר לאלתר' או פעולות שהן 'דרך' - אכילה וענינים - מחשבה חזקה המתנגדת לרצון הבסיסי של הבורר אשר מעונין "ברצון לאצור".

אך במצב שאין כלל 'מחשבת אצור' כגון בנידון דידן שהניח כרשינין על נפה ללא רצון וכוונת ברירה, או הולכת תבן בנפה - אין הכא דעת כלל, ולכן

ממילא אין מחשבת אצור, ומשום כך אין לנו צורך לסתור את פעולת הברירה, דברירה ללא דעת אינה ברירה כלל ואינה מלאכה.

ועתה יפתרו שני חלומות בפשר אחד

וכך יתבארו דברי השו"ע - דשרינן להוליך את התבן אע"פ שוודאי מתברר, אך פעולה זו לא מיחשבא ברירה, ואע"פ שבפס"ר בכל מקום - נאמר דמחשבינן אינו מתכון כמתכוין ומחייב, הכא - טעמא דהתירא דפס"ר מחמת שלא התכוין, ומחמת זה אין חיוב כלל דברירה ללא כוונת ברירה אע"פ שמוכרחת הברירה בפס"ר הינה מעשה חסר - משמעות, וזה ביאור השו"ע שכתב - 'כיון שאינו מכוון'.

החידוש בשיטת השו"ע

ולפ"ז - מתחדש הכא שברירה דאורייתא בפס"ר שריא בשונה מכל מלאכות, וממילא בנידון דידן - יהיה מותר לשלוף את שקית התה מן הכוס אע"פ שמטפטף טיף להדי טיף.

דאע"פ שפעולה זו נתפסת כמעשה ברירה דאורייתא, ואדם האוחז את השקית ומעוניין בטפטוף אכן מתחייב חטאת, אם אעשה פעולה זו בכוונה להוציא את השקית מן הכוס - מותר הדבר כדין פס"ר במלאכת בורר דאורייתא דשרי, דאינה מלאכה כלל.

ביאור שונה בדעת השו"ע

אך יש לדחות וליתן טעם אחר בדינא, דהיתר נתינת כרשינין ותבן בכברה,

והוא - דהכא לא עביד מעשה ברירה דאורייתא, ואפשר לבאר בכמה פנים.

א. פסולת הנאכלת ע"י הדחק - די ש לומר דהכא פסולת הכרשינין ראויה להאכל לבהמה ע"י הדחק, וממילא ברירתה אסורה רק מדרבנן כמו שחידש הרב המגיד בהלכות שביתת עשור, ונקטו כדברו המג"א והמשנ"ב.

והוכחה גמורה לדבר מדין תבן ומוץ - דהרי המוץ הוא פסולת התבן, ומשנה שלימה היא דנוטל התבן עם המוץ ומאכיל לבהמה, ומוכח א"כ דמוץ אע"פ שנחשב כפסולת - בכ"ז נאכל ע"י הדחק, וא"כ - הכא גם אם יכבור ממש בידיו יעבור על דרבנן בלבד, וממילא הוי פס"ר בדין דרבנן דשרי השו"ע כמו שנבאר.

ואפשר לבאר ע"פ חידוש זה את לשון הטור ושו"ע לגבי שריית כרשינין במים, וכן בעניין שיפת כרשינין - דהוה ליה כבורר, ויש לשאול - מדוע כתבו כבורר בכף הדמיון ושינו מלשון רש"י שכתב דהוה ליה בורר, וכבר הסתפק בזה הפמ"ג אי הוה מדאורייתא או מדרבנן, ולדברינו ניחא דלא הוי דאורייתא מחמת סוג הפסולת הנבררת - דהוי פסולת כרשינין שאיסור ברירתה מדרבנן, ולפיכך כתבו הטושו"ע - לשון ברירה מדרבנן.

ב. בורר חלק מהפסולת - ועוד אפשר לומר דהכא לא הוי ברירה מדאורייתא משום דפעולת 'הכבירה' שונה מפעולת 'הרקדה', דבכבירה - החלק היוצא מבין נקבי הכברה הוא

דווקא הפסולת, וממילא בהולכה לא מתנקה כל האוכל אלא נשאר מעורב עם הפסולת אלא שפחתה כמות הפסולת המעורבת, ודמיא לדין הירושלמי בפרק כלל גדול "אמר ר' יודן היה יושב על הכרי ובורר כל היום אינו מתחייב" ולמדנו מדברי הירושלמי שני דברים: האחד - דכל זמן שלא נברר ונתקן כל הכרי אין מתחייב הבורר, דבורר משמעו תיקון האוכל. והשני - דאיכא איסור דרבנן ברירה מעין זו. [נוהב"ה (סי' ש"מ ס"א ד"ה ומלקט) חקר ע"פ הירושלמי הנ"ל בחיוב תולש שערה אחת לבנה משחורות, מה יהיה דינו של תולש שערה אחת לבנה משחורות אך לא נתפסה האדם מחמת שישנן עוד שערות לבנות אחרות].

ונלמד לדין דידן דהרי הכא נמי נבררת רק מעט פסולת ואין בפועל שום תיקון משמעותי בתערובת, ולכן אין בברירה מעין זו איסור דאורייתא, אלא הגדרת המעשה היא פס"ר בדרבנן.

ואפשר להביא ראיה להבנה זו מדברי המאירי שחזר פעמיים על יסוד זה - בדין נתינת כרשינין בכברה או בכלכלה כתב - 'ומקצת הפסולת נופל מאליו' וכן בדין הולכת תבן בכברה כתב - 'וקצת המוץ נופל מאליו'.

ג. בורר בשינוי - ויש עוד לבאר כי כאן בפעולת הכבירה כל ענינה היא הפוך בדיוק מאב המלאכה הנקרא 'מרקד', דמרקד מנפה בנפה והאוכל יוצא דרך נקבי הנפה, והפסולת נותרת בנפה, וכמו שהגדיר זאת ר' זירא (קלה, א) מה דרכו

ג. דברירה דהכא הינה ברירת שינוי, דהרי כבירה הפוכה היא מהרקדה האסורה מהתורה.

וג' ראיות הבאנו דהכא דרבנן עסקינן:

א. מדלא גזרו חכמים את נתינת התערובת לכברה 'שמא יכבור', ולמשנ"ת דהוי דרבנן - ניחא דהוי גזירה לגזירה.

ב. מדכתב הרמב"ם דכבירה אסורה - מפני שהיא כמרקד בכף הדמיון.

ג. מדהביאו הרמב"ם בפרק כ"א לדין זה בין השבותין.

פס"ר באיסור דרבנן

ולפ"ז לא נתחדש הא שום דין, דהרי כבר למדנו השו"ע (סי' שיד ס"א) דעתו דפסיק רישיה באיסור דרבנן שרי, וכתב שם (סעי' יב): דפסיק רישיה באיסור דאורייתא אסיר, וכיון דהכא אוקמינן לדברי השו"ע (בסי' שיט ס"ח, ובסי' שכד ס"א) דהויא ברירה דרבנן - מובנת מאד דעתו דהתיר פס"ר באיסור דרבנן.

אך יש לתמוה לפי הבנה זו על לשון השו"ע, דהרי מתוך הדברים מוכח שהתיר את התבן ונתינתו לתוך האבוס אע"פ שהמוץ נופל מאליו דמיירי בעוסק בפעולת הובלת התבן ולא בכרירתו, ומדוע מסיים בטעם ההיתר 'כיון שאינו מכויץ' ומה הוסיף על דבריו.

ונראה לבאר בס"ד דהשו"ע רצה לשלול הבנה בטעם ההיתר דלא תימא דהתיר משום דהוי 'מתעסק'

של מרקד, פסולת מלמעלה ואוכל מלמטה והכא בכובר תבן - הפסולת מלמטה ואוכל מלמעלה ואין לך שינוי גדול מזה.

וראיה לדבר שאפי' יכבור ממש בידו לא חשיב מלאכה דאורייתא - מהא דלא גזרו חכמים 'שמא יכבור' והתירו לאדם לתת תבן בכברה, ולהתהלך כך כאשר הכברה עמוסה לעיפה בתערובת אלא מהא דלא גזרו מוכח דהוי דרבנן ומשום דהוי גזירה לא גזרו גזירה לגזירה.

ואף בשעה"צ (סי' שכד ס"ק א) אוקים דברי השו"ע דס"ל דאפי' כובר ממש הוי דרבנן, והביא ראיה מלשון הרמב"ם (פ' כא הלכה לב) דכתב 'המרקד מאבות מלאכות - לפיכך אין כוברין התבן בכברה וכו' מפני שהוא כמרקד בכף הדמיון.

ועוד מעצם זאת דכתב הרמב"ם דין זה בפרק כ"א בין השבותין מוכח דס"ל דהוי דין דרבנן.

סיכום דחיית החידוש בשו"ע

אפשר שמאי דהתיר השו"ע פס"ר בכרירה הוא רק משום דהכא מיירי בכרירה דרבנן ו-ג' אפשרויות נאמרו:

א. דפסולת דהכא נאכלת ע"י הדחק ולכן איסור ברירתה מדרבנן.

ב. דהכא אינו בורר את כל הפסולת אלא רק מפחיתה, ואיסורו מדרבנן.

מתכוין בפס"ר מחמת שיטתו 'פס"ר בדרבנן - שרי'.

ג. שיטת המשנ"ב - דס"ל דהוי איסור דרבנן, אך בכ"ז אסור לברור בפס"ר.

ואין לתמוה על דברי המשנ"ב כיצד חלק כך ע"ד השו"ע - דהרי היא גופא מה שחלק הרמ"א (בסי' שי"ד) על השו"ע בדין פס"ר בדרבנן - ואסר את הוצאת הסכין התחובה בכלי אע"פ דהוי פס"ר בדרבנן. ולכן שיטת המשנ"ב אינה מחודשת כלל אלא הרי היא המשך לדעתו בכל מקום כדעת הרמ"א דס"ל פס"ר בדרבנן - אסיר.

ואם כן - יציבא בארעא וגיורא בשמי שמיא - ומדוע לא קם הרמ"א והגיה על דברי השו"ע כך: אבל נותנן בכברה אע"פ שנופל [לפעמים] הפסולת דרך נקבי הכברה, וממש כשם שהעיר הביה"ל ע"ד השו"ע.

אך מחמת קושיא זו לא ניסוג אחור ונימא דהכא ס"ל להרמ"א כדסלקא דעתין מעיקרא למימר דהכא בבורר דאורייתא, ואכן פס"ר שרי - דלית במלאכת בורר דין פס"ר, דהרי הוכחות רבות וחזקות בידינו דבביריה דרבנן עסקינן, ואם כן - מדוע לא הגיה הרמ"א.

הרמ"א ס"ל דשרי ברירה דרבנן בשינוי ונבאר זאת ע"פ יסוד הר"ן והרשב"א שהובאה שיטתם במשנ"ב (סי' שיט ס"ק מ) דין עכור דרוב בני אדם קפדי שלא לשתותו בלא סינון מותר לסנון בסודרין, דאין דרך לסנון בהם.

- דסובר שאי אפשר שיתברר כלל מוץ ונתגלה כי נתברר מוץ - לא תימא הכי, אלא הכא בהתירא דאינו מתכוין עסקינן, דידע גם ידע דאיכא אפשרות שיתברר התבן - אך בכ"ז מותר כדין פס"ר בדרבנן.

ולבן אוקי אמורא עילויה רישא דדינא ודרש - 'כיון שאינו מכוין' דטעמא דהתירא דבאיסור דרבנן אע"פ דפס"ר - עדיין חשיב כאינו מתכוין.

ורבינו בעל המשנ"ב - אוקים את דברי השו"ע (בסי' שכ"ד) במלאכה דרבנן, ובסוגייתנו (בסי' שי"ט) חלק על השו"ע שכתב לשון 'אע"פ שנופל הפסולת' דמינה מוכח דס"ל דמיירי בפס"ר ומקורו בלשון הר"ן, אך בביה"ל (שי"ט ד"ה אע"פ) הביא את לשון רש"י שמינה מוכח שאין מדובר בפסיק רישיה.

ואם נצרף את שני חידושי - נוצר דין שונה לחלוטין - דכבירת התבן הינה בורר מדרבנן ובכל זאת נאסר הכבירה בפסיק רישיה.

סיכום השיטות

ונאגוד בקצרה את השיטות - מצינו ג' דרכים כיצד לבאר את דין כבירת התבן:

א. שיטת השו"ע (דרך ראשונה) - דס"ל דהוי איסור ברירה מדאורייתא, ובכ"ז הותרה אע"פ דפס"ר שיברור מחמת חסרון המחשבה והרצון לברור.

ב. שיטת השו"ע (דרך שניה) - דס"ל דהוי איסור דרבנן ושרינן לברור באינו

ב. שו"ע (דרך שניה) - פס"ר בדרבנן ושרי ככל פס"ר בדרבנן.

ג. הביה"ל ושעה"צ - דבר שאינו מתכוין ואינו פס"ר - ואע"פ שמדובר במלאכה דרבנן - דהרי פס"ר בדרבנן אסור.

ד. הרמ"א לפי ביאורנו - פסולת דרבנן הנבררת בשינוי דרך הולכה, והיתרו כדוגמת היתר הרשב"א והר"ן בברירת יין עכור קצת בסודרין וכפיפה מצרית.

ועלימו תיטוף מילתי:

וע"פ כל האמור - לא מצאנו היתר להוציא את שקית התה מתוך המים שנשרתה בהם מחמת נטיפת המים שבשקית וחזרתם לכוס אא"כ יגביה את שקית התה באמצעות כף ע"מ שלא ינטפו המים ונימא למוציאי השקית - "אל תטיפו יטיפון"

ונזכה בשל כך לקיום נבואת המטיף "והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסיס" (יואל פר' ד פס' יח)

ונראה לבאר שיטתם - דיין כזה שהוא עכור נחשבת ברירתו 'כברירה דרבנן' דהרי שתייתו ע"י הדחק ומשום כן רובא דאינשי אין שותין אותו, ונתחדש הכא דברירת פסולת דרבנן מותרת בשינוי כגון בסודר.

וע"פ דרך זו נשכים ונאמר - דהכא נמי נחשב המוץ כפסולת דרבנן, דהרי הוא נאכל לבהמה ע"י הדחק וכמו שהוכחנו, והולכת התערובת מהאסם לאבוס ואגב דרך הילוכו פס"ר דיתברר המוץ - י"ל דהוי ברירה בשינוי דהרי אינו מניד את ידיו לנענע, ולפיכך ברירה זו הינה ברירת פסולת דרבנן בשינוי ומותרת.

והרי זהו הילוך רביעי העמדת ציור סוגית ברירת תבן בכברה כדרך הילוכו:

א. שו"ע (דרך ראשונה) - פס"ר בדאורייתא ושרי מחמת ריעותא דמלאכת בורר.

ברירת זיתים בכף מנוקבת

שיטת מהר"י חאגיז-ניכר כל מין בפנ"ע

דעת הטל אורות

חקירה: האם יש לאסור שימוש בכלי כאשר ליכא 'תורת ברירה'

'מקלף' לקילוף ירקות ופירות

שיטת מהר"י אבולעפיא-סמוך לאכילה

שיטת מהריט"ץ-אין ברירה בלח

שיטת הט"ז-ברירת פסולת יחד עם אוכל

שיטת שו"ע הרב-ישפוך את הזבוב

שיטת 'הבאר היטב' - 'אין ברירה בצף'

שיטת החזו"א-אין ברירה למוצק בלח

ארבע סברות להקל

הוצאת 'שקית-תה' מכוס התה

• • •

וראיתי בדברי אחרוני זמנינו שצדדו להקל מכמה כיוונים, ובהיות שלענ"ד נראה לאסור נציע את שרשי הדברים בשילוב צדדי ההיתר והאיסור.

שיטת מהר"י חאגיז - ניכר כל מין בפנ"ע

הטענה הראשונה להיתר מבוססת על הנחה דהזיתים אינם מעורבים במי-הכבישה וממילא כיון שאין תערובת אין גם בורר, והנחה זו נתמכת בסברת

בגדרי ברירת אוכל מפסולת כללי, יש לעיין מה דינו של כלי לאחסון זיתים כבושים אשר הזיתים נמצאים בתוך מסננת שבתוך כלי גדול יותר, ושרויים במי-הכבישה, וכן נטילת שאר כבשים בעזרת כף מנוקבת, שתפקיד כל אלו הכלים הוא נטילת האוכל מבלי לקחת עמו ממי הכבישה.

ונשאלתי האם נתיר את השימוש בכלים אלו ע"מ לאכול לאלתר או שמא איסור בורר מדאורייתא לפנינו כדין כל בורר באמצעות כלי.

מהר"י חאגיז ^אהוב"ד בספר טל אורות וצוטטו ג"כ בס' שביתת השבת] בשאלה הגדולה - האם שרי להוציא יתושים מכוס השתיה, והביא לדבר שתי ראיות, האחת מבבלי שבת ה: דהגמ' דנה לגבי מלאכת הוצאה באגוז, המונח ע"ג מים, ומדוע לא העירו המפרשים דאיכא לאסור בהכי משום בורר.

ועוד הביא ראייה לדבריו מגמרא ירושלמית פרק כלל-גדול שחדשו שם רבנן דקיסרין "ההן דצייד כוורא חייב משום קוצר" ואחר דנחתו לחדש איסורים נוספים, מדוע לא הוסיפו דחייב נמי משום בורר, אלא מאי, ליכא ברירה בכהאי גוונא שהדגים ניכרים לעצמם ואינם מעורבים במים, וברירה שייכא רק בדבר שצריך לפשפש ולבלוש אחריו. ונראה מדברי מהר"י חאגיז שנטה להתיר את שליית היתושים.

דעת הטל אורות

ובטל-אורות חלק עליו וסתר ראיותיו, דמה שהביא מאגוז במים, אכן אין איסור בורר בנטילת האגוז אך מהא לא תיתי סייעתא לדברין מחמת שהגדרת בורר היא דהאוכל נתקן ע"י פעולתי אך הכא ליכא תיקון מחמת שלא היה קלקול דהרי אפשר לשותות ולהשתמש במים אף בזמן שהאגוז נמצא ומעורב בתוכם ולכן אין פעולת נטילת האגוז נידונה

כמעשה ברירה. ולגבי הראיה משליית דגים, חילוק גדול איתא הכא דהרי שליית דגים מתבצעת בד"כ ע"י רשת ומתוך כך-בשעת השלכת הרשת, בודאי דליכא ברירה, ואף אחר שליית הרשת יחד עם הדגים נעקרים מהבריכה מים מרובים וממילא לא ברר את הדגים מהמים ואף שהמים אח"כ נזחלין מהמצודה ונפרשין מהדגים, אין בכך מעשה ברירה וגרמא הוא.

ולכאורה כיון שמשכים הטל-אורות בדין שליית אגוז אולי נדמהו לכאן ונאמר דבברירת זיתים יסכימו מהר"י חאגיז והטל-אורות להתיר את שלייתם מהמים דהרי דומים זיתים לאגוזים.

אך יש לדחות, דבברירת זיתים ממים יאסור הטל-אורות, דודאי אי אפשר לאכלם כל זמן שמשוקעים במימהן ונחשבין כמקולקלין לענין אכילה מחמת העירוב במים, ולכן פעולת ברירתן נחשבת פעולת תיקון, משא"כ בעקירת האגוז מהמים-דהתם לא מנע האגוז את השימוש במים.

ואף אין דומים הזיתים להיתר שליית דגים דהתם התיר הטל-אורות מחמת שהבורר את הדגים שולה אותם יחד עם מים, אך הכא הזיתים אינם נבררים עם מים אלא לבדם. ובפרט לפי הבנת הטל-אורות כי מהר"י חאגיז

^א. רבי ישראל יעקב חאגיז מחכמי מרוקו שעלה לארץ ישראל, היה רבה של ירושלים וראש ישיבת בית-יעקב, חיבר ספרים הרבה וביניהם 'עץ-החיים' פירוש על המשנה, והעמיד תלמידים שהאירו את העולם. ה'ש"פ-ה'תל"ד.

ובכ"ז הסתפק הפמ"ג ואף הכא בבורר בשעה דליכא תערוכות, ייתכן שנאסור לבורר בכלי. ויש להביא סייעתא לחומרת הפמ"ג מדברי הרמב"ם בדין משמרת והוב"ד בשו"ע סי"א שאסר סינון מים ויין צלולין באמצעות משמרת, והרי בצלול ליכא ברירה ובכ"ז אסר הרמב"ם את השימוש בכלי כמעין איסור 'מיחזי-כבורר' ועוד.

אך יש לחלק, דכיון שפעולת ברירת הזיתים אינה נחשבת לדברי מהר"י חאגיז כמעשה ברירה, ממילא גם הכלי המיועד לברירתן לא נחשב 'כלי ברירה' אלא כבורר בידו, מחמת שכל יצירתו וייעודו לצורך ברירת זיתים ממימיהם דלדעתו לא חשיבא תערוכות. ולא דמיא כלל לספיקו של הפמ"ג שהסתפק בברירה במשמרת רגילה, שהגדרתה כלי ברירה לכל דבר וענין, אך הדבר הנברר הוא דאין בו משום בורר ובכה"ג איכא לספוקי אי נאסור את השימוש בו, וכן בדברי הרמב"ם דמעביר מים ויין צלולין במשמרת שהיא כלי המיועד לברירת-איסור דהרי אי אשמר יין עכור במשמרת ע"ז נאמר-שימר חייב חטאת, ובה גזרו חכמים כעין 'מיחזי-כמשמר', ואה"נ אם תחפוץ לסנן זיתים ממימיהן או שאר משקין מיתושין שנפלו לתוכן בעזרת משמרת רגילה המיועדת לסינון משקין בזאת יש להסתפק ע"פ יסודו של הפמ"ג.

'מקלף' לקילוף ירקות ופירות

ואגב עסקנו בהכא נדון בענין כלי המיועד לקילוף פירות וירקות

בהיתרו חולק על דברי תה"ד בסימן נ"ז שהורה כי יש להחמיר בכל ספק תערוכות, ואם כן, לדידן דפסקינן כתה"ד וכמ"ש הרמ"א בסעיף ג', יש להחמיר דהרי מידי ספק לא יצאנו.

ולסיכום: הטל-אורות יאסור מכל וכל את הוצאת הזיתים מן הכלי באמצעות המסננת מחמת שמחשיב את הזיתים כמעורבים במים ואין לדמותן להיתר עקירת אגוז ולשליית דגים, וסובר הטל-אורות שכן דעתו של בעל תרומת הדשן.

אך מדברי מהר"י חאגיז בספר 'עץ החיים' נראה שמותר הדבר מכ"ש דאם ביתושים התיר לבוררן והחשיבן כאינן מעורבין במים עאכ"ו בזיתים דאלימי מיתושין. ואע"ג דהתם ברירת פסולת מאוכל ביד והכא ברירת אוכל מפסולת בכלי-אין זו סיבה להחמיר יותר, דאי ליכא תערוכות ליכא ברירה.

חקירה: האם יש לאסור שימוש בכלי כאשר ליכא 'תורת ברירה'

אך עדיין יש לפקפק בהיתר זה, דהרי ברירה בכלי חמורה היא ויש לאסרה אף אם אין תערוכות, וזאת ע"פ יסוד הפמ"ג [א"א ה'] שהסתפק האם בשעה שבורר 'ברירה במין אחד' שכשלעצמה ברירה מותרת היא, כגון בורר אגוזים גדולים מתוך קטנים-ומעונין לבוררן באמצעות כלי כגון נפה וכברה. ועתה נדון אנן, והרי הברירה במין אחד לא חשיבא ברירה,

אנו נתיר את קילוף הירקות והפירות שקליפתן נאכלת 'במקלף' אף אם נחשיבו 'כללי-ברירה'.

א.א מאי, שעדיין אפשר לומר שנאסור את הקילוף וזאת מסיבה אחרת דאכן טרם הקילוף נחשב הירק עם קליפתו הנאכלת כמין אחד דלית ביה פסולת כלל אך לאחר הברירה החלקים שנקלפו אינם ראויים לאכילה בפני-עצמם ונמצא שבמבחן התוצאה נבררה כאן פסולת מאוכל וכך טען בא"מ נח"ד ע"ד בורר אות ח' והורה כי יש לחוש לבורר בכהאי גוונא, וחובה על הקולף בסכין לאכול לאלתר, ומדבריו נקיש לנידון דידן דיש לאסור את הקילוף בכלי המיועד לברירה, אך אל תחוש, דאיכא ארבע ראיות מדברי הפוסקים דיש להתיר ואין מסתכלים בתוצאה:

א. בדין טורף חבית בשעת הגיתות ונותן לתוך המשמרת, והרי עתה כל היין כגוף אחד ולא שייכא הכא ברירה, אך אחר שנסתנן היין השמרים שנותרו בסודר או במשמרת אינם ראויים לכלום והרי פסולת לפניך.

ב. בדין סינון מים צלולים שיש בהם קיסמין דקים שהתירם הרמ"א בסעיף ט', שאכן בזמן שהיו מעורבים הקיסמים עם המים מישתתי בהכי אך אחר הסינון,

המכונה 'מקלף' שאם נגדירו 'כללי ברירה' הרי שלדעת הפמ"ג ייאסר עלינו לקלף בעזרתו אפי' ירקות שקליפתן נאכלת דאע"פ דהוי הירק וקליפתו מין אחד, ואין ברירה במין אחד, בכ"ז נאסור את הקילוף מחמת השימוש בכלי המיועד לברירה.

אך עיקר ספיקא דהפמ"ג צריך הבנה, דהוא לא הביא ראיה לשיטתו, ולכאורה איכא בידן שלש ראיות חזקות דשרינן ברירה ולא חשנו לשימוש בכלי:

א. בהיתר נתינת מים ויין צלולים לתוך המשמרת לדעה ראשונה בשו"ע סי"א.

ב. בדין טורף חבית בשעת הגיתות ונותן לתוך המשמרת.

ג. בדין נתינת ביצה במסננת של חרדל, ולפי ביאור המג"א אע"פ שבורר החלבון מהחלבון, בכ"ז מותר מחמת דביצה על כל חלקיה הויא מין אחד, ואין ברירה במין אחד. ואיכא הכא קושיא גדולה ע"ד הפמ"ג והרי הכא בורר חלקי מין אחד באמצעות מסננת שהיא בודאי נחשבת ככלי המיועד לברירת איסור דחרדל ובכ"ז שרינן את נתינת הביצה הראת לדעת דלא חשו לספק הפמ"ג ואף המשנ"ב לא גילה התייחסות לזה, ואף

ב. ואל תביא ראיה מאיסור נתינת החרדל עצמו במסננת, דהרי לפמ"ג עצמו היא גופא דינא דנתינת יין במשמרת, דלהרמב"ם אסור ולש"פ שרי.

ג. ואף אם קליפות אלו נאכלות ע"י הדחק הרי שאסורה ברירתן מדרבנן.

הקיסמים העומדים בפנ"ע-אינם ראויים לאדם ונחשבים כפסולת גמורה.

ג. בדין נתינת ביצה במסננת של חרדל, והרי הכא ביארו העולת-שבת והמג"א דהיתר הברירה הוא מחמת שהביצה חשיבא כמין אחד, ובסוף תהליך ההפרדה החלבון נזרק יחד עם פסולת החרדל.

ד. בהיתרי סחיטת פירות המובאים בסימן ש"כ, ונהי דליכא בהכי משום דש מדוע לא ניחוש לבורר, וביאר המג"א דכל הפרי חשיב כמין אחד, ומוכח דלא חשש דלבסוף שיירי הפרי שאוחזו בידו חשיבי כפסולת, ובאג"ט ובשביתת-השבת התירו את קילוף התפוחים אע"פ שלבסוף קליפתן נזרקת וחשיבא כפסולת.

ובפרט לדעת הטל-אורות הסובר דלא שייכא ברירה בדברים שהוא מחוברים, כגון ירקות ופירות שקליפתן מחוברת בהן, ולדבריו ודאי שמותרת פעולת הקילוף.

'העולה מן המדבר':

מותר לקלוף במקלף ירקות ופירות שקליפתן נאכלת דחשיבא 'ברירה במין אחד' ואע"פ שאחר הקילוף הופכים החלקים שנקלפו לפסולת, אין בכך חשש, דבתר מעיקרא אזלינן.

שיטת מהר"י אבולעפיא - סמוך לאכילה

ובודאי דלשיטת מהר"י אבולעפיא, דס"ל דזבוב הוי מעורב במים

ולא נחית כלל לחלק כדעת מהר"י חאגיז, נראה ברור שזיתים חשיבי מעורבים במי הכבישה. ולשיטתו של מהר"א יש להתיר את הוצאת הזבוב מהמסקה שבכוס אך מטעם אחר דברירה כזו בעת אכילתו ושתייתו, והפסולת מונעת ממנו את האכילה, אין בבורר כזה 'שם ברירה' אלא הוי 'דרך אכילה' ונתיר את ברירת האוכל מהפסולת ובביה"ל [ס"ד ד"ה הבורר פסולת] הביא כי הרמב"ן ועוד ס"ל כשיטת מהר"א.

אך עם כל זאת גם מהר"א יאסור הכא את ברירת הזיתים ואפילו סמוך לאכילה דהוא עצמו הקשה על שיטתו מדברי הרא"ש שהתיר את סינון המים שבהם תולעים ע"י נתינת בגד וגמיעה דרכו משום שבכך הוא מעכב את הפסולת לחדור לפיו תוך כדי שתיה, ולכאורה, מדוע הצריך הרא"ש שתיה תוך כדי סינון, והרי לפי יסודו של מהר"א שרינן לבורר בשעת שתייתו מידו לפיו ולא דוקא בצורת סינון המתרחשת תוכ"ד שתיה, והשיב מהר"א דהכא ברירה חמורה מאד היא דאינו בורר פסולת מאוכל בידו אלא בורר בכלי, ובורר בכלי אינו נחשב 'דרך אכילה' אא"כ יבורר בשעת שתיה ממש.

ולפיכך נראה פשוט כי מהר"א יאסור את ברירת הזיתים בעזרת מסננת ואפי' בשעת אכילה: א. מחמת שמחשיב את הזיתים והמים כמעורבים. ב. ואפי' סמוך לאכילתו-מחמת באמצעות כלי וזה שרינן רק בשעת שתיה ממש.

א. מחמת שהזיתים חשיבי כמעורבים,
ב. בסינון הזיתים באמצעות
המשמרת הרי זוהי דרך ברירתן ואף חיוב
חטאת איכא.

ואם תאמר, הרי בברירה 'המקורית'
המתבצעת ע"י משמרת השמרים
והפסולת נותרים למעלה ואילו האוכל
יורד למטה אך הכא בברירת זיתים ברגע
שמתבצע השימור, האוכל שהם הזיתים
נותרים לעילא ואילו הפסולת שהיא המים
נמצאים לתתא, ולכאורה אין זה משמר
אלא הפוך ממשמר. אומר לך דלא היא
מכיון שיסוד התירו של מהריט"ץ מבוסס
על כך שהוצאת הזכוב ביד חשיבא שינוי
גמור אך הכא ליכא שינוי כלל, דכך היא
ברירתן וכך הוא שימורן ולדרך ברירה כזו
נוצר הכלי הזה.

תמצית הנאמר: שלשה חכמים התירו
את הוצאת הזכוב מכוס
השתיה וכל אחד מטעם שונה,

א. מהר"י חאגיז-מחמת שאין הכא
תערובת.

ב. מהרי"א-מפני היתר סמוך לאכילתו.

ג. מהריט"ץ - משום היתר אין ברירה
בלח.

אך הטל-אורות, מהרי"א, ומהריט"ץ
יאסרו זאת.

שיטת מהריט"ץ - אין ברירה בלח

ומורינו הרב יום-טוב צהלון פליג על
חבירו מהרי"א וס"ל דאין
להתיר את ברירת הפסולת מהאוכל
סמוך לאכילתו, אך התיר גם הוא את
הוצאת הזכוב מן הכוס אך מטעם שונה,
דאע"פ שהזכוב מעורב במשקה, 'אין
ברירה בלח' דהיינו מחמת שמדובר
בברירת משקה, שהדרך לסננו במשמרת
ולא בידו. ומחמת כן, השולה את הזכוב
בידו מן הכוס הריהו בורר בשינוי גמור
דדבר לח דרך ברירתו היא ע"י סינון
ושימור במשמרת ולא ע"י ברירה ביד
ולכן ייסד את לשון המליצה-אין ברירה
בלח-וגם את הצרעה ישלח. וחשוב
לציין כי לשיטתו 'אין ברירה בלח' אך
יש שימור וסינון בלח' דהיינו נטילת כל
התערובת ושפיכתה לתוך כלי הקיבול
והשמרים או הפסולת נותרים אחר
הסינון במשמרת^ה.

והנה אף לדברי מהריט"ץ, הזכוב נחשב
כמעורב בנוזל ויסוד התירו רק
משום דברירה בידו בדבר לח אינה
נתפסת כמעשה ברירה.

ולפיכך נראה לי פשוט שיאסור
מהריט"ץ את הוצאת הזיתים
באמצעות המסננת:

ד. תלמיד הב"י והמבי"ט נסמך ע"י מהר"ם אלשיך מחבר שו"ת מהריט"ץ, והיו חכמי דורו קורין המקרא
הזה על קושיותיו 'אסיריו לא פתח ביתה'. הישי"ט-ה'שצ"ח.
ה. ויש להעיר בזה שמוכרחים אנו לומר כי גם-כן יש שפייה בלח' כדמוכח מדברי השו"ע סע' יד.

והבה"ט התיר מחמת שהזכוב צף למעלה, ונראה לסכם בדברי הבה"ט: א. בדבר הצף ע"פ המים לא שייכא ברירה דכבר ברור ועומד הוא.

ב. בדבר השקוע במים, איכא ברירה אע"ג דהוי דבר מוצק בתוך משקה.

שיטת החזו"א - אין ברירה למוצק בלח

והחזו"א [תחילת סי' נ"ג] משמע דס"ל דליכא ברירה בדבר שאינו מתערב כגון מוצק במשקה ולכן יתיר את הוצאת הזית מהמים, אך בזכוב החמיר החזו"א מחמת שבין סדקי כנפיו נחשב כמעורב ולכן הורה להוציא את הזכוב ביחד עם מעט משקה ונמצא שעקר את כל התערובת, אך מהמשך דברי החזו"א [ד"ה ולענין ברא] משמע דאי איכא ריבוי זכובים הרי שנחשב כל המשקה כמעורב בפסולת.

ויש להבחין כי סברת החזו"א אינה תואמת לאף אחת מהסברות שהובאו לעיל ואפילו שונה היא מדברי מהר"י חאגיז, דהרי מהר"י חאגיז התיר שליית יתושין וזכובין ואף שיש להם כנפיים מיחושים ורגליים שבהם לכאורה לשיטת החזו"א יש תערובת, ואפי' בדגים דאית להו סנפיר וקשקשת טען כי אין בהן משום בורר, ואילו החזו"א החמיר בכל זה.

שיטת הט"ז -

ברירת פסולת יחד עם אוכל

והט"ז [ס"ק י"ג] גם הוא סובר שזכוב המעורב במשקה חשיב כמעורב בו, ולדעתו אסור להוציא את הלכלוך עצמו כמו שהתירו כל הני גדולים, אלא הציע להוציא את הזכוב יחד עם מעט משקה ובכך לשיטתו נמצא שלא ברר כלום.

שיטת שו"ע הרב - ישפוך את הזכוב

והשו"ע הרב בסידורו ס"ל סברא חדשה, דכאשר אוחו בידו תערובת ושופך, הרי מה שאוחז בידו, זהו הדבר הנברר, ולפיכך, אם ישפוך את הזכוב מהכוס-נמצא שברר אוכל מפסולת ושרי לאלתר¹.

שיטת 'הבאר היטב' - 'אין ברירה בצף'

והבה"ט [ס"ק ב'] כתב דלא שייך ברירה אלא מה שצריך לפשפש ולברור, אבל דבר שצף למעלה כבר ברור הוא והוי ליה כמשחיל ביניתא מחלבא ותלה עצמו במהריט"ץ, והנה המעיין בדברי מהריט"ץ יבחין מיד כי לא היה הספר לפני הבה"ט דמהריט"ץ עצמו ס"ל דהזכוב הוי מעורב במשקה, אלא שהתיר לבוררו מדין שינוי מדרך שימור,

1. ודרך מקורית הציע האמרי-אמת והיא: להגביה הכוס ואז לאחוז בזכוב ולהוריד בחזרה את ידו האוחזת בכוס ונמצא שברר אוכל מפסולת.

דהקלנו בכלי דהוי כידא אריכתא זהו דוקא בכף וכדומה שאינה כלי המיועד לברירה אלא הפוך, דעיקר שימושה הוא ככלי אכילה. אך במסננת הזיתים שהיא משמרת ממש, מנא לך לאקולי בה בסברת ידא אריכתא.

ב. נקבים גדולים: דאיכא לטעון דהמסננת דידן אינה דומה כלל למשמרת, מכיון שנקביה גסין מאד אך באמת אין זו טענה דהרי היא כלי-ייעודי לברירת מאכלים בגודל זה, וכי תעלה על דעתך לומר שנתיר לכבור קטניות רק משום שנקבי הכברה גדולים מלרד בהם קמח, אלא ברור שיחס נקבי הכברה הינו לעומת גדלו של הדבר הנכרר.

ג. מחזיר לתערובת: ושמעתי טעם נחמד מידידי הרב אריאל וקנין שליט"א דהכא י"ל דלא הוי בורר דעיקר מלאכת ברירה היא מחמת שמתקן את הקלקול שנגרם לאוכל מחמת תערובת הפסולת אבל הכא אין מי הכבישה גורמים קילקול לזיתים אלא להיפך משביחים ומשמרים את הכבשים הנתונים בתוכם והא ראייה דאחר שנטל הנוטל כדי צרכו, הרי הוא משיב את הזיתים למי הכבישה, ואין פעולה זו נחשבת כפעולת קילקול וממש לצורך זה תוכנן עוצב ונוצר כלי זה ולפיכך יש לזון בסברא זו כי ייתכן שבורר עם מטרה ברורה וצורך משמעותי

וע"פ דברי החזו"א התירו איזה אחרונים את ברירת הזיתים [בתנאי שאינם מרובים] ע"י כלי בתואנה דליכא הכא תערובת, ואי ליכא תערובת-ליכא ברירה¹.

ויש לתמוה על היתר זה דהרי חוץ ממהר"י חאגיז כולוהו ס"ל דהזיתים חשיבי כמעורבים, והם: הטל-אורות, מהר"י אבולעפיא, מהריט"ץ, הט"ז, ושו"ע הרב.²

ארבע סברות להקל

ועוד שמעתי בהכא ארבע סברות להקל:

א. ידא אריכתא: דידועה הסתירה לכאורה בדברי המשנ"ב, דבס"ק ס"ב, ייחס לברירה בעזרת כף - כל דיני בורר בכלי [נגד סברת הנשמת אדם כמש"כ בשעה"צ שם] ולעומת זאת, בס"ק ס"ו פסק דמותר להפריד בכף מאכל עבה מן הרוטב, משום שדרך אכילה היא, וביאר באג"מ [ח"א סי' קנד] שכל שהכלי מסייע במעשה הברירה, הרי זה כקנון ותמחוי שאיסור ברירתו הינו מדרבנן וע"ז דיבר המשנ"ב בס"ק ס"ב, אבל אם אין הכף מסייעת לברירה, ונעזר בה רק משום שאינו מעונין ללכלך את ידו או שאינו יכול לאחוז במה שלבו חפץ מחמת שנתון בתוך משקה, דינו כבורר ביד ומותר לאלתר. ולכאורה אף כאן הכלי משמש כידא אריכתא, אך יש לדחות דכל מאי

ז. וחשבתי בתחילה כי יש לחלק בדעת החזו"א בין זיתים שלימים שיש להתירם לבין זיתים מבוקעים שאותם נאסור לבוררם בכלי מחמת המים המעורבים בין סדקיהם אך טען כנגדי הרב גלעד לוי שליט"א דאין לחוש בהכי מחמת שאינו חפץ בסילוק מעט המים הנ"ל ואף נותנים הם טעם לשבח. ח. ואף החזו"א סמך עצמו על דברי מהריט"ץ אך הציטוט שהיה לפניו אינו תואם למקורו.

להחזיר את הנברר לתערובת אינו חשיב כבורר כלל, ואף שסברא נאה היא עדיין אין כח בה לאפוקי מאיסור בורר החמור.

ד. 'כלי לברירה בדרך אכילה': וסברא מחודשת ביותר נקרתה לפני בשמירת שבת כהלכתה [פ"ג הע' ק"מ] בשם הגרש"ז דכלי המיוחד לברור לצורך מידי בלבד, אפשר דאינו בכלל האיסור לברור בכלי. ועפ"ז יש להתיר מזיגת תמצית תה דרך כלי שיש בחטמו מסננת, וכן להגביה שקית תה מעל כוס התה וטיפות נוטפות בחזרה לכוס התה², וכן לנער מלחייה שבה חלקיקי מלח גדולים וקטנים או גרגרי אורז מעורבים במלח. אך סיים - דהחי"א אינו מסכים לסברא זו דהרי סובר בקנקן הקפה או התה שאם יש בו מסננת יש לחוש בו לחיוב חטאת. וכן בעוד אחרונים, וצ"ע. ואף אנן היאך נוכל להקל ע"פ סברא זו.

למסקנא: נראה כי יש להחמיר בנושא שליית מוצקים מתוך משקים דיש לחוש לכל הני גדולים דסברי שאיכא תערובת בהכי ולכן עלינו להזהר בברירת זיתים או שאר מיני 'חמוצים' ממי הכבישה:

א. כאשר בורר אוכל בידו - לאכלו לאלתר, כדין בורר אוכל מפסולת בידו דשרינן לאלתר.

ב. שלא ישפוך את מי הכבישה [שנחשבים כפסולת] מתוך הכבשים מכיון שעיי"כ בורר פסולת מאוכל.

ג. שלא יברור את הכבשים באמצעות כלי המיועד לכך כגון כף מנוקבת, דחשיב בורר אוכל מפסולת בכלי.

ועתה הראוני כלי חדש להגשת חמוצים שיש בו מיכל גדול ועיקרי שייעודו להניח בו את החמוצים הכבושים ומימיהם ובזמן ההגשה יש אפשרות למשוך במשאבה המחוברת למתקן ובזה המים נשאבים לתוך מיכל אחר וצדדי המחובר גם הוא במתקן, ונותרים כל הירקות הכבושים על עמדם ואחר השימוש ונטילת הכמות הרצויה עלינו ללחוץ על המשאבה וכל המים שהוכנסו במיכל הצדדי שבים ומתערבים בכבשים שבמיכל הגדול והעיקרי. והכא הברירה חמורה יותר דהרי בורר את הפסולת מתוך האוכל.

הוצאת 'שקית-תה' מכוס התה

אך עם כל זאת נראה שנתיר בשופי את הוצאת 'שקית-התה' מכוס התה וזאת מכמה סיבות:

א. מהר"י חאגיז ודאי שיתיר, ואפילו החזו"א שהחמיר בזבוב מחמת עירובו הכא יתיר דהרי אין דפנות השקית מעורבות במים דהא חלקה היא³.

2. והארכנו והרחבנו בעניין זה מכל היבטיו בשיעור 'פס"ר במלאכת בורר' והעלינו שם לאסור. 3. אך ישנן שקיות תה שבהן כעין כיס דחוק ויש לעיין בהן לאור דברי החזו"א.

ה. והט"ז יתיר מחמת שבורר את הפסולת [שקית התה] יחד עם נוזלים המעורבים בה, ומכיון שלא ברר את כל התערובת בשלמות, נמצא שלא איתעבידא מלאכת מחשבת ולא חשיב בורר"א.

ונמצא שיש להתיר את הוצאת השקית מכוס התה ובתנאי שיזהר שלא יטפטפו טיפות מהשקית בחזרה לתוך כוס התה כמו שביארנו באריכות בשיעור 'פסיק רישיה במלאכת בורר' קחנו משם.

ב. הטל-אורות יתיר משום ששקית-התה לא גרמה 'קילקול' בתה ועדיין אפשר לשתות את התה יחד עם השקית [כסברתו באגוז הצף ע"ג מים].

ג. מהרי"א יתיר כדין הוצאת פסולת מאוכל סמוך לאכילתו, דהוי דרך אכילה.

ד. מהריט"ץ יתיר משום שבורר בידו וזה 'דרך שינוי' מכיון שבלח דרך ברירתו ע"י שימור.

יא. ע"פ ביאור הפמ"ג משב"ז אות י"ג בביאור סברת הט"ז, ויל"ע אם יש לאסור מדרבנן לדעת הפמ"ג הנ"ל.

בדין מחבץ ושאר ברירה בלח

שלושת ביאורי הראשונים

"נתינת קיבה"

'סינון הגבינה מהקום':

נפק"מ בין רש"י להרמב"ם

'עשיית חמאה':

'גרמא גמורה':

הגדרת הרה"מ יש ברירה בלח, מחבץ ומשמר.

חקירה: מחבץ, הפרדה בין דבקים, או משלח מדנים בין אחים.

דמיון מחבץ חלב לחובץ שומשמן

מחבץ-חיוב בברירה במין אחד

נפק"מ ממחבץ לכבשים

חיבוצ לאלתר

סתירה לכאורה בדעת המשנ"ב

חילוק נפלא בין חיבוצ לחיבוצ

קושיא ע"ד המג"א: מה בין חלב לביצה

יישוב נפלא בדברי המגן אברהם

ברירת יין בשעת הגיתות וקושיא עצומה:

חילוק בין יין מגיתו למחבץ

חילוק בין שעת הגיתות למשמר ותירוץ נפלא

סכמוני באשיות:

• • •

שלושת ביאורי הראשונים

משום ברור. ובביאור מהות המלאכה

מצינו כמה ביאורים בדברי רבותינו

הראשונים.

בגמ' שבת [צה.] התחדש חידוש

בבי מדרשא כי המחבץ חייב

הפסולת לגמרי לא נגמר תיקון האוכל וליכא הכא ברירה ולכן קבע רש"י כי החיבוץ האסור משום בורר מתבצע בזמן הסינון הסופי.

נפק"מ בין רש"י להרמב"ם

אך נראה דהרמב"ם יסבור דאין 'המחייב בברירה' הוא תיקון האוכל כמו שסובר רש"י אלא המחייב במלאכת בורר היינו 'עצם ההפרדה' בין חלק לחלק ודבר זה קורה בצורה ברורה מאד בעת נתינת הקיבה לתוך החלב ואם עד עתה היה לפנינו נזול אחד ששמו חלב הרי שעתה יש לפנינו שני פריטים מעורבים זה בזה האחד הוא נזול מי החלב והשני הוא חלקיקי הגבינה.

ומצינו עוד ראייה דבהא פליגי, דנפק"מ נוספת ישנה בענין 'ברירת אוכל מפסולת' דליסודו של הרמב"ם והוא 'ענין ההפרדה' אף הכא נחייב מחמת שפעל פעולה חשובה 'הפרדת אוכל מאוכל' ואכן פסק הרמב"ם דהבורר שני מיני אוכלין חייב. אולם לפי יסודו של רש"י 'ענין תיקון אוכל' אין לחייב על ברירת אוכל מאוכל דהרי לא תיקן כלום בברירתו דמעולם לא נתקלקל האוכל מחמת עירובו באוכל אחר. ואכן מצינו כך בדבריו שהדגיש כי הגירסא הנכונה בגמרא היא, "היו לפנינו מיני אוכלין בורר ואוכל בורר ומניח" ולא גרסינן שני מיני אוכלין, ומשמעות חילוף הגירסא נבין ע"פ דברי התוס' שהדגישו כי גרסינן

"נתינת קיבה"

הביאור הראשון: דעת הרמב"ם והוא שלב ראשון בעיבוד החלב לקראת הפיכתו לגבינה ומניחים בכלי החלב חומר הגורם לחלבון החלב להיפרד ממימיו ולהתגבש לפירוורים רבים המעורבים במים, בד"כ חומר זה נלקח מתוך קיבותיהם של עגלים וגדיים צעירים שנשחטו ועדיין החלב שינקו בחייהם צבור בקיבתם ומחמת תערובת מיצי הקיבה יש בו כח לגרום קרישה לחלב שיינתן בתוכו^א והורה הרמב"ם [וכן רש"י בפירושו הראשון] שאם יתן מחומר הקיבה או כל חומר אחר לתוך החלב^ב הריהו עובר על איסור בורר שהרי הפריד הפרדה יסודית בין הגבינה לבין מי החלב.

'סינון הגבינה מהקום':

והפירוש השני הוא פירוש רש"י שביאר כי מחבץ הוא השלב שאחרי נתינת הקיבה והוא סינון פירוורי הגבינה מהמים המעורבים בהם וזה ע"י נתינתן בכלי גומא והגבינה הסמיכה נותרת בכלי ואילו מי החלב נזלים דרך נקבי הכלי והולכים לאיבוד. ונראה שהוקשה לרש"י על פירוש הרמב"ם דאי אפשר לומר כדבריו שנתנת קיבה דינה כבורר מחמת שעדיין לא נשלמה פעולת הברירה כל עוד מי החלב מעורבים בחלקיקי הגבינה ואמת שהוחל כאן בתהליך הברירה אך עד שלא תורחק

א. ואין לחוש בזה לאיסור בשר בחלב מחמת שדין החומר הנ"ל כפירשא בעלמא.

ב. דאפשר להגיע לאותה תוצאה ע"י נתינת דברים חומציים מאחרים כגון לימון וכד'.

ב. 'שינוי בכלי': דלרש"י פעולת החיבוץ נעשית בעזרת כלי העשוי מענפי גומא, ואם כן מה לחיוב דאוריתא הכא דהרי ברר בשינוי כדוגמת בורר בקנון ובתמחוי או כבורר בסודר ובכפיפה מצרית שברירתו בשינוי היא ואין לחייבו על כך, אך להבנת הרמב"ם, בנתינת הקיבה ברר כדרך הבוררים.

ג. 'מהו מגבץ': ועוד נראה כי לפירושו של רש"י יש להקשות דאי האי מחבץ א"כ מיהו מגבץ הנזכר בברייתא, דהרי אחר נתינת התערובת לכלי הסינון מתמצים המים וכו' זמנית נתגבנה הגבינה ומשמע דמחבץ לאו היינו מגבץ אלא שתי מלאכות הן דמחבץ חיובו משום בורר ומגבץ חייב משום בונה, אך לפי הבנת הרמב"ם מחבץ מתרחש בזמן נתינת הקיבה, ומגבץ קורה בזמן הנתינה לכלי הסינון שבו מתגבשים חלקיקי הגבינה זה לזה.

'עשיית חמאה':

והפירוש השלישי הוא ביאורו של ספר הערוך שנקט כי פירוש מחבץ הוא נייעור ממושך של החלב ע"מ להוציא את השומן עבור חמאה ונראה דגם הוא לא הסכים לפירושו של רש"י אך גם עם הרמב"ם לא הסכים ועלינו לנסות ולהבין מדוע, וקשה לומר דאכן חשש הערוך לחששו של רש"י שמא חיוב בורר חל רק כאשר האוכל נתקן לגמרי, דהרי

כגירסא שדחה רש"י "היו לפניו שני מיני אוכלין" ומכאן למדו שהבורר אוכל מאוכל אחר חייב, ומזה נבין דמילת 'שני' יוד קרת קחזינא הכא ולרש"י הבורר אוכל מאוכל פטור והא ראיא דיסוד שיטתו דבעינן 'תיקון אוכל' ואי לאו ליכא בורר.

ונראה עוד לחדש דהרמב"ם יחלוק על פירוש רש"י במחבץ וזאת מכמה טעמים:

א. 'שינוי בתוצאה': דאם נתבונן במחבץ דרש"י נראה לכאורה כי היא דומה למלאכת 'משמר' שבה נתן תערובת יין ושמרים לתוך משמרת ובכך מסננן ובורר היין מהשמרים, ופליגי בה רבה ור' זירא, דרבה מחייב ליה משום בורר ויהיב טעם לדבריו מה דרכו של בורר נוטל אוכל ומניח את הפסולת, ואף במשמר כן. ור' זירא מחייב ליה משום מרקד ואטעים סברתו דמה דרכו של מרקד אוכל למטה ופסולת למעלה ואף במשמר כן, וניחזי אנן דאי יתן את התערובת כולה במשמרת הרי שיישאר האוכל לעילא והפסולת תיזל למטה, והרי זוהי תוצאה הפוכה מתוצאת שימור וליכא לחיובי לא משום בורר, שהרי הכא מברר פסולת מתוך אוכל בדרך שימור. וזה שינוי מדרך הרגיל, ולא תחייבו משום מרקד שהרי הכא בריקודו אוכל למעלה ופסולת למטה, ונמצא א"כ שבין רבה ובין ר' זירא יפטרו בנותן את תערובת הגבינה למשמרת.

הגדרת הרה"מ יש ברירה בלח, מחבץ ומשמר.

והרב המגיד [בהלכות שביתת עשור] חידש:
א. כי אין ברירה במין אחד ב. אי
איכא אוכל ופסולת גמורה, ישנה ברירה
מדאורייתא ואפי' במין אחד. ג. אי תהיה
הפסולת ראויה בשעת הדחק- איסור
ברירתו מדרבנן. ד. ועפ"ז תמה הרה"מ
מדוע חייבה הגמ' על איסורי משמר
ומחבץ והרי לפנינו מין אחד ולית הכא
פסולת ולפי ההבנה שבידינו הוי ברירה
במין אחד ולמה יהיה חייב.

והתשובה לזה חידש הרה"מ דהכא
דברים לחים הם ולפיכך
מעורב היין היטב בשמרו ומי החלב
בחלב ולפיכך הפרדתם חשיבא כברירה
אע"ג דהווי מין אחד.

וע"פ יסוד זה לרש"י מחבץ היינו
משמר, אלא שבמחבץ אוכל
למעלה ופסולת למטה ובמשמר אוכל
למעלה ופסולת למעלה, אך להרמב"ם
אף שתרווייהו מבררי ושניהם ברי חיובא,
מדובר בפעולות שונות לחלוטין, דמחבץ
מפריד הפרדה מהותית אף שבפועל
עדיין התערובת קיימת והחיוב כאן הוא
על הפרדתם המהותית וחיובו הכא הוא
על הפיכתם ממין אחד לשני מינים, אך
במשמר היו לפני חלקים שונים
ומפורדים במהותם והם השמרים והיין

לכאורה הכא בהכנת החמאה לא נתקן
האוכל ועודנו מעורב בחלב. אלא
מוכרחים אנו לומר דהערוך ס"ל שהדבר
המחייב הוא 'ענין ההפרדה' ולפיכך
בתהליך מיצוי החמאה אע"ג שעדיין
ישנה תערובת של חמאה בחלב בכ"ז
חייב, ולפיכך צ"ע מדוע לא פסק כסברת
הרמב"ם דמחבץ היינו נתינת הקיבה.

ונראה לבאר בס"ד דהתבונן הערוך
בסברת הרמב"ם ואחר שבחנה
מכל צדדיה נראה לו למימר שעדיין יהיה
פטור בכהאי גוונא משום שהחיבוץ
מתבצע ע"י גרמא ולכן קבע שמחבץ
יתחייב משום ברור רק אם יעשה מעשה
בדו ממש כדוגמת נייעור וטריפה להוציא
את החמאה מהחלב.

'גרמא גמורה':

הפירוש הרביעי-חודש בדברי החי"א
והמשנ"ב שהביא דבריו
שהמעמיד חלב במקום חם ע"מ
שיתחבץ הריהו כלול באיסור מחבץ,
והרי גרמא הוא ואפ"ל דעביד מעשה
בעצם ההנחה, או דס"ל כהרמב"ם
דמחבץ היינו ע"י נתינת שמרים לחלב
ואף דהכא עביד מעשה קטן בנתינה אך
אח"כ בכל שלבי הקרישה איתעבידא
מלאכת מחבץ בגרמא ולפי שכך טבעה
של המלאכה יש לחייב עליה אפי' אם
נעשתה בגרמא גמורה.

ד. ולדברי הערוך נראה כי בכל תהליכי עיבוד הגבינה לא יתחייב משום ברור וכן מצינו בדבריו בערך
'גבן' שביאר הקפאת הגבינה וקיבוץ פירוריה חייב משם בונה.
ה. וכדמיון מלאכת מבשל שאנו מחייבים על גרמת בישול משום שכך טבעה של המלאכה.

ואחד' מיקרו אך אינם יכולים לשבת יחדיו ולפיכך 'המשלח מדנים בין אחים' פעל פעולה בעלת חשיבות דאיכא לחיובי עליה, דהרי עדיין מעורבים שני החלקים ובכ"ז ניכרת הפרדתם, וטעם החילוק הוא בהבנת סברת 'אין ברירה במין אחד' שכיון שברר במין אחד אין חשיבות למעשה זה וכגון שברר אגוזים גדולים מקטנים, הרי אין כאן ברירה' אלא 'העדפה' אך בהפרדה חזקה כעין מחבץ יתחייב אף הבורר במין אחד.

דמיון מחבץ חלב לחובץ שומשמין

ואליבא דשני צדדי החקירה יתבהר לפנינו דין שלומדים רבים התקשו בו דכתב הרמב"ם [פרק כ"א הי"ז] וז"ל "וכן המחבץ תולדת בורר הוא, לפיכך אע"פ שנותנין שומשמין ואגוזין לדבש לא יחבצם בידו", ונראה שציוור המעשה שאחר ששרה שומשמין בדבש נוטל מלא חפניו מן התערובת וכובש ומהדק שתי כפות ידיו זו לזו והשומשמין נותרים בידו והדבש [שנחשב עתה כפסולת] מסתנן מבין סדקי אצבעותיו והרי לפניך איסור בורר פשוט שבו הפסולת מורחקת ע"י דחיקת ידיו, ונראה שלמרות כן נחשיבו כבורר אוכל מפסולת מחמת שהאוכל נותר בידיו, ואם כן מה ענין ברירת שומשמין מדובשן לדין מחבץ ולמה הוצרך הרמב"ם לתלות איסור ברירת שומשמין באיסור מחבץ.

והפרדתם נעשתה מעצמה בתהליכים טבעיים ואף שנראים לכאורה כגוף אחד, המעיין יבחין כי איכא הכא שני מינים מעורבים, אלא מאי, מחמת הדיבוק והאחדות שבין השמרים והיין ההפרדה שקרתה מעצמה בשקיעת השמרים כאילו נתבטלה ושוב היין כגוף אחד אבל מחמת סינונו במשמרת הוכר לכל דאיכא הכא שני מינים.

חקירה: מחבץ, הפרדה בין דבקים, או משלח מדנים בין אחים.

ואגב עסקנו בהכא יש לחקור האם הגבינה והקום הינם בעצם שני מינים הכלולים בחלב ואחר נתינת הקיבה מתגלה הפירוד שהיה טמון בהם בכח, ותכונת הלחות שבהם היא גרמה שלא נבחין בפירודן ויתדמו לעינינו כמין אחד ולכן ייחס לזה הרה"מ שם ברירה במין אחד, ואין זה כך אליבא דאמת אלא כך זה מחמת תכונת הלחות שבו בעיני הרואה וממילא ברור שהמפריד בין הדבקים יתחייב כהלכות בורר דהרי לפניך שני מינים¹.

או דלמא החלב על כל מרכיביו חשיב כמין אחד ונתחדש הכא שאף שכלל גדול בידיו 'אין ברירה במין אחד' הכא יוצא מן הכלל איכא דע"י פעולת החיבוב גרם פירוד בתוך דבר שהיה מתחילת ברייתו מין אחד, ועדיין שני החלקים 'מין

1. וראיה לסברא זו דביו"ד סי' פ"א ס"ה החשיבו את מי החלב לדבר שאין בו משום איסור בשר בחלב.

מחבץ - חיוב בברירה במין אחד

ונראה לבאר בס"ד שבהאי מעשה שעירב את השומשמן בדבש הפכן משני מינים למין אחד דהרי דבש הינו דבר לח וטבעו לבטל את הייחודיות של החומר הניתן בתוכו ואם כן כאשר יברור את הדבש מהשומשמן, בעצם מתבצעת לפנינו ברירה במין אחד ואין לאסרה דהרי הדבש ראוי לאכילה ואינו פסולת בעצם ומנא לן לאסור את ברירת הדבש ולפיקך פנה הרמב"ם להביא ראייתו דוקא מאיסור מחבץ שעל פי שני צדדי החקירה הנ"ל יש לאסור הכא דנתחדש לפנינו לפי הצד הראשון דאע"פ דאיכא שני מינים בכח ואינם מתגלים מחמת כח הדיבוק של החלב, הרי שבכ"ז המפריד בין הדבקים הללו יהא חייב וכל שכן דלפי הצד השני שחידש כי אע"ג "דתומים בבטנה" והחלב על כל רכיביו נחשב למין אחד, ובכ"ז אם יפריד בין הקום לגבינה יתחייב כדין בורר עאכ"ו שנחייב הכא במערב דבש ושומשמן ואיחדן למין אחד, דבשעה שיפרידן שוב, יתחייב משום בורר¹.

ובדרך קצרה: בדין מחבץ נתבאר דלכל הפחות יש לחייב על בורר שני מינים שהתאחדו מתחילת ברייתן ויש אפי' צד לחייב על הפרדה

גמורה במין אחד, ולפ"ז בודאי שנחייב על ברירת שני מינים שהיו מתחילה נפרדים ואח"כ נתערבו והתאחדו להיות מין אחד.

והראת לדעת שאף שכלל בידינו דאין ברירה במין אחד, בדין חיבוק התחדשו הגבולות לכלל זה ואי נעשתה פעולת ברירה חזקה, נחייב אף במין אחד לכ"ע.

נפק"מ ממחבץ לכבשים

ונפק"מ עצומה תיולד מהכא דהרי מובא בשו"ע [סימן ש"כ סע' ז'] שהסוחט כבשין ושלקות אינו חייב משום בורר ויש לתמוה מדוע אינו מתחייב עכ"פ משום בורר, והיה נראה לתרץ שהמים שנכבשו בהם חשיבי כמין אחד עמם² ולכן לא שייך בהו ברירה, ולפי דברינו א"א לומר כן דאף שאמת שהתאחדו המים עם הכבשים, וחשיבי כמין אחד עכ"ז יתחייב הבוררן מדין מחבץ ונתיר את סחיטת הכבשים אך ורק סמוך לסעודה.

חיבוק לאלתר

ובתוספתא איתא "אבל מחבץ הוא מעשה קדירה ואוכל" ובמנחת ביכורים ע"ד התוספתא ביאר כי מותר להפריד את הקום מן החלב ע"מ

ז. ואף אפשר להביא ראיה מדין שמרים שהרי היה היין בתחילה כולו כגוף אחד ואחר שנפרדו השמרים מהיין לכאורה נעשו כשני מינים אך מחמת לחות היין התאחדו שוב ונעשו כמין אחד, ועתה בברירה מתגלה החילוק שביניהם.
ח. וכן ביאר בקצות השולחן.

מן הרוטב ודינו כדין שאר בורר בידו
אנכל מפסולת דשרי לאלתר^ט.

סתירה לכאורה בדעת המשנ"ב

ועתה אחר שביררנו את הגדרת ברירת
השומשמן מדובשן, ואת
שייכותה למלאכת מחבץ, ונימקנו מדוע
אין להתיר חיבוץ לאלתר, נקשה על דברי
המשנ"ב [בס"ק ס"ד] שהתיר את ברירת
הדבש מהשומשמן בדרך חיבוץ לאלתר,
ואיהו גופיה בשעה"צ [ס"ק ס"א] שלל את
הבנת המנחת ביכורים שהתיר חיבוץ
לאלתר ולכאורה סתר משנתו.

חילוק נפלא בין חיבוץ לחיבוץ

אך אם נעיין בעומק מציאות החיבוצים
ניווכח כי יש לחלק בין חיבוץ חלב
שהוכחנו לאסור את ברירתו לאלתר לכל
הדעות. לרש"י, מחמת השימוש בכלי
הגומא לסינון הקום מהחלב שמעולם לא
הותר לאלתר, ולרמב"ם והערוך
שלשיטתם אין המחבץ בורר בכלי עדיין
נאסר הדבר מחמת שאין מלאכת מחבץ
נחשבת כדרך אכילה מחמת שיש מלאכה
החוצצת בינה לאכילה והיא מלאכת
הסינון של הגבינה ממימה. אך הכא,
בברירת השומשמן מהדבש ליכא טעמא
דאיסורא דהרי ליכא שימוש בכלי אלא
בורר בידיו ממש ורש"י יורה להתיר
בברירה לאלתר, ואף אין חציצה והפסק

לאכול לאלתר. וצריך להבין והרי בשעת
ההפרדה של הקום מהחלב נפרדים בו
זמנית הפסולת מהאוכל באותה מידה
שנפרד אוכל מפסולת ומדוע מותר הדבר
והא כלל בידינו שאסור לברור פסולת
מאוכל. ואף אם נדחק ונאמר שמחמת
שאי אפשר לאכול גבינה אם לא בדרך
כזו ולכן הותר הדבר וכמו שנתבאר
בהיתר קלוף קליפות שגם שם ההכרח
לברור דוקא את הפסולת מהאוכל גרם
היתר מחמת 'אי אפשר' בדרך אחרת,
עדיין יש לי להשיב כי יש לאסור חיבוץ
לאלתר ולא מיבעיא לרש"י שהחיבוץ
לשיטתו מתבצע בעזרת כלי ואין היתר
לאלתר שייך בכלי אא"כ בשעת שתיה
ממש שמעכב את הפסולת להגיע אל פיו,
והכא לא שייך האי התירה. אלא אפי'
לרמב"ם והערוך שלפירושם אין
משתמשים בכלי, עדיין ייאסר מכל וכל
לברור לאלתר מחמת שאחר סיום מלאכת
הברירה עדיין אין הנברר ראוי ומתוקן
לאכילה עד שיסנן את הנוזלים ממנו,
ולפיכך מלאכה זו אינה נחשבת 'כמלאכת
אכילה' אלא כמלאכת ברירה מובהקת
שלא נתירה לאלתר דהרי יסוד היתר
לאלתר מבוסס על הבנה שבכך שאוכל
מיד מוכיח שברירתו אינה לאוצר אלא
דרך אכילה היא וממילא אי ישנה פעולה
החוצצת בין הברירה לאכילה אסור
לברור אפי' לאלתר. ואת דברי התוספתא
"אבל מחבץ הוא מעשה קדירה ואוכל"
יש להעמיד כפירוש המשנ"ב דאינו
מחבץ חלב אלא מפריד בכף מאכל עבה

ט. ואכן בשעה"צ ס"א הורה לעיין במנחת ביכורים הנ"ל, וסיים - והאמת כמו שכתבתי.

קשר ביניהם אך אחר התערבות חיצונית [כגון בישול] ותכונת הלחות שבהן ייחשבו כמין אחד אך בכ"ז נחייב את המפרדים וזהו דין מחבץ שומשמן.

קושיא ע"ד המג"א: מה בין חלב לביצה

לכאורה ברור ופשוט שאם יהיה מין שמתחילת ברייתו יהיה מין אחד ואחר יפרד והיה לשני ראשים, ועדיין מעורים ומעורבים זה בזה, שנחייבו על גמר ההפרדה, ואכן כך פסק המג"א בדין הפרדת שומן החלב מהחלב שאע"פ שהם מין אחד בכ"ז אחר שנפרדו והוכרו כל אחד בפני עצמו יש לחייב את הבוררן במקום חיבורן.

ולפי זה יקשה לכאורה ע"ד המג"א שהורה כי אין 'תורת ברירה' בברירת החלמון מהחלבון ושרינן אפי' לבוררו בכלי והא הכא ברירה בלח איכא וא"כ עלינו לאסור, ואי אפשר לחלק ולומר דהכא מין אחד מתחילתו משום דדמיא לגמרי לברירת חלב משומנו, ואכן כך הקשה הנשמ"א [סי' פ"א ס"ק ב'] ע"ד המג"א ומחמת הסיק כי יש להתיר בשניהם מדין אין ברירה במין אחד.

יישוב נפלא בדברי המגן אברהם

אך לענ"ד בהבנת סברות המג"א כי יש לחלק בין סוגי ברירה במין אחד

בין הברירה לאכילה דהרי מיד אחר הסחיטה נראים ומתוקנים תופיני השומשמן לאכילה ולכן כאן יודו גם הרמב"ם והערוך¹.

ועתה כך יתבארו דברי התוספתא: "אבל מחבץ הוא מעשה קדירה ואוכל" לא כדברי המנחת ביכורים שהבין כי מדובר במחבץ חלב לאלתר, ואף אין הכרח לפירושו של המשנ"ב [בס"ק ס"ו] שביאר וז"ל: רוצה לומר, להפריד בכף מאכל עבה מן הרוטב". אלא אפשר לפרש דמיירי בגוונא דחיבוץ שומשמן, דשרינן לחבוץ ולאכול.

ואחר שנתבאר הכא כי ישנה אפשרות לחיוב בורר במין אחד, והוא במצבים הבאים:

א. בדבר שמעצם מציאותו נחשב כמין אחד ואחר הפרדתו עדיין נחשבים שני חלקיו למין אחד ובכ"ז נחייבו משום שיצר הפרדה משמעותית, וזהו הצד השני בחקירת מציאות מחבץ.

ב. בדבר שמעצם בריאתו נחשב כשני מינים אך מחמת תכונת הלחות שבו מעולם לא הצלחנו להבחין בפרטי חלקיו ומשום כך, כבר אחר ההפרדה הראשונית נחייב מדין בורר שהרי נראים לפנינו שני חלקיו, וזהו הצד הראשון בחקירת מחבץ.

ג. בשני מינים משני יסודות שונים שמעצם יצירתן לא היה שום

¹. ונראה שאם נתן קיבה בחלב מע"ש נתיר לו ליקח בידו את הגבינה ולחובצה בידו לאלתר ואולי זו כוונת המנחת ביכורים שהתיר חביצה.

ויהיה לפנינו יסוד אחד, דאם פעולת הברירה אינה בעלת משמעות אע"ג דאיכא תערובת בכ"ז נתיר את הברירה וממש כדוגמת בורר גדולים מתוך קטנים משום דלא מיקרי ברירה אלא 'העדפה', אך אם תהיה פעולת הברירה בעלת משמעות תיאסר ואפי' במין אחד. ועפ"ז נחלק בין ברירת החלב שבזמן הראשון שאחר החליבה היו החלב ושומנו מין אחד באחדות גמורה אך לאחר זמן מה צף השומן מעל גבי החלב והרי לפנינו מין אחד אך איננו כבר באחדות ומחמת שיהוי הזמן שהיו החלב והשומן מדובקים זה בזה נאסר עלינו להפרידם לחלוטין.

ולעומת זאת בביצה על שני חלקיה החלמון והחלבון תמיד חשיבי כמין אחד אך מעולם לא נבללו זה בזה עד שייראו כמין אחד ומחמת כן איו חשיבות ברירה על המפרידן דמה גברא ומה גובריה והא ניכרים היו וניכרים נותרו.

הראת לדעת כי הכלל דבדבר לח יש ברירה ואפילו במין אחד איננו מוחלט דהרי לדעת המג"א ביצה הינה פרט 'יוצא דופן' מכלל זה דמחמת שניכרת מתחילה ההפרדה בין החלמון לחלבון לא נאסר את ברירתן אע"פ שביצה נחשבת כדבר לח [והנשמ"א יורה כן גם בשומן מחלב].

ברירת יין בשעת הגיתות וקושיא עצומה:

ואחר שלמדנו שיש מצבי חיוב אפי' בברירה במין אחד חובה עלינו

להשלים עוד פרט אחד והוא דין שימור יין בשעת הגיתות שע"פ ביאור הרמב"ם יש להקל בסינונו מחמת שכל היין כגוף אחד הוא והיינו סברת 'אין ברירה במין אחד' ויש להבין מדוע יש להקל בכך והרי הכא ברירה בלח היא המדבקות את כל החלקים ושמרי היין אינם ניכרים לעצמם, אך אחר הסינון ניכרים בברור ע"ג המשמרת חלקי השמרים, ומדוע לכל הדעות אין איסור ברירה בהאי ומאי שנא מכל משמר ומחבץ שמתחייב על ברירה כעין זו, ואם תאמר, ומאי קושיא והא במשמר שמרי היין נחשבים כפסולת גמורה והרי דבר פשוט וברור שאפילו במין אחד יש חיוב אי בורר פסולת גמורה, וזאת אשיבך כי כבר מפורש כן בדברי הרב המגיד בהלכות שביתת עשור [פ"ג ה"ג] שלמד כי במשמר ליתא בשמרים הנבררים שם פסולת [ובמחבץ ברור הדבר שעדיין ישנה חשיבות מאכל בקום] ולפיכך קושיא עצומה לפנינו מהו החילוק הגדול בין משמר ומחבץ שמתוך ליחותן חשיבא ברירתן ומיחייב עליה לבין בורר ומסנן יין מגיתו שהוא מותר גמור. וקושיא זו התקשיתי בה זמן רב והצעתיה לפני לומדים רבים ולא התיישבו ביאוריהם עד שהאיר ה' עיני ומצאתי את שאהבה נפשי

חילוק בין יין מגיתו למחבץ

אך אם נעיין היטב נבחין כי חילוק גדול איכא הכא בין המסנן בשעת הגיתות לבין חבריו מחבץ ומשמר, דהא במחבץ חיובו הוא על ההפרדה המוחלטת והעמוקה שבין שני החלקים, והכא במסנן בשעת הגיתות לא נפרדו בעצם חלקי

השמרים מהיין אלא השמרים הגסים נבלמו וסוננו ע"י המשמרת אך ביין עדיין יש שמרים מרובים ומכיון שכאן עסקינן בברירה במין אחד, כל זמן שלא השלים את ההפרדה בין היין לשמרים אין להגדיר פעולה זו כפעולת ברירה"א.

חילוק בין שעת הגיתות למשמר ותירוץ נפלא

ואף בין משמר יין ישן איכא חילוקא רבא למסנן בשעת הגתות דהתם כל השמרים שכבר נעקרו מחיבורן ביין ועדיין המשיכו להיות בלולין בו, עתה בסינון נבררו וסולקו והרי לפני יין ללא שמרים, ואין ספק כי זוהי פעולה חשובה של הפרדה שראוי לחייב עליה אף במין אחד, ואכן אם לא יברור את כל היין מהשמרים נתיר לכתחילה את פעולת הברירה. וזוהי עומק סברת השו"ע בסעיף י"ד שהתיר את ברירת היין מהשמרים עד שיגיע לנצוצות ושים לבך ועל דרכיך נגה אור.

ולכאורה מצאנו חילוק זה כבר בדברי הפמ"ג [משב"ז י"ג] שביאר את דברי השו"ע בסעיף י"ד בדין שפיית יין שמכיוון שאינו בורר את כל היין מהשמרים אין חשיבות למעשיו ולכן לא חשיב כבורר עד סיום הברירה מהנצוצות, אך מדבריו מוכח שלמד כן בכל מצבי בורר ואפ' בפסולת גמורה מאוכל ואפילו בברירת פסולת ממין אחר שלא גדלה עם

האוכל כיוון שבכך ביאר את חידוש הט"ז שהתיר לשלות זכוב עם מעט יין ועל פי יסודו המחודש התיר באגרות משה לסנן את מי המרק בדרך שפייה מחמת שאינו מסנן לחלוטין את כל המרק מהמאכלים שבסיר, ואף שפשוט לשיטתו שמדובר בברירת מין ממין אחר ויש להקשות מספר קושיות על שיטת הפמ"ג, ואכמ"ל.

אך לפי ביאורנו ניחא דאך ורק בדין ברירה במין אחד ושני המינים ראויים לאכילה אמרינן דאי לא בריר הכל מותר הדבר ואין שם ברירה על מעשיו אך אי חסר תנאי אחד לא נתיר לברור.

אך אין ללמוד לכאן להתיר ברירה חלקית של שמן משימורי הטונה דהוי מין אחד וא"כ אם ישייר מעט שמן מעורב בנתחי הדגה לכאורה לא ברר והוי כמסנן בשעת הגתות וכבורר יין בדרך שפייה שכל זמן שלא ברר לחלוטין הרי הוא כמי שלא ברר, אל תדמה כן משום דישנו חילוק גדול, דהוו מתחילתן שני מינים דג לחוד ושמן לחוד ואחר עירובן חשיבי כמין אחד אך מחמת שהיו נפרדים בתחילה יש לדונם כשני מינים, וכן יהיה הדין בסינון מי המרק מהירקות והאטריות שבו.

סכמוני באשישות:

למדנו כי הכלל הידוע 'אין ברירה במין אחד' נכון רק בדברים יבשים

א. ואין זה דומה כלל לנידון הירושלמי 'היה בורר צורות כל היום' דאי לא השלים את הברירה פטור משום דהתם ברירת פסולת מאוכל או אפי' בשני מיני אוכלין, אך אנן בברירה במין אחד עסקינן והוא מותר גמור.

כגון אגוזים גדולים מקטנים, וברירתם נחשבת 'פעולת העדפה'. אך בדברים לחים בין אם נתחברו מתחילת בריאתן [קום וחלב, שמרים ויין] וכל שכן אם חיבורן נעשה בצורה מלאכותית [שומשמין ודבש], יתחייב הבוררן ואפילו אם עתה ניכרים הם בהפרדתן ובתנאי שלא היתה ניכרת הפרדתם מתחילה [חלב משומנו], אך בשני מצבים נתיר

לכתחילה את הברירה אע"פ דהוו דברים לחים ומעורבים הראשון: ברירת חלמון מחלבון מחמת שמתחלת יצירתן היתה ניכרת הבדלתן ואין חשיבות לברירה כזו. והשני: סינון יין בשלביו הראשונים [בשעת הגתות] שאינו מבדיל בעצם את השמרים מהיין ובברירה במין אחד פעולה חלקית כזו היא חסרת משמעות.

רקק והפריחתו הרוח

דברי הרמ"א וחמשת קושיות הנשמ"א

רוק אין דרכו בזרייה

צורת זרייה ברחת

דחיית נזק

אין זרייה אלא בגידולי קרקע

זורה, הפרדה או תיקון אוכל

חילוקים בין המג"א לרמ"א

יישוב עוד קושיות ע"ד המג"א

רוקק חייב משום זורה

דוגמאות מצויות

חידוש מחודש: חילוק בין בורר לזורה

חילוק בין יורק, ליורק והפריחתו

אי ליכא ניקוי, הכל שרי

זריית חמץ

ניעור מפה

• • •

ממתין ליום שבו תהיה רוחות ערות ומניף את כל התערובת לגובה, והמוץ מחמת קלותו יסוער מגורן ומסתלק כמאמר הכתוב "תזרם ורוח תשאם וסערה תפיץ אותם" אך תערובת התבואה והצרורות מחמת כבדן שבין ונופלין אל הקרקע ואחר תום מלאכת הזרייה בוררים בידיים את האבנים והצרורות מהתבואה והרי היא ראויה לטחינה.

במישנת אבות מלאכות ארבעים חסר אחת מפורשות מלאכות השייכות לסדורא דפת ואחת מהן היא מלאכת 'זורה' ואחר קצירת התבואה ודישתה במורג חרוץ עדיין התבואה מעורבת בשני מיני פסולת והן המוץ שהוא קליפה דקה וקשיחה שאינה ראויה למאכל כלל ועוד מעורבים צרורות ואבנים קטנות וגדולות ועתה הזורה

דברי הרמ"א וחמשת קושיות הנשמ"א

ובחגגת הרמ"א בסו"ס שי"ט הביא דין מחודש וז"ל: הרוקק ברוח בשבת והרוח מפזר הרוק חייב משום זורה. ומקורו מדברי מהרי"ל בשם אור זרוע, והם נטלוהו מירושלמי מפורש בפרק כלל גדול דאיתא שם בזה"ל "רקק והפריחתו הרוח חייב משום זורה, וכל דבר שהוא מחוסר לרוח חייב משום זורה" עכ"ל, ובנשמ"א כלל ט"ו ס"ק א' הקשה ע"ד הירושלמי חמש קושיות חזקות:

רוק אין דרכו בזרייה

הקושיא הראשונה מיוסדת על הבנה כי יש חפצא שדרכו בזרייה כגון תבואה אך רוק איננו חפצא שדרכו בזרייה ומחמת כן אפילו אם יבררו כדרכו ברוח לרוח יהיה פטור מחמת שהזורה רוק פועל פעולה משונה, ודימה הנשמ"א דבר זה לדיני צידה דהתם יתחייב הצייד רק אם לכד בע"ח שבמינו ניצוד אך אם יצוד בע"ח שאין דרכם בצידה לא נוכל לחייבו אף שצדו כדרך הציידים, ועל פי זה הסיק דהאי תנא ירושלמא ס"ל כדעות התנאים ר' מאיר [קו:] שהורה כי הצד חגבים גזין צרעין ויתושין בשבת חייב, וכן כדעת ר' אליעזר [קז:] הסובר שהצד פרעוש חייב וביארו בגמ' טעמיהם דס"ל דמחייבי על צידת דבר שאין דרכו ניצוד, ולפיכך גם

בדין זורה הרחיבו את חיובם וכללו גם דבר שאין בדרכו להיזרות, אך אין הלכה כן כדמורי לן הרמב"ם בפ"י הכ"ד ואחריו השו"ע בס"י שט"ז ס"ג ולפיכך יקשה מאד על הרמ"א דהביא לירושלמי זה.

צורת זרייה ברוח

הקושיא השניה מבוססת על דברי רש"י במשנת אבות מלאכות עג. שביאר מלת זורה: ברוח לרוח ומדבריו יש להבין כי כל שינוי מדרך זו יגרום פטור גמור, ואפילו לא ייחשב בורר כיוון שכך צורת המלאכה ואם תעשה בצורה שונה הרי זוהי מלאכה הנעשית כלאחר יד, ולפיכך יש להבין מדוע חייב הירושלמי ברוקק משום זורה והא אפילו אם היה נוטל בידו תבואה מעורבת במוץ ומבדרה ברוח היה נפטר מחיובא כ"ש הכא שמפזר בפיו דיהיה פטור והרי לפנינו שינוי בפעולה, וכמו שלא יעלה על הדעת לחייב בורר בקנון ותמחוי, או לחייב נוטל צפרניו זו בזו או בשינוי דהא שינה בעצם המלאכה אך על הירושלמי עצמו לא יקשה כלל דאפשר לבארו ע"פ יסודו של הנשמ"א שאוקים לירושלמי אליבא דר"מ ור"א דנאמר אף אנן דהירושלמי ממשיך את סברתו בדין שינוי וכדברי ר' אליעזר במשנה [צד:] דמחייב את הנוטל צפרניו זו בזו ומוכח מדברי ר' אליעזר שאינו חושש משינויים ומחייב בין בשינוי בפעולה ובין בשינוי בחפץ ולכן יחייב ר' אליעזר בזורה רוק בפיו א

א. ונראה שיחייב ר' אליעזר אף על בורר בקנון ובתמחוי ונראה שיטתו דהמטרה היא העיקר ולא משנה התהליך היאך הגיע אליה, ובכל דרך ששיג תבואה נקיה יתחייב.

תבואה אך חלזון הינו דג ואין בו דישה, וכן פסק הרמב"ם [פ"ח ה"ז].

וכן מצינו מחלוקת אמוראים [עג:] דאמר רבא האי מאן דכניף מלחא ממלחתא חייב משום מעמר וביאר רש"י שמדובר באדם שאסף וריכוז מלח והרי הוא כתולדת מעמר וחלק עליו אביי ואמר כי 'אין עימור אלא בגידולי קרקע' ופסק הרמב"ם כאביי.

והתוס' [עג: ד"ה מפרק] כתבו כי בהמה אינה חשיבא בגידולי קרקע לענין דישה וא"כ אין לחלק בין אדם לבהמה ואדם איננו חשיב בגידולי קרקע, ונראה לפי האמור כי כמו שאין עמור ודישה אלא בגידול"ק כך אין זורה אלא בגידול"ק, אך הירושלמי ס"ל כדעות הסוברות דמחייב אפי' שלא בגידולי קרקע. ולפיכך יקשה מאד על פסק הרמ"א שחייב על זורה רוק האדם והרי סברא זו יסודה בדברי ר' יהודה ובדברי רבה, ונדחו דבריהם.

זורה, הפרדה או תיקון אוכל

ועוד קשה מהגמרא בשבת [עג:] דתמיהה היינו זורה היינו בורר היינו מרקד וביאר רש"י והלא כולן מלאכה אחת הן דמפריש אוכל מן הפסולת, הרי שמלאכת זורה הינה מלאכה ששייכת רק במקום דאיכא פסולת וכמו שאי אפשר לחייב אדם שבורר במין אחד וליכא פסולת, כך

אע"פ שפעולתו משונה דאינו זורה ברחת ומשנה גם בחפץ הנברר אך אין כן ההלכה כדפסק הרמב"ם בפ"ט ה"ח וז"ל הנוטל צפרניו או שערו או שפמו או זקנו הרי זה תולדת גוזז וחייב והוא שיטול בכלי אבל אם נטלן בידו בין לו בין לאחר פטור עכ"ל ואם כן האי ירושלמי דחוי הוא ומדוע פסקו הרמ"א.

דחיית נזק

ויש עוד קושי בדברי הרמ"א והוא דהאי יורק אינו חפץ כלל בזרייה אלא מעוניין בדחיית הנזק והצער דכחו וניעו וממילא הירושלמי שחייב ביורק ס"ל כשיטת ר' יהודה המחייב במלאכה שאינה צריכה לגופה אך אנן לא ס"ל לחייב בהכי ומדוע חייב הרמ"א, ובשביית השבת הוסיף דאפילו להרמב"ם דמחייב במלאכה שא"צ לגופה זהו רק אם יש איזה צורך כלשהו בפעולה אבל הכא הפעולה לכאורה חסרת משמעות ואפילו הרמב"ם יפטור בזה.

אין זרייה אלא בגידולי קרקע

בגמרא שבת [עה.] הובאה מחלוקת תנאים בין רבי יהודה הסובר דפוצע חלזון למוץ דמו חייב משום דש וחכמים פליגי עליה וסברי דאין פציעה בכלל דישה וביאר רבא בגמ' דסברי רבנן כי 'אין דישה אלא בגידולי קרקע' כגון

ב. ואין לתמוה דאביי ורבא הלכה כרבא, דכבר כתבו הנו"כ דגירסת הרמב"ם רבה וממילא אביי בתראה הוא.

בדמותה וצלמה של המלאכה המקורית אין צורך בתנאי גידולי קרקע והא ראייה שבמלאכת בישול מוכח שאיכא מבשל ואפי' שלא בגידו"ק, ואם כן אף הכא במלאכת זריית החמץ דהמצוה מחשבא ליה כדרך זרייה אין צורך בדמיון מובהק לאב ויהיה חיוב בזורה אף שאינו גידו"ק.

ולענ"ד אפשר לתרץ בפשיטות דהקושיא 'אין זורה אלא בגידו"ק' מעיקרא ליתא דאפשר לומר דהרמ"א ס"ל כדעת הרמב"ן דמחשיב בהמה כגידולי קרקע מחמת שניזונת מהקרקע וטעם זה שייך גם באדם, וכ"כ המגיד משנה [פ"ח ה"ז] בדעת הרמב"ם.

יישוב עוד קושיות ע"ד המג"א

ונותרו עוד שתי קושיות שהקשה הנשמ"א ע"ד הרמ"א ולא נתבאר בדבריו מדוע אין להקשות כן על המג"א:

א. והא אינו זורה ברחת, ואפשר לבאר ע"פ ספר הערוך בערך 'זר' שהורה כי הנוטל בידו תבואה ומוץ ונופח ברוח פיו ומסלק את המוץ חייב משום זורה, הראת לדעת מדבריו שאין תנאי הכרחי של זורה ברחת דוקא דהא הכא ליכא רחת אלא כף ידו בלבד, וכן אינו מניף את התבואה. ולמדנו מדבריו עוד יסוד חשוב אחד, שאין צורך דווקא ברוח דמנשבא בעלמא אלא אפילו ברוח מלאכותית שנופח בפיו די לחייב בה, ולשיטת הערוך אף דאיכא

לא נחייב בזורה וליכא פסולת. ולשיטת הירושלמי לא קשיא מידי דסברי דלמלאכת זורה אין שום שייכות עם הפסולת אלא כל ענינה פיזור דברים לחלקיקים דקים בעזרת רוח ואם כן תתעצם הקושיא ע"ד הרמ"א שהלך עם פסק הירושלמי הסותר להוראת הבבלי.

חילוקים בין המג"א לרמ"א

ולמעשה מכח כל הני קושיות אלו פשט הנשמ"א כי אין ביורק איסור תורה, אך צידד כי יש איסור דרבנן ברקיקה לרוח, אך אם נעיין בדברי המגן אברהם בסימן תמ"ו ס"ק ב' נבחין כי חשש לדעת הרמ"א והורה כי המוצא חמץ ביו"ט או בשבת לא יבטלנו ע"י פירור וזרייה לרוח ואפילו ע"י גוי חשש לאמירה במלאכה דאוריתא^א והנשמ"א חילק בין חומרת המג"א שמחמת שדינו לזרות לרוח הוי כדרכו בכך והויא מלאכה שצריכה לגופה ויש להעיר דלפי ביאורו עדיין לא באה ארוכה לכל חמשת הקושיות אלא לראשונה - 'רוק אין דרכו בזרייה' והשלישית - 'דחיית נזק' ולגבי הקושיא הרביעית - 'אין זורה אלא בגידו"ק' היה אפשר לחלק בפשיטות שהמג"א מיירי בחמץ שתמיד יהיה ממני דגן והוי גידו"ק, אך תירץ הנשמ"א ע"פ יסוד שחידשו בכלל י"ז שמה שדרשו חכמים 'תנאי לחיוב' שיהיה גידולי קרקע, זהו רק במלאכות שאינן דומות לאב המקורי שהיה במשכן אך במלאכה שהיא

ג. ועוד חשש שם מטעמים שונים כגון שמא הגוי לא יבטלו כדינו ועוד דעיקר ביעור הוא בשריפה ושמא יאמר הגוי כשפים הוא עושה.

ללא שיתוף הרוח ומיחייב ומכאן תקיש לכל מלאכות שבת דמחיבינן עלייהו במלאכת כלאיים של אדם ורוח יחדיו, וזהו שהשמיענו חייב משום זורה, חייב משום מלאכת הוצאה, וחיובו לאפוקי מדיני גרמא למדנוהו מדיני זורה.

וכן גרס הערוך השלחן בדברי הרמ"א חייב משום זורה. אך נראה שכל זאת אפשר ללמוד בדברי הירושלמי שגרס "רקק והפריחתו הרוח" ושייך למימר כן במלאכת הוצאה אך אי אפשר לבאר כן בדברי הרמ"א שגרס 'הרוקק ברוח בשבת והרוח מפזר הרוק' הרי שנקט לשון פיזור שאינו שייך למלאכת הוצאה, ועוד יקשה מאד מדוע כתבו הרמ"א הכא בדיני ברור והרי לפ"ד הוי ליה לכתבו בסימן ש"נ ס"ב דהתם פסק השו"ע "לא יעמוד אדם ברה"ו וישתין או ירוק ברה"י או בכרמלית או איפכא" והתם מבוארים דיני הוצאה מרשות לרשות.

דוגמאות מצויות

ודין זה הוא נפק"מ למעשה במקרים רבים כגון מאווררים בעלי מיכל מים המחובר אליהם וע"י פעולת המאוורר נפרדים המים לרסיסים ויוצרים אווירה נעימה, וכן בפזזור ריח בשמים באמצעות מתקן ריסוס שפעולתו ע"י משאבה או גז דחוס, ונראה לכאורה שבכל אלו יאסור הרמ"א מדאורייתא, והנשמ"א יאסור מדרבנן, ובדברים שהם גידולי קרקע כגון מי ורדים או מי הדרים שהם בשמים טבעיים ייתכן שיחייב גם המג"א, ואף הגרע"א [הוב"ד בביה"ל ד"ה

שלשה הבדלים בין הנופח לזורה רגיל בכ"ז מיחייב א. דאף אם יזרה בידו ללא רחת. ב. ואע"ג דאינו מניף לאויר את התערובת. ג. ואפילו אם נופח ברוח פיו.

ב. והרי הירושלמי פליג על הבבלי, י"ל דהבין המג"א דאין הדבר כן, אלא איכא בזורה יסוד הדומה למלאכת ברירה וריקוד וע"ז שאלה הגמ' מאי בינייהו, ואמת דאיכא עוד חילוקים בין זורה לבורר אלא דמיבעיא לן בחלקים דדמו להדדי אי איכא עוד חילוק ביניהם וביארה הגמ' דאף אי ליכא חילוק נוסף ביניהם עדיין היה ראוי לחשבן בתלת מחמת החילוק במועדי עשיית המלאכה, וחשיבות כל פעולה ופעולה דאי אפשר לוותר עליה.

רוקק חייב משום זורה

ובביה"ל הביא את דברי ספר אלפי מנשה שמחמת הקשיים הנ"ל בדברי הירושלמי נטה לבאר בדבריו כי עסיק בדין מלאכת הוצאה מרשות לרשות או העברת ד"א ברה"ר וכך יתבאר דברי הירושלמי רקק והפריחתו הרוח: ירק וע"י כח היריקה העביר ד"א ברה"ר חייב משום מעביר ד"א ברה"ר אך אי מכח יריקתו לא היה כח להעביר ד"א אך מחמת נשיבת הרוח נישא החפץ שירקוהו והועבר ד"א ברה"ר, מנא לן לחייבו והא גרמא הוא והתורה אמרה "לא תעשה כל מלאכה" ולא חייבה על גרמא, והודיענו הירושלמי דלא תימא כן אלא מחייב ולא הוי גרמא ומלאכת זורה תוכיח שאע"פ שנעזר ברוח, ואי אפשר לפעול פעולה זו

מפזר] שצייד להתיר, יחמיר בכה"ג דהוי גידו"ק ומיכוון גמור לפזר ולרסס, ומצוי ג"כ שאדם מעונין לנער המפה משאריות המאכל שעליה ומוציאה לחצירו ומנערה ברוח הנושבת ולכאורה נוגע לאיסור דאורייתא דהרי ודאי ניחא ליה שתסלק הרוח את הפסולת.

חידוש מחודש: חילוק בין בורר לזורה

ורציתי להציע בפני הלומדים כיוון חדש שבו יוסרו הקושיות מהוראת הרמ"א, ועל פיו נוכל לקבוע גדרים במותר והאסור בכל הנידונים הנ"ל.

דבעצם מעשה היריקה נחשב כסילוק פסולת מגוף האדם וחשיבא כברירה, אלא מאי, היאך מותר לירוק שלא במקום הרוח וכיצד שרי לאדם להטיל מי רגליים בשבת ומשנה שלימה היא לא יעמוד אדם ברה"י וישתין ברה"ר אלמא שרינן ברה"י עצמה, וי"ל ע"פ יסוד הישועות יעקב [הוב"ד בביה"ל ס"ג ד"ה לאכול מיד] שהקשה ביסוד מלאכת בורר דהיא מלאכה שא"צ לגופה דהא האוכל הוי אוכל על עמדו ורק אנו דוחין מעליו את הפסולת והיאך מחיבין עליה וביאר דמחמת עירוב הפסולת חשיב המאכל כמקולקל, ולכן ברירת וסילוק הפסולת נחשבת כתיקון באוכל והויא מלאכה

הצריכה לגופה, ועפ"ז יצא לדון בבורר אוכל שאינו חפץ בו מאוכל שחפץ בו דלית ביה חיוב דהוי מלאכה שא"צ לגופה דהרי בזה שנתערב אוכל אחר באוכל שהנני חפץ בו איננו יכולים להחשיב את האוכל הנחשק כמקולקל בעצם ולכן סילוקו יחשב כפעולת סילוק והרחקת המפריע.^ד

חילוק בין יורק, ליורק, והפריחתו

וע"פ יסוד זה נחדש השתא דבאדם מחמת חשיבותו לא שייך שפסולת איזה שתהיה תחשיבהו 'למקולקל בעצם' ולכן כל סילוק פסולת מאדם נחשבת כסילוק פסולת גרידא^ה ולא כמעשה תיקון באדם, והגדרתה ההלכתית תהיה מלאכה שא"צ לגופה שאיסור עשייתה בשבת הינו מדרבנן וממילא רבנן אחילו ליקרייהו מפני כבוד הבריות כדין צידת נחש שלא יצעריו, ומפני כך שרינן יריקה שהגדרתה בורר. אך אם יריקה זו תהיה במקום הרוח, והרי האדם היורק מעונין להרחיק את הרוק מגופו והרי הרוח מסייעת לו בהכי ועוד הרוח מפזרת את הרוק ע"מ שלא יצטבר במקום אחד ויהיה עליו לנקותו והרי הוא זורה ככתבו דבורר הפסולת מגופו, ומשתמש ברוח להרחיק הפסולת כמו במוץ מתבואה, ואף מפרר ומפזר את הפסולת שלא

ד. משא"כ בנטילת האוכל שהנני חפץ בו לבו ביום שנחייבו דהוי מלאכה הצריכה לגופה.
ה. ואף לדברי הרא"ש שהביא הביה"ל ופליג ע"ד הישועות יעקב בבורר אוכל מאוכל הכא יודה דדוקא במאכל אפשר לקלקלו ע"י עירוב האוכל שאינו חפץ בו אך באדם דחשיב טובא יודה הרא"ש.
ו. משנ"ב שט"ז ס"ק כ"ז.

שיהיה פסולת מאיזה סוג שתהיה אין בזה זורה, וכ"ש בפזור וריסוס מים ע"י רוח.

זריית חמץ

אך בפזור חמץ והפריחתו לרוח יש להתבונן מדוע אסר המג"א והא אינו בורר כלום אלא רק מפזר, וייתכן לבאר דבהא דאיכא ברשותו חמץ חשיב חומרת האיסור כסילוק פסולת המוטלת על כתפיו, אך ישנו צד לומר שלית הכא סילוק פסולת מע"ג אוכל אלא כמפזר פסולת ולכן אי ליכא סילוק פסולת מע"ג אוכל או שאר דבר הנתקן לא חשיב כזורה וייתכן שזוהי סברת הרז"ה [פסחים ט"ו: בדפי הרי"ף] שהתיר לפזר לרוח חמצו בערב פסח שחל להיות בשבת.

ניעור מפה

אך מכל שהעלינו לא מצאנו היתר לניעור מפה ברוח הנושבת ע"מ לסלק שאריות מזון שעליה דהא מטרתו לסלק את הפסולת מע"ג המפה, ובכוונה גמורה מנער ע"מ להרחיק את שאריות המזון ואע"פ דהויא מלאכה שא"צ לגופה הרי כבר ביארנו שבמלאכת זורה הוי איסורו איסור תורה, אך אם מנער ובכח ניעורו נוצרת רוח נראה דאין לחוש דרצונו ופעולתו רק לדחות ע"י כח המכה את הפסולת ודי לו בכך.

תצטבר במקום אחד, אלא מאי אית לך למימר, דהוי מלאכה שא"צ לגופה, אי אפשר למימר כן, משום שבמלאכת זורה עסקינן שהרי אם נעיינ בזריית התבואה מהמוץ נבחין כי המלאכה היא ממש אינה צריכה לגופה, דודאי שאין בזורה שום תיקון באוכל כלל וכלל דהרי אחר הזרייה לא נתקן האוכל דהרי עדיין מעורב הוא בצרורות שאינם מתבררים בזריה אלא רק בשלב הברירה, ולפיכך כאן לא נוכל לחדש ולהגדיר את ברירת הפסולת כתיקון באוכל ונהיה מוכרחים לומר כי פעולת סילוק המוץ בשלב הזרייה היא מלאכה שא"צ לגופה וגזרה תורה שהכא נחייב, ולפיכך גם במלאכת זורה פעולת סילוק והרחקת הרוק נחשבת כמלאכה שא"צ לגופה אך הכא מחייבין וזאת בשונה ממלאכת בורר ששם קבענו כי הסילוק הא רק איסור דרבנן ואחילו ליקרייהו.

אי ליכא ניקוי, הכל שרי

ולפי הגדרה מחודשת זו דאיכא חילוק בין בורר לזורה בגדרי סילוק פסולת מע"ג אדם אך תרואתו עסיקי בנקיין, אין לנו לאסור כלל התזת בשמים ואפילו אם הינם גידולי קרקע ואף שכל כוונתו ורצונו בפזורם ואפילו שמשמש ברוח ע"מ לפזרם הכל שרי משום שבמקום שאינו בורר ומסלק באיזה דרך